YeniGündem

1-15 Mayıs 1985 Sayı: 21/150 Lira (KDV Dahil)

Misyon mu, iktidar mı?

DYP

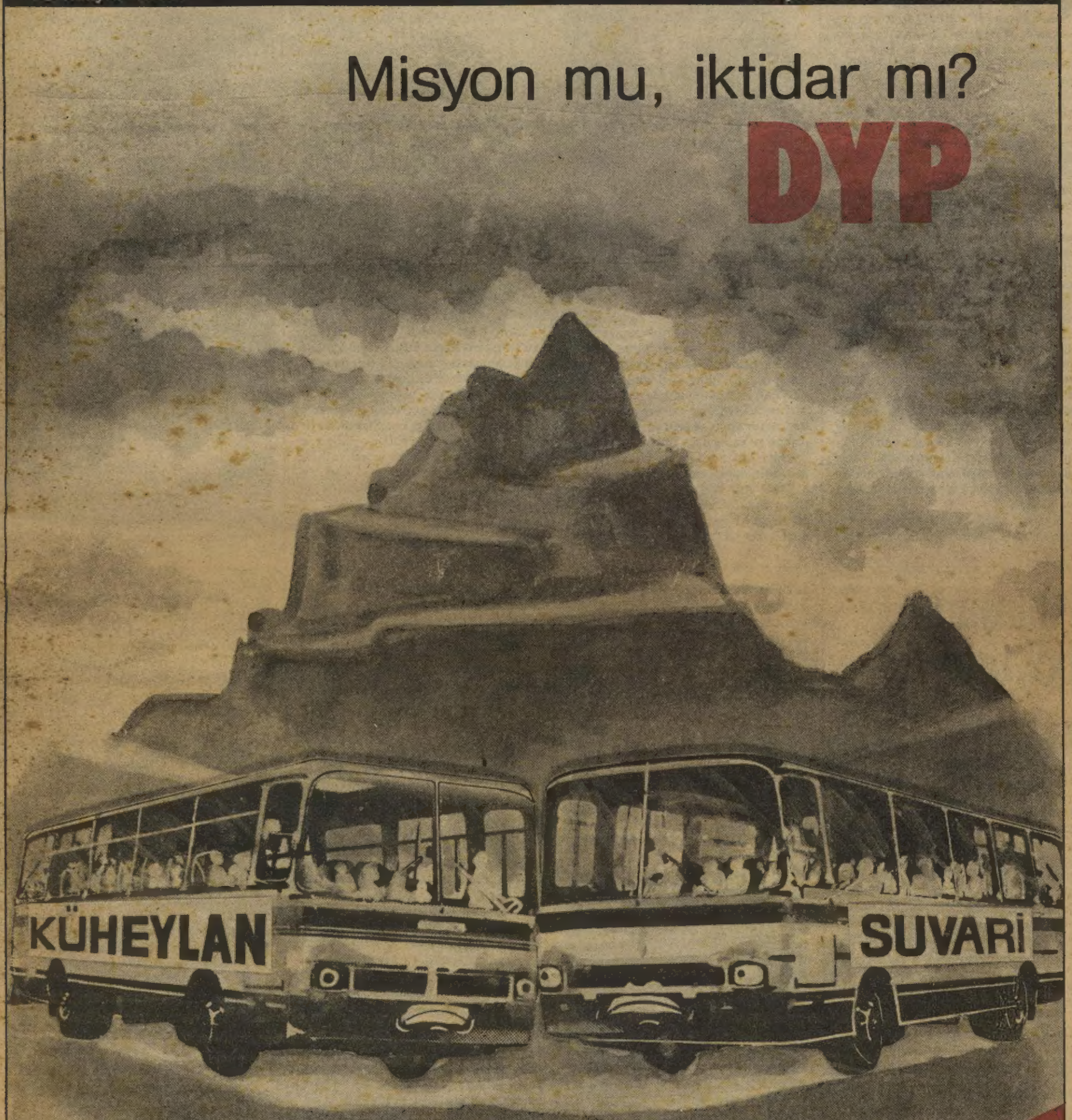

* **SODEP: Zoraki sertleşme**
* **Eski FKP'li Morin: Sosyalizm ve mit**
* **İlkel toplumlarda bahar bayramı**

GÜNDEM'de 2. YIL

Kargadan başka kuş kendinden başka demokrat

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Sayın Uğur Mumcu Beyefendi, 11 Nisan 1985 tarihli gazetedeki makalesinde DYP genel başkan adaylarının "demokrasi değil yorgan kavgası" yaptıklarını, halihazırdaki tutumlara değil de, geçmişteki bazı vakıalara dayanarak iddia etmektedir. Benim izlenimim, Sayın Mumcu'nun maksadının, prensipler düzeyinde mücadele ediyormuş gibi görünüp bugün sağda demokrasi kavgası veren kişileri karalamak olduğudur. Bir başka deyişle, sayın yazar, hemen her zaman olduğu gibi "üzüm yemek yerine bağcıyı dövmek" yoluna gitmektedir.

Sayın Mumcu, köşe yazısının son kısmında, "DYP'ye 'lider' değil genel başkan seçilecektir" diyor ve hemen ekliyor, "DYP'ye 'lider' seçilse, lider kendi takımını kurar, kurduktan sonra da eski siyasetçilerin aflarına pek yanaşmaz, işi hep ağırdan alır. Tecrübe ile sabittir."

En son sarkastik cümleye bir şey söylemeyeceğim. Ancak, yazının kalan kısmı eski AP'li siyasetçilerin, DYP'nin başına "kendi adamları"ndan birisi gelmezse siyasi afları gerçekleşmez endişesi içinde oldukları izlenimini vermektedir. Bu gerçek dışı endişeyi doğrulayacak hiçbir olay ya da belirti yoktur. Varsa, Sayın Mumcu, lafı döndürüp dolaştırmadan bunu açıklamalıdır. Açıklamalıdır ki, herkes kendinin ne yaman bir gazeteci olduğunu görsün.

Siyasi affa gelince... Bu af, elbette bütün yasaklı siyasetçiler için derhal gerçekleştirilmelidir. "Demokrat" olduğunu iddia eden herkes, bu affı bütün gücüyle desteklemelidir. Zira demokrasi, en basit anlamıyla, halkın siyaseti yönlendirmesidir. Halkın özgür oylarıyla seçilmiş temsilcilerine kaynağını halktan almayan bir iradenin koymuş olduğu yasak savunulamaz ve bu yasağın kalkmasını savunmak, "yasaklı kişilere duyulan kişisel kinler" yüzünden savsaklanamaz.

Uğur Mumcu

Başta Sayın Süleyman Demirel ve Sayın İhsan Sabri Çağlayangil olmak üzere, münfesih AP ile DYP'nin kahir ekseriyeti bugün -her türlü hesabın ve kin ile nefretin dışında ve üstünde- demokrasi kavgası vermektedirler. Bu kavgalarındaki samimiyeti de, birçok kişinin demokrasinin "d" harfini dahi telaffuz etmekten çekindiği bir dönemde bile bu kavgayı vererek ispat etmişlerdir. Bütün bunlar gözönüne alındığında, DYP'nin "lider"e niçin ihtiyacı olmadığı açıkça görülür. DYP'nin eksiği lider değil, genel başkandır.

Olayları elden geldiğince yakından izleyen biri olarak Sayın Uğur Mumcu'nun " 'Bir bilen' siyaset yasakları kalkacağı güne kadar kendisine bağlı, yumuşak başlı bir genel başkanın DYP koltuğunda oturmasını ister" yargısını paylaşamıyorum. Ortada iki ihtimal var: Ya Sayın Demirel Sayın Mumcu'ya bu isteğini -yazılmamak kaydıyla- açıklamıştır ya da sayın Mumcu, gazeteciliği bir kenara bırakarak müneccimlik yapmaktadır. Parti yetkililerinin demeçlerinden anlaşılan DYP'nin başına "kukla" değil, gerçek bir "demokrat" kişinin gelmesinin istendiğidir. Verilen mücadele de budur. Uğur Bey, yazısının bir yerinde de "öyle bilmece çözer gibi konuşup, yazmayalım" buyurmuşlar. Pekiyi öyleyse "NATO ülkeleri kadar özgürlük" ne demektir? Dünyanın hangi siyaset ilimi kitabında böyle bir ölçü mevcuttur? Federal Almanya bir NATO ülkesi değil midir?

Sayın Uğur Mumcu kişileri hedef alan ve kargadan başka kuş, kendinden başka demokrat tanımayan bu üslubu ve tutumuyla Türkiye'de demokrasinin yeniden inşa'ına katkıda bulunmadığı gibi bu süreci istenmeyen mecralara çevirmektedir. Biz, demokratlığı kendi tekelinde gören sayın Mumcu'nun halkın oylarıyla seçilmiş parlamentoyu bazı çevrelere ihbar eden kitaplarını da gördük ve okuduk. Sayın Mumcu, kendini akıllı, elalemi de kör ve sağır mı zannetmektedir? □

Tuğrul ŞAVKAY-İSTANBUL

Bir açıklama-hatırlatma

Sayın Necdet Uğur 20. sayıdaki yazısında, 18. sayıdaki YÖK açık oturumunda 1978 "üniversiteler yasa tasarısı"na da değinildiğinden söz ederek şöyle demişti:

"Bu arada tasarıda olmayan kimi düzenlemeler varsayılarak yorum yapılmış."

"1978 tasarısının kimi maddeleri açık oturuma katılan tartışmacıların akıllarında yanlış kalmıştır."

"Görülüyor ki, 1978 tasarısında "üniversite yönetimine Milli Eğitim Bakanı ya da bürokratik unsurlar karıştırılmamıştır; üniversite, üniversite dışı kuruluşların denetimine sokulmamıştır."

Sayın Necdet Uğur açık oturumdaki kısa değinmeler hakkında bu ifadeleri kullanmayıp şöyle bir şeyler söyleseydi, bu "tavsih"e gerek duymayacaktım:

"Evet, tartışmacıların değindiği özelliklerin 'taslak'ta olduğu doğrudur, ama birkaç ay süren yoğun eleştiriler üzerine yeni bir değerlendirme yapıp bazı şeyleri 'tasarı'dan (ya da ikinci 'taslak'tan) çıkarttık. Bunu da belirtseler iyi olurdu."

Sayın Necdet Uğur bu kadarını hakça bulursa, tartışmacılardan biri olarak ben yukardaki ifadelerin uzantılarını hükümsüz saymayı daha çok isterim.□

Taha PARLA

Atılmanın boyutları

Bu yazıyı okuldan atılmanın verdiği kızgınlıkla, sinirlerimi yatıştırmak için ya da konuyla ilgisi olanları uyarmak için filan yazmıyorum. Toplumsal yaşamın ya da sistemin doğal akışı sonucu, yani bu akışın gerektirdiği biçimde, ülkemiz üniversitelerinden onbeşbine yakın öğrenci atılmıştır. (Bu arada şunu da belirtmek istiyorum: Bu sayı şimdilik tir, Temmuz sonlarına kadar üniversiteden atılan öğrenci sayısının otuz hattâ kırkbine ulaşacağını tahmin edebilmek için herhalde kâhin olmak filan gerekmez.) Bu sinirlenilecek, sitem edilecek bir durum ya da üzerinde günlerce düşünülüp/tartışılıp, çözüm yolları aranacak bir sorun gibi görünmüyor bana. Okula uyum sağlayamayanlar okuldan atılmıştır, o kadar.

Hem bu çok ilginç, kendilerini toplumbilime adamış olan büyük toplumbilimcilerimiz tarafından, üzerinde toplumbilimsel araştırmalar yapabilecek, tezler yazılabilecek kadar ilginç bir toplumsal olaydır. Hattâ şu anda doçent olan o büyük toplumbilimcilerimizden herhangi birisi, bu olay üzerine hazırlayacağı bir tezle profesör bile olabilir. Hazırlayacakları tez için şimdiden onlara bir başlık bile önerebilirim: "Üniversitelerimizin 1985 Dünya Gençlik Yılı'na armağanı: OKULDAN ATILAN GENÇLİK."

Üniversiteden onbeşbin öğrenci atıldı da ne mi oldu? Aydınlarımız için de çok güzel bir konu, hattâ uzun süredir çözümleyemedikleri bir sorunun çözüm yolu ortaya çıktı. Gençlik Alt Kültür/Kültürleri, ülkemiz aydınlarını bildiğim kadarıyla epeyce uğraştırıyor. O kadar düşünüp üzülmesinler, okuldan atılan gençlik, içinden çıkamadıkları bu zor durumdan onları da kurtaracaktır. Öyle ya, aydınlarımız ve toplumsal bilimlerle uğraşan üniversiteli bilim adamlarımız, pek de uzak olmayan geçmiş yıllarda, -bunlar gençlik alt kültürleridir diyerek, "Okuyan Gençlik", "Çalışan Gençlik", "Kent Gençliği", "Kırsal Kesim Gençliği"... gibi bir sürü laf etmişlerdi. Bunları çok iyi ezberlemişlerdi ama, bu kavramların içeriklerini belirten bir açıklama yapamadılar gibi geliyor bana. Zaten olmayan ya da pek iyi anlaşılmayan bir şeyi kavramlaştırıp, sonra da o kavramın neyi anlattığını, daha doğrusu somut biçimini aramaya kal-

Ivan Illich

kışmak, (imkânsızı değil) anlamsızı başarmaya çalışmak değil midir? Örneğin, "Çalışan Gençlik"i ele alalım; zihinlerinde canlandırdıkları bir olguya bu ismi verenler, onun bir güzel de tanımını yapmışlardır herhalde. Ama ben bir türlü bu kavramın anlatmak istediğini anlayamıyorum/göremiyorum. Bu kavramla anlatılmak istenen grubun adı bence "İş Bulabilen Gençlik" olmalıydı. Ama akıllarının ucuna bile gelmeyecek bir kavram ve bu kavramın hiç itiraz kabul etmeyecek kadar açık ve somut biçimi kendiliğinden ortaya çıkmıştır: "Okuldan Atılan Gençlik."

Ayrıca (Yalçın Küçük, Şerif Mardin, Sabri Ülgener gibi birkaç kişinin çalışmaları dışında) ciddi olarak pek araştırılmamış, henüz bakirliğini koruyan bir konu daha: Türkiye'de aydın (ya da entelektüel) kimdir, kaynağı nedir, nasıl doğmuştur/doğar? Açık bir biçimde, kısaca, hemen bu soruları cevaplayalım: Aydın, üniversiteden atılan öğrenci (bazen öğretim üyesi)dir, üniversiteden atılma olayı ile doğar, kaynağı üniversitedir!

Ülkemizde aydından mutlaka bir şeylere muhalif, hattâ sürekli muhalif olması beklenir. O artık eğitim sistemine muhalif, hem de sürekli muhaliftir. (Onlara küçük bir öneride bulunabilirim: Ivan Illich'in "Okulsuz Toplum" adlı kitabından başlasınlar okumaya. Hatta onu Türkçeye çevirsinler. Böylece hem iyi muhalif olurlar, hem de Illich'i, belki de bilerek yanlış anlayan, daha doğrusu öyle anlamak isteyen ve öğrencilere, "Illich okulun kendisine değil, bugünkü durumuna karşıdır" diye masal anlatan öğretim üyelerinin elinden kurtarmış olurlar.)

Bu durumda, okuldan atılma olayı, "estetize edilebilecek boyutları" gözönüne alındığında, pek o kadar kötü bir şey değil. Bırakın kötü olmasını, ülkemize yararlı olacak, hattâ ve hattâ gelişen (!) bilime katkıları olabilecek bir olay değil mi? Ne dersiniz? □

Mehmet ALTINTAŞ
A.Ü. E.B.F.'nin atılan öğrencilerinden

"Solcusunuz ama"...

Ben 12 Eylül öncesinde milliyetçi bir partinin sempatizanıydım. Ama 12 Eylül'den sonra düşüncelerimde değişiklikler oldu. Bugün belki de başka çare göremediğim için ANAP'ı destekliyorum. Benim de aynen derginiz gibi tek endişem Türkiye'mizde demokrasinin tam anlamıyla kurulması ve güçlenmesi. Doğrusu ANAP'taki gelişmeler beni bu yüzden çok endişelendiriyordu.

Bu bakımdan, derginizin ANAP'ı bütün yönleriyle ele alan 19. sayısı ve bu sayıda özellikle sayın Aydın Köymen'in değerlendirmeleri benim için çok aydınlatıcı oldu. Ayrıca kongre sonuçlarının tam da Aydın Köymen'in dediği gibi olması derginize olan saygımı bir kat daha artırdı. Siz demokrasiye olan inancınızı haberciliğe, basit gazetecilik anlayışına heba etmiyorsunuz

Biz bugünkü ekonomik şartlarda, bir **YeniGündem**'i beş, altı arkadaş birlikte okuyoruz. İtiraf edeyim ben şahsen **YeniGündem**'in solcu olduğunu biliyorum ve siyasî düşüncem **YeniGündem**'den farklı. Ama keşke sağdaki yayın organları da demokrasiye **YeniGündem** kadar inansalar... □

Aslan KAYNAR-ANKARA

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

6 Aydın Köymen:
DYP: Demokrasi mi, iktidar mı?

7 İbrahim Gürdal: Bizim sorunumuz demokrasiyi oturtmak
8 İhsan Sabri Çağlayangil: Misyonun lideri var
10 Şevket Doğan: Yazar şanslı
11 Tanıl Bora: Yazar'ın "yeşil ışık"lı tarihi

11 Mehmet Yazar: Kongre demokratik bir ortamda gerçekleşecek
12 Seyfettin Gürsel: DYP'nin geleceği demokrasi
13 Taha Parla: Partiler üstüne birkaç söz
14 Erbil Tuşalp:
ANAP'ta eğilimler ve özlemler
14 Serpil Bildirici: Özal "yaramaz"ları uyardı
15 Hasan Kaçan: İnsanat Bahçesi
16 Aydın Köymen: SODEP: Zoraki sertleşme
17 Latif Demirci: TAM

TARTIŞMA

18 İdris Küçükömer: Liberal değil, sivil toplum
19 İskender Savaşır: Muhalefet perspektifi

TOPLUM

20 Osman Balcıgil: Beyler 3 kilo 100 gram bir yavrumuz var: Üüüüüüü

DÜNYADAN

22 Jülide Ergüder: Sudan'da beklenen darbe
23 Jülide Ergüder: Nükleer alerji
24 Yarının Gündemi

EKONOMİ

26 Şirket kurtarmanın yeni adı: Yatırımların rehabilitasyonu
27 Kürşat İstanbullu: Alternatifler ve demokrasi

İNSANLAR

28 Sadık Özben: Demokrasinin fazlası...
28 Tanıl Bora: Tuttuğunu eğitmek

GÖRÜŞME

29 Edgar Morin:
İyimser olmanın tek yolu

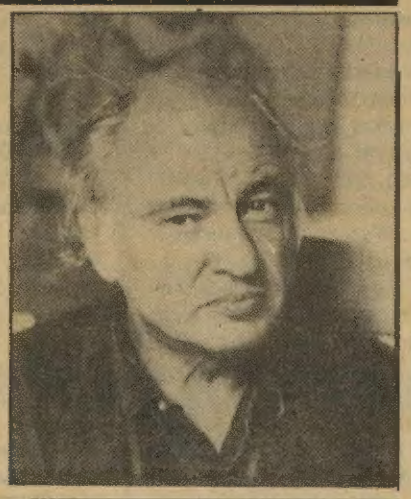

KÜLTÜR/SANAT

31 Çelik Gülersoy: "Şehir: Yazı ve boya karmaşası"
32 Zeki Coşkun: Şiir okuma -ve tartışma- kılavuzu
33 Kurtuluş İbranoğlu: Halkın Dostları'nın vicdanı olmak
34 Erol Evgin:
Profesyonellik namustur
36 Ömer Uğur: Pehlivan
37 Kitaplar
38 Değinmeler
40 Hakan Keni: Fiyatlar ve etiketler

KAPAK: *Turgay KARADAĞ*

İkinci yıla girerken

MURAT BELGE

Bu sayıyla **YeniGündem** yayın hayatının birinci yılını doldurmuş oluyor. Her ay iki sayı çıkan "onbeş günlük" bir dergi olduğu için, bu yıldönümüne 25. sayıyla girmesi gerekirdi. Ancak siham-ı kazasına gökten nezire düşmesi sonucu, yeni yaşına 21. sayıyla girebildi.

YeniGündem Türkiye için "yeni" bir deneydir. Hattâ dünyada da pek benzeri olmadığı söylenebilir. Bu "yeni"lik, **kendi içinde** kurduğu yelpazenin genişliğidir. Normal olarak bir dergi, ortak görüşler benimsemiş bir kadro tarafından çıkarılır (bu kadarı, **YeniGündem** için de geçerli tabiî) ve bütün sayfalarında, ele aldığı bütün konuları o ortak görüşler çerçevesinde işler. **YeniGündem** bu noktada, kendi benimsemediği düşüncelere sayfalarında oldukça geniş yer ayırmakla farklılaştı.

Bu farklılıkla belirli kesimlerden çok tepki çekti ve çekmeye devam edeceği anlaşılıyor. Böyle olması hiç şaşırtıcı değil; hattâ derginin bu tavrı seçmesinin nedenlerinden önemli bir tanesi, bu gibi tepkileri ülkemiz için "normal" kılan politik kültürdür.

Az sonra açıklamaya çalışacağım bu nedenden daha önemlisi, aynı zamanda daha "saydam", hattâ "bariz". Türkiye'de "demokrasi" sorununun daha dolaysız çerçevesiyle ilgili bu neden. Ondokuzuncu yüzyıl başlarından beri Türkiye toplumu bir "tebaa"dan bir "yurttaşlar topluluğu"na dönüşme çabası içinde. Yurttaşlar topluluğunun kendisini yönetmesi için gerekli kurumlardan **bazıları** bu süre içinde az çok yerleşti; belirli alışkanlık ve gelenekler kuruldu. Nitekim, 1980'lere kadar Türkiye'nin ilginç ve önemli bir özelliği, iki kere askerî müdahaleyle karşılaştığı halde, sivil-parlamenter kurumlarının sürekliliklerini koruyabilmiş olmalarıydı. Bu dönemde Türkiye "demokratik" bir toplum "olmak ya da olmamak" yolunda kararını verme aşamasındadır. Böyle bir aşamada, demokratikleşme yolunda bir çaba gösterme amacında olan bir dergi, değişik uzun-vadeli hedefleri benimsemekle birlikte bu birincil hedefte ortak tavır benimseyebilecek kesimlere açık olmalıdır. Bir toplumda varolan politik akımların demokrasiyi ne ölçüde benimseyecekleri konusunda **analiz** ve **tahmin** yapabiliriz; ama buna biz **karar veremeyiz.**

Gene de, kendisi sol bir derginin, kesinlikle kendine uzak liberal, muhafazakâr vb. çizgileri kendi sayfalarına davet etmesi, bu koşullarda da zorunlu olmayabilirdi.

YeniGündem'in bu tutumu seçmesinde, yukarıda kısaca değindiğim "ikinci neden" etkili oldu. Bu konuya daha önceki bir yazımda kısmen değinmiştim: çağdaş veya evrensel anlamda "sol/sağ" ayrımının, Türkiye'nin kendine özgü politik ayrımlaşmasıyla çakışmasının özel biçimine ilişkin bir sorun bu. Türkiye'de burjuvazinin oluşmasının kendine özgü tarihî biçimi ve bu süreçte devletin rolü, Türkiye'de İslâm'ın politik ifadesinin kendine özgü şekillenmesi ve bunun, sözgelişi Avrupa'daki Hıristiyan politik oluşumlardan farkı, İttihat ve Terakki'den bu yana devam eden tepeden inmeci çizginin özellikleri ve bunlara bağlı başka etmenler. Türkiye toplumsal formasyonuna özgü bu politik ayrımlaşmaya bilinen anlamda "sol" ve "sağ"ı monte etmek, Bizans'ın "yeşiller" ve "maviler" gruplarından birini solcu, öbürünü de sağcı diye tanımlamaktan çok da farklı değil. Ne var ki, Türkiye'de bu "montaj" yapılmıştır, hâlâ da yapılmaktadır. Bu kavram kargaşasının asıl olumsuz sonuçları da "sol"da yaşanmıştır. Tanımı gereği "muhalif" olması gereken solun Türkiye'de "devletçilik geleneği"nin şemsiyesi altında kendine yer arama yanılgısı, her dönemdeki somut biçimlenişe göre farklılık gösterse bile temelde değişmeyen bir "trajik" yönelişe yol açmıştır. Dolayısıyla, solun ve sağın karşılıklı tarihi, "yanlış anlamalar"la doludur. Bugünün ortamında, bugünün koşullarında, bir karşılıklı anlayış zemininde, bu yanlış anlamalar bir ölçüde giderilebilir.

Sağ ve sol arasındaki farkları **gidermek** için değil. Tersine, bu zorunlu "farkları" **netleştirmek, anlamlı farklılıklar** haline getirmek için. Tamamen kişisel bir düzeyde konuşacak olursam, sağın bu kanalda kendisini yeniden tanımlama ihtiyacını duyup duymaması beni çok fazla ilgilendirmeyebilir; ama solun hiç değilse bir kesiminin, elinde olmaksızın kendini içinde bulduğu bir "yanlışlıklar tragedyası"nın olumsuzluklarından arındırmasını önemsememek mümkün görünmüyor.

İşte bu nedenle **YeniGündem** Türkiye'de varolan -ve bizden farklı olduğu halde ya da farklı olduğu için, varolması gerektiğine inandığımız- çeşitli politik akımlarla daha yakın bir diyaloğa katkıda bulunma gereğini duydu. Yukarıda dediğim gibi, bu "zorunlu" olmayabilirdi, ama olması yararlı bir şeydi. Ayrıca, çoğulcu bir sosyalizm anlayışının kendini söz düzeyinden öte, somut tavır düzeyinde dile getirişinin bir biçimiydi. Bu diyalog ortamını bir ölçüde gerçekleştirebildiysek, bundan sonra da elimizde olduğu kadar sürmesini sağlamaya çalışacağız.

* * *

Beklenen DYP kongresi, bu çizginin tarihî günü olan 14 Mayıs'ta tamamlanacak ve parti tabanı rejim ve iktidar karşısında tutumunu belli edecek. Bu sayımızda DYP konusuna oldukça geniş yer ayırdık. İç politikanın böylece genişlemesiyle İnceleme/Araştırma ya da Açık Oturum bölümlerine yer kalmadı. Aynı şekilde, geçen sayıda oldukça geniş tutulan dünya politikası sayfalarını da kısarak Sanat/Kültür bölümüne biraz daha soluk aldırmaya çalıştık. Daha önce de belirttiğim gibi, **YeniGündem**'in başlıca sorunu "yazı sığdırmak". Buradaki sıkışıklık yüzünden birçok iyi yazıyı bekletmek zorunda kalıyoruz. Sırası gelmişken bunun için bütün dostlardan özür dilemeliyim.

İsmet Özel'in şiir ve özellikle **Halkın Dostları** üstüne söylediği oldukça provokatif sözler ilk tepkilerini bu sayıda aldı. Bu da zaman içinde boyutlanacak bir tartışmanın başlangıcı olabilecek gibi görünüyor.□

YeniGündem

15 günlük dergi
Yıl: 2
Sayı: 21
1-15 Mayıs 1985

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Vedat ÇAKMAK, **Genel Yayın Yönetmeni:** Murat BELGE, **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:** Jülide ERGÜDER, **Ankara Temsilcisi:** Aydın KÖYMEN **İzmir Temsilcisi:** Tülay CENGİZ, **Teknik Yönetmen:** Bürge İRTEL, **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA, **İstanbul:** Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Ahmet GÜNLÜK, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA, **Ankara:** Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT, **Katkıda Bulunanlar:** Nuran GÖRGÜNAY, Lütfi KUZU, Mümtaz SEZGİN, Abdullah ONAY, **Dizgi ve Teknik Hizmetler:** PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han Cağaloğlu-İstanbul, Tel: 520 14 53 - 54 - 55, **Ankara Bürosu:** Konur Sokak 24/4 Kızılay, Tel: 25 36 00 - 25 20 71, **İzmir Bürosu:** 857. Sokak İzmiroğlu İşhanı, No: 306 Konak, **Baskı:** Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş., **Dağıtım:** GAMEDA, **Fiyatı:** 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL., **Abone Koşulları:** Yurtiçi 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL., Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL., **İlan Tarifesi:** Kapak içleri tam sayfa: 200.000 TL., İç sayfalar: 150.000 TL., Yarım sayfa: 75.000 TL., 1/4 sayfa: 40.000 TL.

TÜRK-İŞ:

Müessesemiz eylemdedir

Türk-İş camiası, "eylem kararı" aldığından ve mitingler yapacağını kamuoyuna açıkladığından ötürü fevkalâde gururlu. Türk-İş'i kaale almayanların onun gerçek gücünü şimdi görecekleri tehditi, en az Türk-İş'i tanımayanların onun memlekete zarar verici maceralara sürükleneceğini boşuna beklediklerini söylerken kullanılan kadar sert bir üslupla ifade ediliyor. Genel Eğitim Sekreteri Kaya Özdemir eylem programının bir dönüm noktası olduğunu anlatırken "Türk-İş topluluğunda ilk kez bir kararda ittifakla birleşildiğinden" söz ediyor.

Özellikle başkan Şevket Yılmaz'ın babayanî üslubuyla canlı tutulmaya çalışılan "hükümetle ilişkilerde üslup değişikliği" hamlesi aslında göründüğünden daha karmaşık bir ittifak anını yansıtıyor. Tarihî karar alınırken tartışma konusu olan o kadar çok şey var ki... Örneğin Kaya Özdemir'in, Mehmet Yazar'ın siyasete "tarihî iltihakını" desteklemesiyle

Camianın başındaki müessese.

Türk-İş'in tarihî kararının eşzamanlı olmasının getirdiği DYP bağlantısı kuşkuları, Özdemir'in başkanlar kurulu toplantısında epey eleştirilmesine yol açtı. Yol-İş, Petrol-İş, Ağaç-İş, Harb-İş, Tez-Koop-İş, Basın-İş gibi sendikalar Türk-İş'in çıkışının böyle doğrudan ve "sağ" bir siyasal bağlantıyla birleştirilmesini istemiyorlar. Türk-İş yönetiminin, ANAP hükümetinin sendika-devlet ilişkilerindeki "güzel" geleneği bozması nedeniyle bu çıkışın gerekli olduğu yönündeki tezine de pek katılmıyorlar. Bu "sert" sendikalar, Türk-İş'in eylem kararını tabanın zorladığına, "böyle bir kararın alınmaması halinde işçilerin Türk-İş'i götüreceklerine" (Harb-İş başkanı Kenan Durukan) inanıyorlar. Dolayısıyla Türk-İş'in eylem programına, taban namına **kendi** damgalarını vurmak istiyorlar.

Ancak Türk-İş yönetimi, zaten geleneksel zihniyeti itibarıyla kendini tabanla/işçilerle birebir özdeşleştirdiği için, bu konuda fazla ince düşünmeye eğilimli değil. Ayrıca eylem programını son derece "disiplinli" bir şekilde, tüm inisiyatifi bizzat üstlenerek ve "başka sendikaların etkili olmasını önleyecek şekilde" (Petrol-İş Genel Sekreteri Ceylan) yürütmek isti-

Çene patlatan yumruğu kim attı?

ANAP'ın 13 Nisan'da başlayan 1. Büyük Kongresi'nde Genel Başkan Turgut Özal'ın fotoğraflarını çekmeye çalışırken dövülen foto muhabirlerinden biri de Dursun Gündoğdu'ydu. Olaylardan hemen sonra yapılan sağlık muayenesinde çenesinde darp, suratında ve diş etlerinde sıyrık, dudaklarında patlaklar tesbit edilen Gündoğdu'yla olaylardan sonra arkadaşımız Serpil Bildirici konuştu.

— ANAP büyük kongresinin birinci günü meydana gelen olayı, içinde yaşayan biri olarak en başından itibaren anlatır mısınız?

— ANAP kongresinin birinci günü sabah erkenden salona gittik. Yaklaşık 100-150 gazeteci olayı izliyordu. Sayın Başbakan biraz geç gelmişlerdi. Foto-muhabirlerinin görevi, olayı en iyi şekilde görüntülemektir. Bu amaçla salondaki bütün foto-muhabirleri en iyi yeri alma girişiminde bulunmuşlardır. Aslında olay, Sayın Başbakan'ın salona girişinden önce gelişmiştir. Bir arkadaş, salondaki bayan misafirlerin bulunduğu bölümü görüntülemek istemiş, bazı erkek delegeler buna engel olarak, arkadaşın ANAP Genel Merkezi tarafından verilen "tanıtma kartı"nı yakasından almışlardır. Arkadaş, dernek genel sekreter yardımcısı olmam dolayısıyla durumu bana bildirdi. Yaka kartını alan delegeyle gidip konuştum. "Niye arkadaşın kartını aldınız?" diye sorunca, delege, "kadınların resmini çekiyor" diye cevap verdi. Daha sonra olay tatlıya bağlandı, arkadaşın kartını geri aldık. Yani, kongre sinirli havada başladı. Başbakan'ın salona girmesiyle bu havanın daha da gerginleştiğini gördük. Sayın Başbakan salona girdiğinde zaten doğru dürüst fotoğraf çekememiştik. Korumalar, o güne kadar görmediğimiz bir tavırla bizi sürekli itiyorlardı. Başbakan önce yerine geçti, daha sonra da kürsüye. Saat 11.30 civarındaydı. Foto-muhabirlerinin amacı, Başbakan'ın kürsüden kendine özgü selamı ile delegeleri selamlarken bir fotoğrafını çekip, gazeteye yetiştirmekti. Kürsüye yaklaştık ve gördük ki, kongrenin tüm ihtişamına rağmen, foto-muhabirlerinin nerede-nasıl çalışacakları bir kurala bağlanmamış. Başbakan'ın etrafında parti delegeleri, korumalar ve görevlilerden oluşan bir çember, koruma çemberi var. Amacımız biraz daha yaklaşıp, en iyi görüntüyü yakalamaktı. Fakat hiç beklemediğimiz bir şey oldu. Sayın Başbakan, zannediyorum, elinin tersiyle işaret ederek, "fotoğrafçılar, fotoğraflarını çekip, yerlerini alsınlar" dedi. O sırada bir ANAP Genel Başkan Yardımcısı (Halil Şıvgın), "gazetecileri uzaklaştırın" gibi bir cümle kullandı.

— Bu sözü Sayın Şıvgın mı söyledi? Söylemediğini iddia ediyor?

— Tabiî, tabiî. Ben de duydum, yakınındaydım. Bu sözler üzerine, önce kolunda "görevli" kolluğu taşıyanlar, bizi geriye doğru itmeye başladılar. Yüzlerce foto-muhabiri olduğu için bu itekleme sı-

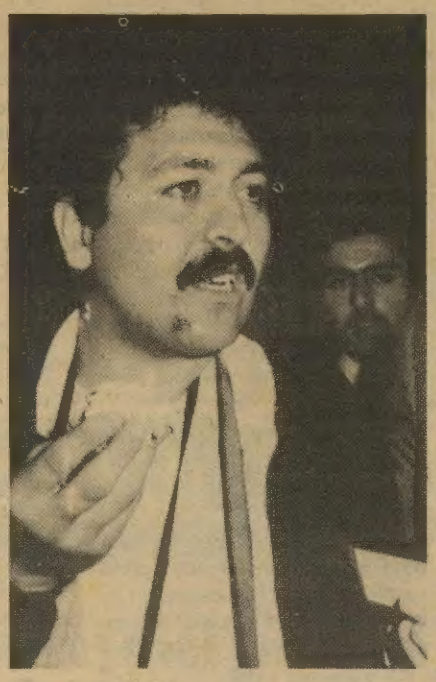

Dursun Gündoğdu

rasında, çantasını, flaşını düşürenler oldu. Eğilip almaya çalışmaları sonunda daha da karışık bir durum oldu. O sırada Halil Şıvgın'ın sözleri, koruma görevlileri tarafından bir emir olarak algılandı. Yani oradakilerin amacı, foto-muhabirlerini ne şekilde olursa olsun, tribünlere sürüklemekti. Bu sırada daha sonra Kırıkkale'den geldiğini öğrendiğimiz Adem Özbek...

— Adem Özbek'in delege ve görevli olmadığı söylendi. Bunu araştırdınız mı?

— Ben daha sonra kendisiyle görüştüm. Dedi ki, "Anavatan Partisi'nin bir milletvekili salona girip yerimi alırken, pazu-bandı taktı. Aynı milletvekili, kavga sırasında bandı kolumdan çekip aldı."

— Hangi milletvekili?

— Adını vermiyor. Adem Özbek beni tokatlamaya başladı. Ben makine ve flaşımın kırılmasından korkup geri çekildim. O halen üzerime geliyordu. O sırada Orhan Uğuroğlu arkadaşım beni kurtarmak için kollarından tuttu onu.

— Adem Özbek, sana niye vurduğunu nasıl açıklıyor?

— "Uzaklaştırın dediler ben de uzaklaştırmaya çalıştım" diyor. Vurması konusunda bir şey söylemiyor.

— Sorumun nedeni, Adem Özbek hakkında söylenenler. ANAP Genel Sekreteri Mustafa Taşar, Adem Özbek'in Mehmet Keçeciler'in adamı olduğunu ve olayın kongreyi karıştırmak için planlanmış olduğunu öne sürüyor...

— Bu konuda bir şey söylemiyor. Adem Özbek ve Orhan Uğuroğlu'nun bulunduğu yere, parti görevlileri ve korumalar, foto-muhabirlerini itip kakıp, yere yıkarak geldiler. O sırada Adem Özbek, Orhan Uğuroğlu'nun boğazını sıkıyordu. Ben Orhan'ı kurtarmak için ileri atıldığımda, çeneme bir yumruk yedim ve yere düştüm. Zannediyorum ki, bana yumruğu vuran Adem Özbek değil. Çünkü o sırada Orhan'ın boğazını sıkıyordu. O şiddetle bir yumruğu vurabilmesi için bir-iki metre gerileyip, öyle vurması lazım. Arkadaşların da gözlediğine göre, bana yumruğu vuran Başbakan'ın bir koruma görevlisiymiş.

Ben yumruk yedikten sonra olayın şokunu üzerimden atamadığım için duymadım ama, Başbakan "çeken çeksin, çekmeyen gitsin" demiş. Onlar sanırım, olayın böyle gelişeceğini tahmin etmediler. Nasıl olsa gidemezler, ne olursa olsun salonda kalıp, çalışmaya devam ederler diye düşündüler.

— Bu arada herhalde derneğiniz devreye girdi.

— Önce olay bir protesto niteliğinde değildi. Sadece beni dışarı çıkarıp fotoğrafımı çekmek istiyorlardı. Çünkü ağzım kanıyordu, çenemde çizikler filan vardı. Arkadaşlar beni dışarı çıkarırken, bu defa da tribünlerden son derece çirkin tezahürat yapılmaya başlandı. Bu soğuk duş etkisi yaptı. O anda, herkesin kafasında içeri bir daha girmeyelim gibi bir düşünce doğdu. Dışarı çıktığımızda tüm arkadaşlar "Girmeyelim, protesto edelim" dediler. Ve bir gün içeri girilmedi. Bu arada yabancı foto-muhabirleri de derneğin aldığı karara saygı göstererek girmediler.

— Siz olayı basın özgürlüğü açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Ben dayak yediğim için ön plana çıktım. Ama olayın aslı bence şuydu. Basın ne yapabilir diye düşünülüyordu. Nasıl olsa bir şey yapamazlar diyorlardı.

— Herhalde, bu ilk olay değil. Daha önce de ANAP Genel Merkezi'nde gazeteciler tartaklanmıştı.

— O olay ilk seçimlerden hemen sonra olmuştu. Sayın Cumhurbaşkanı'nın ANAP'ı ziyareti sırasında. Milliyet gazetesinden Bülent Hiçyılmaz arkadaşımız parti görevlileri ve korumalar tarafından dövülmüştü.

— Peki, bir günlük protesto olayını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bundan sonra aynı biçimde olaylar çıkmasını engelleyici bir etkisi olabilir mi?

— Bu son protesto olayı bir şeyin açıklık kazanması bakımından önemliydi. Anladılar ki, her ne kadar günlük akış içinde gazete ve ajanslar birbirini atlatmaya çalışır, rakip olurlarsa da, basın özgürlüğüne yönelik bir davranış karşısında herkes ortak bir tavır alır. İster iktidar, ister muhalefet partisi olsun, böyle bir tavır karşısında, basın tek bir vücut haline gelebiliyor.

— Foto-muhabirlerinin tartaklanması olayından sonra, kongre salonundakilerden bir kısmı ve bizzat Sayın Başbakan da "foto-muhabirlerinin çalışma biçimlerini" eleştirdi. Avrupa ve Amerika'da basın mensuplarının bizde olduğu gibi başbakan veya cumhurbaşkanının yanına bile yaklaşamadıkları söylendi. Bize bir de bu konudan bahsedebilir misiniz?

— Kongre salonuna foto-muhabirlerine bir çalışma yeri gösterilmemişti ki. Genelde de itişip kakışma büyük ölçüde korumalarla, foto-muhabirleri arasında oluyor. Çünkü fotoğraf çekmek için en müsait yere bir koruma görevlisi geçiyor. Biz de mümkünse o yeri almaya çalışıyoruz. Bir de biz geniş açılı objektiflerle çalışırız. Oysa Avrupa'da herkes teleyle çalışır. Hatta son Amerika gezisinde yabancı gazeteciler Ankara'dan giden arkadaşlara şaşırmışlar, geniş açıyla çalıştıkları için. Çünkü onlarda her zaman çalışma alanı belirleniyor ve 50-60 metrelik bir mesafe bırakılıyor. Ayrıca çok güçlü bir ışıklandırma oluyor. Önleri sürekli açık tutuluyor. Bizde öyle değil. Bizim çalışma alanımız belirlenmiş değil, ışık yeterli değil ve objektifi kaldırdığımız anda önümüzde bir koruma görevlisi var. En iyi yerleri onlar alıyor. □

yorlar. Bu "disiplin" anlayışı, Şevket Yılmaz'ın "tarihî" açıklamayı yaptığı gün ortaya çıktı zaten. Yılmaz konuşmasının sonunda "başka söz almak isteyen olup olmadığını" sordu. Yol-İş Genel Sekreteri Ethem Cankurtaran el kaldırdı; "15 Nisan'dan sonra, enflasyon oranının altında zam verildiği takdirde sendikaların kesinlikle toplu iş sözleşmesi imzalamamaları" yolunda karar alınmasını talep ediyordu. Fakat "baba" başkan, tıpkı birçok sendika başkanının ortaya attığı "15 Nisan'dan sonra da kamu kesimindeki toplu iş sözleşmelerine katılmamayı sürdürme" önerisini oya bile koymadan geçiştirdiği gibi, bu önerinin de hiç dile gelmemesini tercih ederek toplantıyı kapattı. Esas olan oybirliği ve ittifaktı.

Bundan sonra ne olacak? Öteden beri eylem önerilerini "bizi sokağa dökemezler" diye karşılayan Türk-Metal Sendikası başkanı Mustafa Özbek eylem kararının pek etkili olamayacağı kanısıda. Türk-İş'in hükümetle zamanında oturup görüşmek yerine iki yıl gazete muhalefeti yaptığından yakınan Özbek "şimdi herkes gene toplu sözleşmelerde 2-3 puan fazla almaya çalışacak, rekabet başlayacak" diyor ve Türk-İş'te birlik olmadığından söz ediyor..

Görünürde ise herkes "bu eylem programı mutlaka uygulanacaktır" diyor. Ama üç ayrı deyiş tarzı var aslında. İlki, Türk-İş yönetimi ve ona yakın sendikalarınki; eylem programının asıl amacının gene hükümeti etkilemek ve onun yumuşamasını sağlamak olduğunu düşünüyorlar. Hattâ hal-i hazırda bile olumlu gelişmeler görüldüğünden söz edenler var. Asıl ağırlıklı grubu, Türk-İş bu kararı hasb-el kader ve tabanın zorlamasıyla, samimî olmaksızın almış olsa dahi, etkili bir politikanın uygulanmaya başlamasının yeterince önemli olduğunu savunan sendikalar oluşturuyor. Türk-İş Genel Teşkilâtlandırma Sekreteri Orhan Balaban "Bu eylem kararından artık geri dönülemez" diyor: "Bundan geri dönen yalnız başına döner." Şevket Yılmaz bile vazgeçse yalnız başına vazgeçer". Bu "güçlü" grup, Türkiye'de sendikalar gerçekten etkili bir şeyler yapacaksa, bunun Türk-İş çatısı altında olmasının zorunlu olduğuna inanıyor. "Türk-İş bir müessese, bunu kabul etmek lazım". Üçüncü gruptakiler ise, Türk-İş'in görünüşü kurtarma niteliğinde olan bu kararına fazla bel bağlamak istemiyorlar ve etkili bir sendikal çalışmanın üst yönetimlerden özerk biçimde her zaman yapılabileceğine inanıyorlar. Tabiî en azınlıkta kalan grup bu.

Türk-İş, hükümet ile olan ilişkilerinde her koşulda yumuşama bekliyor. Kaya Özdemir, Çalışma Bakanı'nın değişmesini beklediklerini belirtiyor. Ama gene de "eylemler" sürecek. Bu konuda herkes "müttefik"... □

Bab-ı Âli'de bir "Sabah"

Sabah, pahalı reklam kampanyaları ve albenisi yüksek lotaryalarla **Günaydın**'la başlayan ve **Güneş**, **Tan** **Posta**'yla devam eden ekolde, ekolün başarılı bir bileşiminin ürünü olarak yayın hayatına başladı. Ancak Bab-ı Alî'de her yeni çıkan yayın gibi **Sabah** da pek hoş karşılanmadı ve **Sabah**'a karşı şimdilik reklam alanında bir rekabet kararı alınarak, Ege'ye bir çıkartma yapıldı. Bab-ı Alî basınının basın reklamları için kurduğu ittifak şimdilik **Sabah**'ın reklam pazarını daraltma çabasında. Ne de olsa **Sabah**, Bab-ı Alî karşısında İzmir patenti taşıyor.

İzmir'de yayınlanan **Yeni Asır** Ege'de başarılı denebilecek bir bölge gazetesi. **Yeni Asır** yöneticileri gazeteyi İstanbul'a getirmek için uzun süredir çalışmalarını sürdürüyorlardı; ama Batı Anadolu Gazete Matbaa ve Ambalaj Sanayi A.Ş. yöneticileri için İstanbul'da yeni bir bölge gazetesi çıkarmak daha uygun görüldü. Çünkü **Yeni Asır**'ın İstanbul'a getirilmesi gazetenin satışı açısından önemli değişiklikler yapmayı gerektiriyordu; bu değişiklik, **Yeni Asır**'ın Ege bölgesi satışı düşünülürse önemli bir risk demekti.

Sabah'ın çıkmasına karar verilince sorun da ortaya çıktı. **Sabah** için düşünülen son model **Günaydın, Tan** ve **Güneş** karması bir gazete idi. Bu bileşim için gerekli transferler yapıldı ve nihayet bol resimli, çok kısa yazılmış popüler haber ve fantezi-haber ağırlıklı **Sabah** yayın hayatına başladı. Tabiî ki, Bab-ı Alî'yle başlayan sorun da su yüzüne çıktı.

Bab-ı Alî basınının bu rahatsızlığının ne kadar süreceği bilinmez. Ama **Güneş** gazetesinin çıkışı düşünülürse, bu sürenin uzun sürmeyeceği tahmin edilebilir. Ne de olsa Bab-ı Alî'nin **Sabah**'ı hoş karşılamamasının nedenlerinden birincisi. Bab-ı

SABAH

Yüksek gelirliler için vergi indirimi hazırlığı yapılıyor

Özal unutma!

■Desteğe asıl, ortadireğin ve dar gelirlinin ihtiyacı var

Alî'nin tabiatından kaynaklanıyor, kendi dışındakini ve "yeni" olanı kolay kabullenemiyor; ikincisi, **Sabah**'ın bağlı bulunduğu yayın grubunun bölge gazeteciliğinde başarısı; üçüncüsüyse, bu tip yeni yayınların Bab-ı Alî basınında ücret dengesini bozuyor olması.

Bunlar da çok önemli sorunlar sayılmaz, hele Bab-ı Alî için hiç önemli değil; Bab-ı Alî ne sorunlar çözmüştür! □

ASSOCIATION INTERNATIONALE DE DEFENSE DES ARTISTES
AIDA
VICTIMES DE LA REPRESSION DANS LE MONDE

ORHAN TAYLAN

Mahsur kaldı

Barış Derneği davasında hapse mahkûm edilen ressam Orhan Taylan'a, aralarında Hollanda Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi, AIDA (Uluslararası Sanatçılarla Dayanışma Örgütü), Kültür Sendikası, Ressamlar Sendikası, Amsterdam ve Arnheim kentleri müzeleri de bulunan yedi sanat akademisi, yedi sanatçı kuruluşu, beş müze ve galeri, üç bölgesel kültür konseyi ve bir sanat yayımevi, dayanışma mesajlarıyla birlikte, resim malzemelerinden oluşan bir paket göndermişlerdi. Ancak, AIDA'nın verdiği bilgilere göre, ne mesajlar, ne de resim malzemeleri Orhan Taylan'a ulaşamadı.

Uzun bir tutukluluk döneminden sonra hapis cezasına çarptırılan sanatçı Orhan Taylan, tutukluluğu sırasında Hollanda Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'nce konuk öğretim üyesi olarak, 1984 Şubatı'nda davet edilmiş, ama davet mektubu Metris Tutukevi tarafından, bu adda kimse bulunmadığı notuyla geri gönderilmişti.

Cezaevi şartlarında resim çalışmalarını sürdürmeye uğraşan sanatçıya bu kez, Hollanda'nın önde gelen yirmi üç sanat kuruluşu, 21 Aralık 1984'te, dayanışma mesajlarıyla birlikte çeşitli resim malzemelerinden oluşan bir paket gönderdiler. Ancak tüm girişimlere karşın, ne mesajlarını, ne de armağanlarını Orhan Taylan'a ulaştırabildiler. AIDA adına bir açıklama yapan Paul de Vries, sözkonusu kuruluşların bu yöndeki çabalarını sürdüreceğini açıkladı. □

"Misinanı keserim ha!"

Türkiye'de gündelik hayat çeşitli yasak motifleri ile bezenmiş bir mozayik gibi. Gün geçmiyor ki yeni bir yasakla karşılaşmayalım. Şehrin gündelik akışı içinde alışageldiğimiz görüntülerin yok olduğunu görünce hemen aklımıza, refleks haline gelen bir mantık yürütmeyle yasaklar geliyor. Bu halin son örneğini Galata Köprüsü üzerinde yaz-kış eksik olmayan amatör balıkçıların yok oluşunda gördü. Misinası uzun olanların köprü üstünde, kısa olanların ise köprü altında günlük azıklarına olta atan onlarca balıkçının seyreldiği ilk bakışta dikkatimizi çekmemişti. Köprü altına inen merdivenleri mekân tutmuş, birbirlerinin üzerinden denize olta sallayan balıkçıların yokluğunu, bu merdivenleri hiç kimseye çarpmadan, hatta köşe kapmaca bile oynamadan indiğimizde farkettik.

Bu tenhalığın nedenini düşünürken, biraz ileride elinde küçük bir makyaj makası ile duran zabıta memurunu gördük. Etrafındaki üç-beş balıkçıyla biraz da sıkılarak konuşan bu zabıta memuru, yeni bir yasağın ilk müeyyidelerinin uygulayıcısıydı anlaşılan.

Daha önceleri köprünün çeşitli yerlerine asılan "Burada balık tutmak tehlikeli(?) ve yasaktır" levhaları yeterli olmamıştı ki, yetkililer her yasağın belli müeyyidesi olmalı kuralının ilginç bir örneğini sunmaktaydılar bize. Balıkçıların bu yasağa karşı ilk tepkileri, daha doğrusu buldukları çare ortalıktan yok olmaktı. Amatör bir balıkçının ana sermayesinin denizin içinde tembel tembel balığın takılmasını bekleyen iğnesi ve de onun mütemmim cüz'ü kurşun olduğunu düşünürsek gerçekten de yapılacak bir şey yoktu.

Her yasağın bir nedeni olması kuralı, her yasağın bir müeyyidesi olması kuralı kadar geçerlidir. Bu nedeni öğrenmek istediğimizde, verilen cevaptan turizm mevsiminin sessiz sedasız açıldığını öğrendik. Gerekçe de çok açıktı; balıkçılar köprüyü kirletiyor, turiste hizmetin yolu temizlikten geçer.

Galata Köprüsü'nü kirleten amatör balıkçılara getirilen avlanma yasağının menşeini araştırdığımızda, karşımızda İstanbul'un çok sayıdaki köprüsünden sorumlu Köprüler Müdürlüğü'nü bulduk. Köprüler Müdürü Halis Çobanoğlu da bize, köprü üstünde yasağın nedenini açıklayan zabıta memurunun söylediğine benzer şeyler söyledi. Ama bizim merak ettiğimiz, pisliği önlemenin ya da temizlemenin başka yolu olup olmadığıydı. Bu sorumuza verilen cevap ise, misina kesmek gibi aslında her müeyyidede çeşitli derecelerde varolan gizli bir şiddetin caydırıcılığı ve bunun faziletleriydi. Bütün bunlara rağmen Halis Çobanoğlu tarihî Galata Köprüsü'ne malolmuş balıkçılar görüntüsünün ortadan kalkmasına razı değildi. Ama ne yaparsınız ki; "sel gider iz kalır, turist gider döviz bırakır". Özetle: Nush ile uslanmayan pis balıkçıları etli tekdir, tekdir ile uslanmayan balıkçıların hakkı misinasını kesmektir. □

Yasaktan önce

Yasaktan sonra

"Taksim" mi?

Şair Eşref'ten: "Maliye Nâzırı Cavid Bey Taksim Kışlasını satmak istiyordu; iktisadiyundan olduğu için tarh (çıkarma), taksim (bölme), zarb (çarpma), cem (toplama) gibi âmal-i erbaayı (dört işlemi) iyi bilmesi lâzım gelirdi, fakat o, bunların yalnız iktisadice nazariyatını bilirse de hesap cihetini bilemez, hiçbir vakit Maliye Nâzırlığı yapamaz, her ne hal ise, bir zamanlar da o yaptı geçti; Taksim Kışlası meselesinde şöyle kıt'a söylemiştim:

Kıt'a

Tarhı öğrendi harîta* vakt-i istibdatta,
Geldi hürriyet, bulundu cem için Taksimde**
Gösteren zarbı Divan-ı Harb olduysa da
Nâzır-ı Maliyedir üstadımız Taksimde**"

Eşref'in Külliyatı 1. Kitap, 1928

* Kulplu kese, dağarcık anlamına da gelir.
** Hem bölme işlemi, hem Taksim semti anlamında kullanılmıştır.

DYP, kuruluşunun ikinci yılına girerken 14 Mayıs'da yapacağı ilk kurultayda ikili bir yol ayrımına geldi. DYP'nin devraldığı gelenek, 12 Eylül 1980'le birlikte çizilen yeni yasal çerçevede ilk defa düzenin meşru sınırları dışında kaldı. Bu gelenek ne 1960 sonrasında, ne de 1971 sonrasında böyle bir durumla karşı karşıya kalmadı. DYP için meşru sınırların dışında kalmanın ötesinde önemli olan, ilk defa kendi platformunda ciddi bir rakibin varlığıdır. Üstelik rakip iktidarda, kendileri ise muhalefette. Uzun yıllar iktidarda kalmaya alışmış ve kitlelerle bağını iktidarları sırasında sağladıkları rantlarla kuran bir parti için, şimdiki durum hakikaten bir açmaz. Eski AP kadrolarının 12 Eylül'den sonraki her siyasi hesaplaşmada uğradıkları yenilginin en büyük nedenlerinden biri bu olsa gerek. DYP içinde gelinen ilk yol ayrımı bu.

Mehmet Yazar'ın imajı, misyon sahipleri ne kadar reddetse de, sağ tabanın DYP'ye ilgisini artırdı. Fakat bu ilginin 14 Mayıs'ta Ankara'ya gelecek delegelere aynen yansıması oldukça güç görünüyor. DYP'nin geldiği ikinci yol ayrımı ise iki yıldan beri sözü çok edilen misyonun içeriğinde. Misyonun halen bugünkü yasal çerçeveyle nerede çatıştığı, nerede uzlaştığı açık değil. Belirsizlik, demokrasi misyonunun salt geçici maddelerin kaldırılması ile sınırlı olup olmadığı sorunundan kaynaklanmıyor. Sorun, verilen mücadelede kiminle ittifak kurulacağı üzerinedir. Bu konuda ise misyon sahibi kadroların çoğunluğunun geleneksel bakış açılarından ve ittifaklarından bir kopuş içinde olduklarını söylemek imkânsız. Böyle bir kopuş olmadan söylenen sözlerin fazlaca bir inandırıcılığı yoktur.

Son olarak, misyon sahiplerinin genel başkan adayı Cindoruk'un yaptığı konuşmalarda sürekli değindiği bir noktaya gelmek istiyoruz. Cindoruk "özgürlükler ve demokrasi mücadelesinin solun tekeli" altına bırakılamayacağını söylüyor.

Sağ, gerçekten böyle düşünür, bu sorunlara her uygar insanın vermesi gereken önemi verirse, Türkiye tarihinde çok şeyin değişeceğine biz de inanıyoruz. Bir ülkede sağ ve solun belirleyici kesimlerinin demokrasi ve özgürlükler karşısında ortak bir duyarlık taşımaları o ülkenin en büyük demokrasi garantisidir. Türkiye'de bu yolun henüz çok başındayız. □

DYP: Demokrasi mi, iktidar mı?

AYDIN KÖYMEN

DYP'nin Kongreler maratonu, 24 Nisan Çarşamba günü yapılan Bursa İl Kongresi ile tamamlandı. Şimdi sıra 14 Mayıs'da yapılacak "büyük final"de.

14 Mayıs ve dolayısıyla DYP, bu heyecanı, ilgiyi gerçekten hakedecek kadar önemli mi? Yoksa ortada "kamuoyu oluşturucuları" tarafından yaratılan yapay bir durum mu var?

Aslında bu soruların cevapları bir başka soruya; "DYP'deki kavga kiminle kimin arasında ve neyin kavgasıdır?" sorusuna verilecek cevabın altında yatıyor.

Kavganın "bir bilen" ve çevresi ile Mehmet Yazar ve destekçileri arasında olduğunu herkes bilmektedir. Ancak kavga konusu hakkında kanılar değişiktir. Kimilerine göre kavga bir "post kavgası"ndan ibarettir. Kimilerine göre ise, giderek şiddetlenen kavga, ciddi bir ilkesel anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır.

Hangisi?

Galiba, kesin bir kanıya varmadan önce DYP'nin kuruluşundan bu yana verili yasal siyasal çerçeve karşısındaki tavrını ve özellikle de "sağın birleşmesi" konusundaki tutumunu bir kez daha hatırlamakta, gözden geçirmekte yarar var.

DYP, Türkiye'de demokrasinin her on yılda bir kesintiye uğratılmasını nasıl değerlendiriyor?

Yıldırım Avcı, **YeniGündem**'in 1. sayısında bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklıyor:

"Devletin korunması, demokratik işleyişle mümkün olur. Demokrasiyi tatil ya da tadil suretiyle devletin korunmasını kabul etmek, demokrasiyi mutlak bir kavram olarak algılamaktan çıkarıp, vesayete tâbi bir müessese haline getirir. Asıl olan, sıkıntıları ya da buhranları sadece aşmak değil, fakat sıhhatli bir şekilde, kaidesi içinde ve rejimi zedelemeden aşmaktır."

"Demokrasiye geçiş dönemi" kavramını ise DYP kesinlikle reddediyor. Yine Avcı, yine **YeniGündem**'in 1. sayısında şunları söylüyor:

"Ancak, 'demokrasiye geçiş dönemi' kavramını yadırgadığımızı ifade etmek isteriz. Çünkü bize göre ya demokrasi bütün müesseseleriyle işlemektedir ya da yoktur. Yani bu iki durumun arası yoktur."

Bursa İl Kongresi'nde bu kez Hüsamettin Cindoruk, 25 Nisan tarihli **Cumhuriyet** gazetesinde yer alan biçimiyle şu net değerlendirmeyi yapıyor:

"Tam demokrasi, süresiz parlamento demektir. Bir ülkede, radyo spikerleri üç cümle ile meclisleri kapatıyor, dokunulmazlıkları kaldırabiliyorsa, egemenlik milletin değil, devletindir."

YeniGündem'in 7. sayısında da Gökberk Ergenekon, anayasanın çizdiği yasal çerçevenin, durmadan tekrarladığımız gerçek demokrasiyi sağlayabilecek nitelikte olduğunu söyleyebilir misiniz?" sorusuna şu yanıtı veriyor:

"Söyleyemeyiz."

Ve hemen ilave ediyor:

"Yeterli güce sahip olduğumuz takdirde Anayasayı değiştiririz."

Hüsamettin Cindoruk: "Felsefemiz var, partimiz var, liderimiz Demirel."

Örneklerden de görüleceği gibi DYP, kuruluşundan bu yana verili yasal siyasal çerçeveyi demokrasiyle bağdaştırmadığını, bu çerçeveyi oluşturan yöntemlere kesinlikle karşı olduğunu, öteki siyasi partilere oranla çok net ve sürekli bir biçimde ortaya koydu.

"Sağın birleşmesi" konusunda ise DYP'nin tutumu, gerçekten çok ilkeli oldu. Gökberk Ergenekon'un **YeniGündem**'in 7. sayısında yer alan "... seçmen birleşmeyi gerçekleştirecek tek güçtür... Sağı kimin temsil edeceğine bırakın seçmen karar versin... Demokrasilerde elemeyi seçmen yapar, birleşmeleri seçmen gerçekleştirir. MDP'yle DYP'yi birleştirme çabası içinde bulunanların istekleri, acaba oluşturulmuş olan suni tabloyu bizim onaylamamız mıdır? Ben böyle bir amaç seziyorum. Ve DYP olarak biz bu amaca hiçbir zaman hizmet etmeyeceğiz... MDP'yle DYP arasında çok temel bir farklılık vardır. O da demokrasi anlayışıdır" biçimindeki görüşleri, hiç değişmeden bugüne kadar geldi. DYP bu tutumuyla, ayağına kadar gelen, parlamentoda temsil edilme fırsatını da tepmiş oldu. Kaldı ki, DYP'nin MDP'yle kurumsal bir birleşmenin ötesinde, 40 kadar MDP milletvekiliyle birtakım tavizler karşılığında anlaşarak kendisini parlamentoda temsil ettirmek olanağı da vardı ama, böyle bir formüle de hiç yüz verilmedi. MDP, Yazar, bir kısım ANAP milletvekiliyle yeni bir parti oluşturararak sağı toparlamak ve parlamentoda temsil edilmek biçimindeki bir formül ise DYP'nin gündemine hiçbir şekilde giremedi. Bütün zorlamalara ve tabanın yatkınlığına rağmen...

DYP'deki kavga "bir bilen" ve çevresi ile Yazar ve destekçileri arasında olduğuna göre, Güniz Sokağın kavganın niteliği konusundaki düşünceleri, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek açısından önem kazanıyor. **YeniGündem** muhabirinin Güniz Sokak'ta yaptığı tespitler şöyle:

— 6 Kasım seçimleri suni bir parlamento tablosu yaratmıştır.

— Bu parlamentoda yer alan partiler, iktidar partisi de dahil, hızla yıpranmışlardır.

— Şimdi ortadaki sorun, aynı yasal siyasal çerçeve içinde kalmak koşuluyla bir restorasyonu gerçekleştirmektir.

— Bu restorasyonun önündeki en büyük engel ise DYP'dir.

— Bundan dolayı DYP'nin mutlaka "ehlileştirilmesi" gerekir.

— İşte Yazar, böyle bir "ehlileştirme" operasyonu için bulunmuş bir isimdir.

— Odalar Birliği başkanlığı yapmış olmasından ötürü, Yazar'ın geleneksel taban üzerinde büyük bir etkinliği bulunduğu varsayılmaktadır.

Varolduğu söylenen operasyonun başarıya ulaşamayacağından ise Güniz sokak tam anlamıyla emindir:

"Operasyon başarısızlıkla sonuçlanacak ve DYP gerçek demokrasi yolunda mücadelesine, hiçbir taviz vermeden devam edecektir."

Türkiye 1946'dan bu yana çok partili parlamenter demokrasiyi kurumlaştırmaya, yaşatmaya çalışmaktadır. 40 yıl içinde partiler kurulmuş, kapanmış, kapatılmıştır. Bu partiler iktidar, muhalefet, anamuhalefet olmuşlar, ülkenin kaderinde değişik düzeylerde roller almışlardır. Ama acaba kendilerine seçimden seçime yol veren kitleyle, bu ilişki dışında, daha üst düzeylerde bir ilişkiyi geliştirebilmişler midir? Kitle bir yana, kendi örgütleriyle demokratik bir bütünleşmeyi gerçekleştirebilmişler midir?

Bu soruların tek bir cevabı var, o da "Hayır". Türkiye'de parlamenter demokrasinin ikide bir tökezlemesinin gerçek sebebi de bu. Partiler zor yerine kolayı seçmişler, iktidar olma hedefini parti olma hedefinin önüne koymuşlardır. Türkiye'de partiler, demokrasiyi kendi dışlarında bir olgu olarak algılamışlardır. Demokrasinin inşasında ve kökleşmesinde esas görevin kendilerine düştüğünü akıllarına bile getirmemişlerdir. Ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek!.. Demokrasi ahlâkıyla bağdaşmayan yollardan da olsa, demokrasiden taviz vererek de olsa iktidara gelmek!.. Türkiye'de partilerin genel tutumu hep bu olmuştur.

Şimdi DYP, bu bakımdan da ilginç bir örnek oluşturuyor. Yıldırım Avcı **YeniGündem**'in 1. sayısında "Yaptığımız, bir parti mücadelesi değildir. Bir iktidar mücadeledesi de değildir... Gerçek demokrasi mücadelesidir. Böyle bir mücadeleyi Türkiye'de yürütmekte olan yegane parti durumundayız" ve DYP'nin diğer yöneticileri çeşitli konuşmalarında "Parti olmadan iktidar olunmaz. Olunsa bile iktidarda kalınamaz" derlerken, ne kadar samimidirler bilinmez. Ancak, böyle bir söylemi Türkiye'de sağda ilk defa DYP'nin geliştirdiği de bir gerçek.

Yazar'ın ve varoluşunun en önemli dayanağı da, işte bu "söylemin" geçersiz olduğu iddiası. Yazar ve destekleyicileri hesaplarını yaparlarken, DYP'nin geleneksel tabanının iktidar olma özleminden hareket ediyorlar. "Yazar Başkan, DYP iktidar!" sloganını özenle işliyorlar.

"Yazar başkan olmazsa, DYP iktidar olamaz mı?"

"Olamaz, DYP iktidarına yeşil ışık Yazar'ın başkanlığı koşuluna bağlıdır."

"Neden?"

"Çünkü Yazar, yeşil ışık yakacak çevrelere itimat telkin etmiştir."

"Bir bilen" ve çevresinin, tabanın iktidar olma özleminin bağlayıcılığı konusundaki düşünceleri ise aynen şöyle:

"İktidar olmayı siyasi mücadelenin tek müşevviki olarak görenler zaten ANAP'a gitmişlerdir."

Bütün bu veriler bir araya getirildiğinde, öyle görünüyor ki, taraflar arasındaki kavga basit bir "post kavgası"nın epey ötesindedir. Kavganın bir tarafında asgari düzeyde de olsa birtakım demokratik ilkelere sahip çıkıp savunanlar, öte tarafta ise bu tür kaygılara hiç sahip bulunmayan, umutlarını büyük ölçüde geleneksel tabanın iktidar olma özlemine bağlamış "yeşil ışık" güvencesine sahip bulunanlar var.

Sanıyoruz, Kâmran İnan'la konuşurken yayımlanmamak koşuluyla söylediği ama daha sonra **Milliyet** gazetesinde az çok yer alan ve bizim de artık açıklamakta sakınca görmediğimiz "Eğer Yazar kazanırsa biz de Paşa'yı aşarak DYP'ye gideceğiz" biçimindeki sözler, "yeşil ışık" güvencesinin ciddiyeti açısından önemli bir ölçüt.

Kim genel başkan olacak?

Kanımıza göre, bütün "kamuoyu oluşturmalara" ve **Tercüman** gazetesine rağmen, Mehmet Yazar genel başkan seçilemeyecek. Ve yine görünen o ki, kongreden kısa bir süre önce başkan adayları Cindoruk ve Avcı'dan birisi -galiba Avcı- öteki lehine adaylıktan feragat edecek. Küçük bir ihtimal de olsa, Avcı ve Cindoruk'un bir üçüncü aday -örneğin Mehmet Dülger- lehine adaylıktan feragat etmeleri de mümkün.

Mehmet Yazar'ın ikna edilerek ya da seçilemeyeceğini anlayınca adaylığını koymaktan vazgeçmesi de ihtimal dahilinde. Yazar'ın bugüne kadar resmen başkan adaylığını ilan etmemesi, doğrusu bu ihtimale güç kazandırmıyor değil.

"Siyasi intihar"lar tarihte çoktur... □

Halk'a ve olaylara Tercüman

HER SABAH DÜNYA YENİDEN KURULUR. HER SABAH TAZE BİR BAŞLANGIÇTIR

MEHMET ŞENOL

Tercüman gazetesi, sayfalarında, "DYP'de liderlik" tartışmasını 4 Mart tarihli sayısında **Taha Akyol**'un yönettiği anket sonuçlarını açıklayarak başlattı. Ankette, henüz parti üyesi bile olmadığı halde Mehmet Yazar % 20.4 ile Avcı'nın arkasından ikinci gösteriliyordu.

Ertesi gün, **Nazlı Ilıcak**, Yazar'ın *başkanlığı* sorununu "bir bilen"le görüştü. "Bir bilen"in kesin tavrı karşısında şunları yazdı:

"Mehmet Yazar, DYP'ye girdiği takdirde şu gelişmeleri bekleyebiliriz. Doğru Yol süratle, Anavatan iktidarına alternatif bir parti haline gelecektir. Bazı çevrelerin endişeleri giderilecek, Yazar'ın uzlaşmacı tavrında aranan teminat bulunmuş olacaktır."

Taha Akyol'un başlattığı tartışmaya **Rauf Tamer**, 9 Mart'ta "Hazin Görüntüler" adlı yazısıyla katıldı. *"İkbal tapıcılarını bilir misiniz? Ufukta ışık gözükür gözükmez kapı kapı dolaşmaya başlarlar"* diye başlayan yazısında *"Yol illâ entrikadan geçmez ki. Sağlam mizaç ve sağlıklı yapı lazım. Kapalı kapılar arkasından değil, yeri ve zamanı gelince minderin tam ortasında açıkça arz-ı endam etmek lazım. Vefa, sadakat, biraz da şahsiyet lazım."*

Yavuz Donat ise "Riskten Korkanlar Üzerine" başlıklı 13 Mart tarihli yazısında "eleştiri" kervanına katılıyordu: *"...Gelelim dışardan DYP'de genel başkan olmak için yola çıkanlara. Başarı şansları var mı yok mu? Var olmasına var da... Bu 'var'ın da bazı şartları var. Vatandaş bugün 'büyük söz' bekliyor mu? Hayır. Ancak 'büyük söz' vatandaşı etkileyecektir. Tabiî. 'Büyük söz' söyleyenin başı da derde girecektir. Günümüzde başının derde girmesini göze almayanın siyasette sonuca gidebilmesi güç."*

"Yazar tartışması"nın açıldığı ilk günlerde Tercüman yazarları, Mehmet Yazar'a karşı, "başkanlık" konusunda oldukça kesin konuşuyorlardı. Ancak bu "tavır", mart ortalarından itibaren değişmeye başladı. 12 Mart'ta **Nazlı Ilıcak**, bu sefer şöyle diyordu: *"Yarın belki el ele, omuz omuza çalışılacak kişileri karalamak, onlara şüpheyle bakmak, partinin tutarlılığını sarsar. Doğru Yol, güçlü bir yıpranmamış isimleri bünyesine aldıkça kuvvetlenir, süratle iktidar alternatifi haline gelir... Hizmete talip olanları peşin hükümle itip kakmayalım."* **Nazlı Ilıcak**, bu sefer "iktidara gelmek" konusunu ön plana almaya başladı.

Gelişen süreç içerisinde Mehmet Yazar'a karşı parti yetkililerince gösterilen kesin tavır, Tercüman yazarlarını bu sefer de parti yetkililerine karşı "tavsiye" yazıları yazmaya zorladı. **Nazlı Ilıcak** 29 Mart tarihli yazısında DYP'nin **"siyasette uzlaşma gereğini idrak eden, netice almaya yönelen bir parti"** olduğunu iddia ettikten sonra şöyle devam ediyordu: *"DYP'nin şu veya bu kademesinde bulunan kimselerin... 'Genel başkanlık gibi küçük bir meselenin' davayı gölgelemesine fırsat vermemeleri gerekir"* **Rauf Tamer** ise 30 Mart'ta şöyle diyordu: *"...Önce şu gözlükleri çıkarıp ellerine iyi bir dürbün almalıdırlar. Uzağı görmek gerek... En mühimi, niyetimiz üzüm mü yemek yoksa bağcıyı mı dövmek? Kimbilir belki de ikisi de. Ama plan, program? Evet, evet, günlük yaşamak ve o anı geçiştirmek çook gerilerde kaldı. Şimdi satranç zamanıdır."*

1 Nisan tarihi Tercüman yazarlarından en azından ikisi için oldukça değişik bir gün oldu. Gazetenin ağır topu **Ergun Göze**, tartışmaya bu tarihte ve gürültülü bir şekilde katıldı. **Göze** *"Mehmet Yazar'ın kazanması ve kazanmaması halinde ne olacaktır?"* sorusuna şu cevapları veriyordu: *"Kazandığı takdirde, şimdiden ona cephe almış görünen ve bir an önce siyasi haklarına kavuşmak arzusunda olan siyasi kadronun 'tedirginliği' artacaktır. Kazanmazsa, öyle anlaşılacaktır ki bu parti ipoteklidir. Kurulmasında emeği geçenlerin izni olmaksızın hiçbir şey yapmak mümkün değildir. Sonra bu neticeden başka çevreleri rahatsız edecek ve bu türlü bir neticeyi ortaya koyanlar 12 Eylül istikametiyle istemeyerek de olsa daha belirgin bir zıtlaşmaya girecektir..."*

Rauf Tamer ise daha önceki yazılarına gösterilen "hoşnutsuzluğu" getirdi sütunlara: *"Milliyetçiliği kimseden öğrenmedik. Demokrasi mücadelesindeki kıdemimiz ise 12 Eylül'den sonra, mücadeleye henüz karar verenler kadar yeni değildir. Kaynağını tespit ettiğimiz konuşmalar ve nereden pompalandığını bildiğimiz karalamalar burada çalışan arkadaşlarımızı çok rencide etmiştir..."* *"Hoşnutsuzluk"* üzerine yazılan bu yazıdan sonra **"Rauf Tamer** 2 Nisan tarihli yazısını "yumuşak"laştırdı ve bundan sonraki yazıları da aynı doğrultuda sürdürdü. "Kongre heyecanı" başlıklı yazısına **Tamer**, *"DYP doğrusunu yapıyor"* diyerek başlıyor ve devam ediyordu: *"DYP, kendine genel başkan olarak kimi seçerse seçsin, mutlaka bir mânâsı olacaktır. Yeter ki kararı kongre versin."*

Rauf Tamer artık "mutabakata" varmıştı ama **Nazlı Ilıcak** ısrarını sürdürmekte kararlıydı. 3 Nisan'daki yazısında, bu sefer "bir bilen"e sesleniyordu: *"Biz onun telkinlere kapılamayacağını, bu mânâda gazete sütunlarında isminin kullanılmasından hoşlanmayacağını biliyoruz. O mutlaka yukarda kalacak, hadiseleri kuşbakışı takip edecektir."*

Yazar'ın partiye kayıt olduğu ilk günlerde kendisine gösterilen "tepkisiz" davranışlar **Nazlı Ilıcak** tarafından 8 Nisan tarihinde şöyle yorumlanıyor: *"Bazı şahısların Yazar'a karşı gösterdiği tepkiler, tabandan gelen sevgi karşısında yavaş yavaş eriyor. Zaten Mehmet Yazar'ın sözlerini altalta koyup yeni baştan okuyunca... tepkiye, şahsi ihtirasların ötesinde bir gerekçe bulmak, doğrusu zor görünüyor."*

Ancak Isparta Kongresi, bütün bu iyimser yorumları bir anda değiştirdi. Aslında değişim ikili oldu bile denebilir. Nazlı Ilıcak, 9 Nisan tarihli yazısında **"Hani hürriyetlere sevdalanıp çıkılmıştı yola? Hani demokrasi bayrağı en yüksek burçlara dikilecekti? Hani insanların susmasına, susturulmasına karşıydık?"** diyerek "Yazarcı" çizgisini sürdürürken **Ergun Göze** de kongrede yazısının eleştirilmesi olayına şöyle bakıyordu: *"Kim seçilecekse, gerekçesiyle ve apaçık seçilmelidir... Vekaleten, niyabeten değil... Üzerinde durduğumuz husus bu usulî meseledir."*

Yazar'ın başkanlığa gelmesi, bütün bu yazılardan sonra, *Tercüman*'ın hem iyice "angaje" olduğu bir sorun, hem de, en yetkilinin ağzından belirtildiği şekilde, gazete için "prestij meselesi" haline geldi. Gazete, yazarlarını da "taraf" olmaya ve Yazar'ı desteklemeye zorluyor. Ama sözkonusu yazarlardan bazıları -tabiî çok azı- bu şekilde tavır almamak için direniyorlar. □

Mehmet Yazar'ın DYP'ye geliş biçimine ve genel başkanlık mücadelesine girmesine en çok karşı çıkan il başkanlarından biri de İbrahim Gürdal. DYP Isparta İl Başkanı Gürdal'la yapılan, aşağıda özetleyerek sunduğumuz söyleşi, 8 Nisan'da Isparta İl Kongresi'nin hemen ardından yapılmıştı.

Bizim sorunumuz demokrasiyi oturtmak

— Mehmet Yazar yaptığı konuşmalarda "sırf demokrasi yetmez, ekmek de lazım" diyor. Öbür konuşmacılardan farklı bir üslubu var.

— Hayır. DYP'nin bir felsefesi, bir misyonu vardır. Bunlarla neyin müdafaasını yaptığımız çok açıktır. Yaptığımız müdafaa yalnızca televizyona çıkmak, basında yazılmak değildir. Biz de köylünün, işçinin, yetimin hakkını soruyoruz. Gazetelere de yazın diyoruz. Devr-i sabıklık yaratacağız diyoruz. Anayasanın 6. maddesinde "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" demesine rağmen, DYP'ye bu uygulanmıyor. Bu haksızlığa karşı çıkarken, ekmek kavgasını unutmuyoruz.

— Mehmet Yazar kendisini DYP'nin ekonomi sihirbazı olarak lanse ediyor ve bu konuda şimdiki DYP kadrosunun bir zaafı olduğunu belirtiyor.

— Fikirler ve felsefeler kimsenin inhisarı dahilinde değildir. Kişiler, fikirleri ve felsefeleri günün şartlarına göre kullanmazlar. Bugün ekmeğin kavgası yapılıyordu da, dün yapılmıyor muydu? 1946'da "Yeter söz milletindir" denilmiş, ama bugüne kadar söz milletin olmuş mudur? Bakın, 1985'de yine aynı şeyi söylüyoruz.

— Kongre'de demokrasi mücadelenizin 1946'dan beri devam ettiğini söylediniz. Ama, 25 Mart'ta Isparta'da yenilgiye uğradınız. DP/AP/DYP çizgisi o kadar kökleşmiş olsaydı herhalde Isparta'da bu sonucu almamanız lazımdı.

— 25 Mart seçimlerine yalnız sonuçlarından bakmayalım. 25 Mart'a 6 Kasım'dan gelindi. Bu dönemde bazı partiler kendilerini duyurma imkanı buldular, bazıları bulamadı. Bir tanesi ise iktidarda ve iktidarın avantajlarıyla bu seçime girdi. Seçmen çok gözü kör, kulağı tıkalı, hissiz kişiler değildi, ama bunun yanında ekmeğinin sofradan yavaş yavaş eksildiğinin farkında değildi. Bunun bile hesabını yapmadan, yeni iktidara milliyetçi ve muhafazakâr düşüncenin şekli olan "bugün verdim, yarın alırım" değil, "bir müddet seni denerim" demiştir. İktidarın başı geldi buraya ve beş milletvekiliniz de benim dedi. Türk milleti o gün başbakanının ne olduğunu bilemiyordu, ama öğrendi.

— Ben kaybetmenin nedeninden çok, demokrasi mücadelesi yapan bir partinin kökleşmesi için DP/AP'den farklı olarak bir çalışma var mı diye sordum.

— 1946'dan beri tek şey söylüyoruz. Milletin hür iradesi hakim olsun. Demokrasi olsun. İktidar ayrı haklara, muhalefet ayrı haklara. Muhalefet olamama durumuna itilenler bile hiçbir haktan mahrum kalmasın diyoruz. Dün bu misyon neydi diyorsan, bizde bugün aynısı diyoruz. Kaldı ki bizim misyonumuz ayrı bir misyon değil 1946'da 1961'deki varolan misyonun kendisidir.

— Bu yeterli mi? Bana pek tarihten ders çıkarılmamış gibi geliyor.

— Bize gelen müdahalelerden bir ders mi çıkartalım diyorsunuz.

— Yalnız müdahaleler değil, demokrasi açısından...

— Müdahaleler yalnızca bizim fikrimize, felsefemize yapılmamıştır. Hepimize yapılmıştır. Sosyal demokrat fikre de yapılmıştır.

— 6 Kasım seçimlerine DYP, SODEP ve RP sokulmadı. Daha önce AP ve CHP'ye oy veren insanlar boş oy yerine ANAP, MDP ve HP'ye oy verdiler...

— Demokrasiler üç, beş senede oturmuyor. Türkiye'de demokrasi tarihi 40 yıllık. İngiltere'de bu süre 600 yıldır. 600 senedir demokrasinin hür uygulanabildiği ülkelerde bu söylediğiniz sorular, müdahaleden sonra hemen kendini gösteriyor ve hür demokrat fikir istediği yönde cezayı veriyor. Türkiye'de ise demokrasi çok genç. Oturmadığından dolayı müdahaleden sonra düşünülenler olmuyor.

— Bunu gençliğe bağlamak yanlış. Sizin fikriniz 1946'da CHP'nin tek başına iktidarına tepki olarak doğdu, sonra 1960, 1971 ve 1980 müdahalelerinde de siz iktidardaydınız...

— Demokrasinin gençliğinden kastım tecrübe. Belki bundan sonraki on senede yine müdahale olacak. Eğer demokrasiide geçici maddeler belirli yöntemler kullanarak bir anayasanın kabulü her zaman mevcut ise, maalesef biz demokrasiyi oturtamamanın cezasını çekeceğiz.

— DYP'de göründüğü kadarıyla iki eğilim var. Birinci eğilim rejimin alternatifiyiz diyenler, ikinci eğilim iktidarın alternatifiyiz diyenler, siz hangi taraftansınız?

— Biz her şeyden önce savunduğumuz demokrasinin yerleşmesinden yanayız. İktidar olmak kolay. İşte Özal pembe hayaller vaadetti, İktidar oldu. Ama demokrasiyi oturtamadı diye sancılar var. İktidar olacağız filan demiyoruz, kaldı ki öyle bir meşru zemin de yok. O meşru zemin açılırsa, milletin içinden gelen bir parti, milletin istediği biçimde iktidara gelir. Ama bizim sorunumuz demokrasiyi oturtmak.

— Yalnızca geçici maddelere mi muhalifsiniz?

— Geçici maddelere muhalifiz.

— Yalnızca onlara mı?

— Hayır, anayasanın 6. maddesi uygulansın diyoruz. 6. madde "Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir" diyor. □

Y.EKMEKÇİ-N.TUNA

İhsan Sabri Çağlayangil:

Misyonun lideri var

— Sayın Çağlayangil, bir süredir, Doğru Yol Partisi'yle ilgili olarak, partinin kendisini de aşan bir "misyon"dan söz ediliyor. Ben sizden bu misyonun ne olduğunu öğrenmek istiyorum.

— Doğru Yol'un misyonu nedir sorusunu beğendim. Bu en azından DY'nin bir misyon partisi olduğunu benimseyerek sorulmuş bir sualdir. Doğrudur, DY bir misyon partisidir. Ben, "misyon partisi" deyince neyi anlıyorum onu söyleyeyim. İdeoloji bir görüştür. Bir kurallar manzumesidir. Bir sistemdir. Misyon, kişilere ya da heyetlere verilmiş görevdir. DY'yi öbür partilerden ayırdeden şey de, DY mensuplarının kendilerini görevli saymalarıdır. Hal böyle olunca, "DY'ye misyonu kim vermiş, görevleri nedir?" sorusuyla karşılaşıyoruz. DY'ye misyonu tarih vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na bakıyoruz, milleti idare eden bir zümre var, başta padişah, sonra "seyfiye", yani silah erbabı, ilmiye, ilim erbabı, kalemiye, o zamanki beyaz yakalılar, şimdiki bürokrasi. Neyi idare ediyorlar bunlar? Milleti idare ediyorlar. Bu heyet arasında millet nerede? Millet yok. Millet asırlarca kendisini idare eden bu zümrenin içine girmeye çalışmış. "Yahu şurada bir yer de bana verin, kapıya yakın da olsa, oturayım bakayım ne oluyor?" demiş. Ama bu yeri bir türlü almamışlar. Bu ihtiyaç da Osmanlı İmparatorluğu zamanında duyulmuş. Genç Osman idareyi ve orduyu reforme etmek, milletleştirmek istediği için öldürülmüş. Fransız İhtilali olmuş, tahtta III. Selim var, sadrazamını çağırmış, "Lala, biz bundan sonra bu koca imparatorluğu pala zoruyla idare edemeyiz, millete inmemiz lazım, etnik gruplar uyanıyor, bağımsızlık istiyor" demiş. O "millete inmemiz lazım" yargısında demokrasi yatar. Demek ki Türkiye'de demokrasi temayülleri beliriyor. İlk defa Atatürk genç Türk Cumhuriyeti'nde "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diye milleti idareye sokmuş, milleti idarenin yegâne sahibi yapmak istemiş.

Demokrasiye herkes inanıyor. Ama gerçek demokrasiyi yurtta uygulamak zor oluyor. DY'ci, demokrasiya inanmak ve onu savunmakla yetinen değil, onu yurtta gerçekleştirmeyi kendisine verilmiş görev sayandır. DY onun için bir misyondur diyoruz. Siyasi partiler bir görüştür, DY bir aksiyondur. Öbürleri bir sistemdir, DY bir görevdir. DY misyon partisidir derken bunu anlatmak istiyoruz.

DY'nin misyonu nedir? DY'nin misyonu gerçek demokrasiyi Türkiye'de yerleştirmek, Türkiye'yi korkusuz yaşanan bir ülke yapmak, Türkiye'de huzuru, refahı yaratmaktır.

Türkiye'de iki büyük tarihî akım var: Biri devleti savunuyor, sol akım, ben buna devlet baba akımı derim. Öbürü millet ağırlıklı sağ akım, ona da millet baba diyelim. Bu iki akımın birbiriyle çatışması dahi demokratik ortama bağlıdır. Sağ-sol tartışması bile ancak demokratik ortam varsa yapılabilir. "Efendim, millet bu tartışmalardan rahatsızdır" diyenler, kısır çekişme ile tartışmayı karıştıranlardır. Tartışma yapılırken işi sen-ben kavgasına dökmemek lazımdır. Tartışmayı biz sen-ben kavgası zannetmişizdir. Bu kavramları iyi korumak ve iyi anlamak lazımdır. Bilmem DY'nin misyonunu anlatabildim mi?

— Evet anlıyorum. Yalnız bunlara bazı şeyler ekleme gereğini duyuyorum. Özellikle solda bir yorum var. Deniyor ki, aslında DY'den demokrasi çıkmaz, liberalizm çıkmaz; kendilerinin iktidara gelmesidir onların demokrasiden anladıkları. Bunu sağladıktan sonra gene antidemokratik olmakta devam ederler. Bu çerçevede gerçek demokrasi diyor musunuz?..

— Bu iddiaları ben de gördüm. "Hep kendilerine yontuyorlar" diyorlar. "Kendileri de iktidarken fikirler Türkiye'de örgütlenemiyordu" diyorlar. "Türkiye'de fikir suçu olmamalıdır" diyorlar. Hakikatte Türkiye'de fikir suçu yoktur, yasak fikir, eyleme veya propagandaya dönüşmedikçe suç sayılmaz. Üniversitelerde Marksizm, komünizm okunur. "Ben anayasa nizamını Marksist idare yapmak için silahlandım, ben onun için örgütlendim" diye mahkemede bar bar bağıran çocuğun durumu fikir suçu değildir. O eylemdir. Her türlü akımı öğrenmek serbesttir. Ama Türkiye'de komünist partisi kurmak serbest değildir. Bilmem **Güneş**'te okudunuz mu? Bir doçent arkadaşla bu konuyu tartıştık. Ben dedim ki, "İtalya'da üç ayrı komünist partisi görüyoruz, ama Batı'da komünistliğin adı var kendi yok, Türkiye'de adı yok kendi var." Türkiye'de KP kurmak 1961 Anayasası'yla da yasaktı. Ama derneklere varıncaya kadar komünizm propagandası yapıldı. Kapalı anayasalarda bütün fikir özgürlükleri ve hürriyetler, anayasanın getirdiği nizam içerisinde serbesttir. Anayasadan güç alarak, anayasadan hürriyet alarak mevcut anayasa nizamı yıkılamaz. 1961 Anayasası'nda durum böyleydi, ama yanlış uygulandı. Niçin böyleydi? Çünkü onun 11. maddesinde "Her türlü düşüncenin yayılması serbesttir" diye mutlak bir kural vardı. Bu madde kurucu mecliste müzakere edilirken bir üye takrir veriyor. Diyor ki, "Bu maddede bir sınır yok. Şimdi ben 'komünist olacağım' diyebilecek miyim? Ben 'saltanatçı olacağım' diyebilecek miyim? Örgüt kuracak mıyım? Bir teokratik model yapabilecek miyim? Binâenaleyh bu maddeye komünizm, teokrasi ve saltanat tahditleri koyalım ki, bunlar da örgütlenemesin, hükmünü getirelim" diyor. Destekleniyor.

Bu görüşlere Anayasa Komisyonu Başkanı cevap veriyor. Diyor ki, "Bu maddeye tahdit getirmeye kalkmayın. Komünizm, Marksizm, teokrasi, saltanatçılık yasaktır diyeceksiniz. Militarizm yasak değil mi? Nihilizm yasak değil mi? Bunların hepsini birden sayabilir misiniz? Hepsini birden saysanız bile yarın öbür gün çıkacak bir zararlı akımı yasaklayabilir misiniz? Bunlar tadadî olursa sayısına münhasır kalır. Üst tarafı serbest olur. Halbuki genel olursa bu anayasadaki hürriyetler, mevcut anayasa nizamı içinde serbesttir kaidesine tâbi olur. Ve mahkemelerde de o şekilde yorumlanır. Mahkemeler ayrıca, vazı-i kanunun bu maddeleri koyarken yaptığı müzakere ile de sınırlıdır. Bu müzakereler zapta geçmiştir. Öyle uygulanacaktır" diyor. Fakat öyle uygulanmadı. Öyle uygulanmadığı için sınırsız kaldı. N.Erim zamanında tadil edildi. Bu anayasadan hürriyet alıp bu anayasa yıkılamaz dendi ve nasıl yıkılamayacağı kanunla gösterilir dendi. O kanunlar çıkarılamadı. Binâenaleyh sınırsız kaldı. Kapalı anayasa koyduğu hürriyetlerin kendi nizamı içinde serbest olduğunu ifade eder. Açık anayasa sınırsızdır. O anayasadan kuvvet alırsın, içinde yaşadığın nizamı yıkarsın. Bizim hiçbir zaman açık anayasayamız olmadı. Ama her sefer açık gibi uyguladık. Aslolan her türlü fikirlerin örgütlenebilmesidir. Demokrasi deyince akla bu gelir. Vaktiyle beni suçladılar, bir dışişleri bakanı, bu kadar dünyayı geziyor, nasıl olur da KP kurulmamasını savunabilir diye. Ben şunu düşünüyorum: Kültürü oturmamış, demokrasisi oturmamış, kalkınmasını tamamlamamış memleketlerde her fikrin örgütlenmesine kapı açmak tehlikelidir gerçi. KP kurmak iyidir. Hiç olmazsa kim komünist, kim değil anlarsın. Ama komünist partisini kurunca saltanat partisini men edemezsin. Teokratik bir partiyi men edemezsin. Militarist bir partiyi men edemezsin. Türkiye acaba bu partilerden zarar görmeyecek derecede demokrasisini kuvvetlendirmiş midir? İşte onda müteredditim.

Türkiye'de fikir suçu yoktur. Yasak fikir, eyleme ve propagandaya dönüşmedikçe suç sayılmaz. Üniversitelerde Marksizm, komünizm okunur.

Fikir ve eylem arasındaki fark

— Ama bunlara izin verilmediğinde, sürekli yukarıdan vesayet altında tutulduğunda, toplumda beklediğiniz politik olgunlaşma gerçekleşebilir mi?

— Ben eyleme izin vermiyorum, fikre değil ki. Fikri istediği kadar münakaşa etsin. Zaten üniversitelerde, basında bu fikrin tartışması yasak değil. Parti kurup gerçekleşmesini savunmak yasak. Gerçekleşmesini savunmak demek, mevcut anayasaya taarruzdur. Demokrasinin teorik münakaşası yapılabilir. Bu rejim daha iyidir denebilir.

— Bu tür maddeler de var TCK'da. Örneğin 142 gibi bir madde var. 142'den bir adamın mahkûm olması için o düşüncenin eyleme geçmesi gerekmiyor.

— Ben referandumla rejimimi seçmişim. Bir içtimai mukavele yapmışım Türk milleti olarak. Ben bu rejim içinde yaşamak istiyorum, demişim. Bu durum Türk milleti bu rejim içinde yaşamayı beğenmiş demektir.

— Ama dediğiniz gibi bu içtimai mukavelede milletin yeri her zaman biraz şüpheli kalmış...

— Hayır, milletin yeri şüpheli değil. Uygulamalar şüpheli. İçtimai mukavelede milletin yeri belli.

— Türkiye'deki mukavelede de belli mi?

— Uygulamada arızalar olabilir. İlkelerde arıza yok. Bakınız, anayasasız demokrasiler var. KP'ler serbest. Ama komünizm orada hayat bulamıyor.

— O zaman DY'nin misyonu dediğiniz bu sınırlamaları içeren bir demokrasi...

— DY'de bir sınırlama yok. DY'nin savunduğu nizam zaten anayasa. Mevcut anayasa nizamı içinde alabildiğine hürsün. Anayasadan kuvvet alıp bu anayasayı ortadan kaldıracağım demekte hür değilsin. Benim taassubum burada başlıyor.

— Son anayasa için de söylüyor musunuz bunu?

— Son anayasayı ayrı tartışırız. Son anayasada şu maddeler değişmelidir, demokrasi için şu maddeler pürüzdür diyenler vardır. Bunlar güncel konulardır. Biz şimdi ilke savunuyoruz.

— Genel olarak anayasal düzen diyorsunuz. Biraz daha derinleştirmek için bunu şöyle sorayım: 61 Anayasası'ndan sonra Türkiye'nin kendine göre tanımlanan sağı ve solu, yani AP, CHP arasında diyelim, AP genellikle 61 Anayasası'nı eleştirdi. CHP de daha çok savundu. Bana öyle geliyor ki, bu anayasa konusunda, 27 Mayıs'ta, milli iradeden kaynaklanan bir iktidarın kendi sınırlarını aşabileceği gibi bir endişe doğmuştu. Ve bunu frenleyecek çeşitli kurumlar yaratılmıştı. İster istemez de bu kurumlar bürokrasinin kontrolu altında olan kurumlardı. AP, milli iradenin sınırsızlığı ilkesini savunan bir tavır geliştirdi. Buna karşılık CHP ve onun çevresindeki sol -bu konulara ilgi

duyan sol diyeyim- belirli kurumlarla, çağdaşlaşma diye dile getirilen akımı garanti altında tutacak birtakım frenler koymaya çalıştı. Ve burada zaman zaman milli iradeyle çelişen tavırlar da ortaya çıkabildi. Bu iki parti, bu iki ilke çevresinde bir türlü anlaşamadılar ve 80'lere kadar da böylece geldik. Şimdi demokrasi deyince çoğunluk hakları esastır. Yani AP'nin savunduğu milli iradenin hakimiyeti esastır. Ve Türkiye'de bunu hazmedemeyen güçler de her zaman olmuştur. Halka güven duymayan. Ama buna karşılık demokraside azınlık hakları diye bir şey daha vardır. Bunu dediğim gibi böyle birtakım bürokratik kurumlarla, şununla bununla garanti altına almaksızın bu iki temel parti anlaşıp hem esasta çoğunluğun haklarını koruyan, hem de aynı zamanda azınlıkların varolma, düşünebilme, düşüncelerini savunabilme haklarını garanti altına alabilen bir anayasa yapılamaz mıydı? Ya da bundan sonra böyle bir şey mümkün olabilir mi?

— Efendim, 61 Anayasası millete bol gelen bir elbiseydi. Anayasaya bakıp da bende ne hürriyetler varmış, bende ne haklar varmış diyenler çıktı. Bu hürriyetler ve haklarla, mekanizmasını bilmediği oyuncakla oynayan çocuklar gibi bunları kötüye kullanmaya başladılar. 61 Anayasası'nın cari olduğu devirde "Sokaklar yürümekle aşınmaz" sözü tenkide uğradı.

— Yanlıştır bence tenkid edilmesi.

— Bu söz, madem ki yürümek hakkı verilmiştir, kullanılmalıdır. Onun nizamını murakabe edecek yargıdır. Ben ona müdahale etmem. Ben yönetimim. Ben ondan netice çıkarırım manasında söylenmişti. Güzel bir davranıştı. Bir ilkeydi. Alay mevzuu oldu. Azınlık haklarından bahsettiniz, demokrasilerde azınlık hakları eşitlikle korunmuştur. Demokraside, benim gibi düşünenlere verdiğim hakkı benim gibi düşünmeyenlere de vermeye mecburum. Bizim itiraz ettiğimiz, demokrasideki baskı gruplarının baskı adıyla devletin işine düpedüz müdahalesiydi. Bir çöplükte iki horoz olmaz.

— Ama çoğulculuğun gerçekleşebilmesi için adına baskı grubu diyelim, başka bir şey diyelim...

— Otorite tecezzi kabul etmez. Bir iş on kişi tarafından hep beraber idare edilmez. Baskı grupları yardımcı gruplar olsaydı, iyiydi. Baskı grupları müdahil gruplar haline gelince vaziyet kötüleşmiştir. Ben Ankara'ya emniyet müdürü tayin ettiğim zaman, sizin baskı grubu dediğiniz kuvvet Ankara Emniyet Müdürü'nü icranın elinden alır da, "Bu adam ille burada oturacak" derse onun adına baskı grubu denmez.

— O, 61 Anayasası'ndaki bürokrasiye tevdi edilmiş, benim de demin söylediğim bir sakatlık. Onu ben de kabul edebilirim.

— Gördünüz mü? Baskı grubu değil ki bu.

— Ama baskı grubu dediğim zaman ben, mesela bir sendikayı anlıyorum, bir meslek odasını anlıyorum. Herhangi bir sivil örgütlenmeyi anlıyorum. Bu müdahale etmiyor, ama muhalefet edebiliyor.

— Sivil örgütlenme kötüye kullanılmıştır. İşçi hakları İzmir'de Tariş'i yakıp yıkıp milli serveti mahvettiği anda baskı grubu olmaktan çıkmıştır. İşçi fabrikayı işverene rağmen ve işverene zarar gelsin diye yıkarsa baskı grubu olmaz. Bu milli zarar olur. Grev hakkı kutsaldır, ama sınırları elbette olacak.

— Orada işveren dediğiniz, belli bir hukuku çiğnemiş olmuyor mu?

— Aynı şey. İşveren de lokavt hakkını kötü kullanırsa, kötü işçi vaziyetindedir. Yani devlet terörü ya da dernek terörü yaratılmaz. Hakkı teröre çevirmeye kimin haddi var. Hakkı milli zarara çevirmeye niçin ihtiyaç duyuyorsunuz? Sezar'ın hakkını Sezar'a, Allah'ınkini Allah'a verelim. Baskı grupları hükümete uyarı yapabilir. Hükümete müdahale olursa o zaman olmaz. Baskı grupları Türkiye'de daima müdahil gruplar haline dönüşmüştür. Hem de haksız müdahil, küstahça müdahil olmuştur. Toplum birleşik kaba benzer. Siyasetçisi kötü, bürokrasisi iyi olmaz; yargısı kötü, basını iyi olmaz; biz hep Tırhallı bir hallıyız. Ya beraber kötüyüz, ya beraber iyiyiz.

— Galiba ne çok kötüyüz, ne çok iyiyiz.

— Ne çok kötü, ne çok iyi diyebilirsiniz. Tıpkı bir çocuğun büyümek için geçirmeye mecbur olduğu sayılı hastalıklar gibi, demokrasimizin de muayyen arızalarını atlatıyoruz. Ve süratle atlatıyoruz, şifa buluyoruz. Demokrasiyi tıraş ediyoruz. Gelenekleştiriyoruz. Ben geçmişi eleştirirken karamsar değilim. Muhakkak bunlar olmalıydı diye de bir iddiam yok. Bu kadar tecrübeden sonra bunlarsız da demokrasiye geçebilirdik. Olmuyor. Kalkınma bir yanda, analfabetik grubun kabarıklığı bir yanda, yavaş yavaş, emekleye emekleye bir noktaya gidiyoruz. Türk milleti ordusundan memnun. Ordu, Türk milletinin malı, en kutsî varlığı, kimsede ordu düşmanlığı yok. Ordunun da millete bir düşmanlığı yok. Karşılıklı hata edebiliyoruz. Ama karşılıklı kasdımız yok. Onun için karamsar değilim. Onun için geleceğe itimatla bakıyorum. Siviliyle, askeriyle bu milletin bir hedefe yöneldiğine inanıyorum. Arıza oluyor. Rolls Royce motoru da arızalanıyor. Tamiri mümkün.

DYP ve Genel Başkanlık

— Evet. O zaman bu misyon çerçevesinde şimdi DYP'de genel başkanlığa adaylığı sözkonusu olan Mehmet Yazar'ın bu misyona uygunluğunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Efendim, ben şahıslara değer biçmeyi sevmiyorum. Ama müessese olarak, genel başkanlık meselesinde DYP üzerinde çok duruyorum. Ben şöyle düşünüyorum: DYP bir misyon, bunun sahibi de var, lideri de var. Sahibi tarih. Lideri milli irade üstünlüğü. Bu konuyu kılıçlarından ayıralım. Mevcut yasakları olmamış farzedelim. DYP Genel Başkanı'nda ne arayacağız? Evvela davaya sadakat arayacağız. Ehliyet arayacağız. Sonra da ele güne karşı bir vitrin doldursun, onu arayacağız. Adaylarda bunlar aranır. Genel başkanı kim seçecek? İl kongrelerinden seçilmiş delegeler. Henüz bu delegeler seçilmedi. Biz meçhul seçicilerin kimi seçeceğini tartışan bir grup haline geldik, basınıyla, milletiyle. Delegeler yarın öbürgün seçilse de, bize de "Yahu size ne oluyor, biz seçeceğiz bunları, bizim kimi seçeceğimizin kavgasını niye siz yapıyorsunuz?" deseler verecek cevabımız yok.

"Geçiş dönemi" bizim hiçbir mevzuatımızda yok. Ya kapalı rejimden açık rejime geçilir, ya demokrasi askıda kalır.

— Bu da demokrasiye bir türlü inanamayışımızın bir başka kanıtı...

— Bir kere seçici heyet belirsin. Seçici heyetin oluşum modeli çıksın ortaya. Bu kumaştan ne çıkar o zaman düşünürüz. Bir kere adaylar çıksın ortaya. Bir aday yarışı olur, genel başkan yarışı olmaz. Adaylar birbirlerinden daha iyi olduklarının ispatı içine girebilirler. Girmişlerdir. Mayıs'ın ilk haftasında bu adaylardan şu veya bu, belki siyasi mefta olur. Şu veya bu da önüne kimsenin geçemeyeceği bir güç kazanır. Takkemizi önümüze koyup düşünürüz, "Şu üç adaydan, beş adaydan biri seçilecek, bunların hangisi acaba benim partime yararlı" deriz, herkes oyunu ona göre verir. Şimdi seçilmemiş bir heyetin kime oy vereceği meselesini basın ve millet bu şekilde tartışırsa netice alınmaz. ANAP kongresine döner, çatlar parti, bölünür. "Bunu ben tutuyordum, bu seçilmedi" diye ben küserim. "Benim tuttuğum seçildi, dediğim oldu" diye siz bayram edersiniz. Adaylar birbirleriyle boğuşur. O zaman parti çatlar. Beş aday çıkabilir. Beş aday da genel idare kuruluna girer. Biri başkan seçilir, öbürü görev alır. Ve hep beraber aynı davaya hizmet ederler. Gaye davaya hizmet etmek ise... Gaye genel başkan olmak ise, iş değişir. Ben mevcut adayların "İlla genel başkan olacağım" diye değil, hizmet için yarışa çıktıklarını sanıyorum.

— Şimdi çok özel bir dönemden geçtik. Son tahlilde bu başkanlığa, idare heyetine, birtakım bireyler, kişiler girecekler. Bu kişiler de bu özel dönem içerisinde birtakım davranışlarda bulundular. Dolayısıyla bir misyonu olan partiden söz ederken herhalde bu sözkonusu bireylerin de bu olağanüstü dönemdeki davranışlarının o misyona uygunluğu veya uygunsuzluğu diye bir değerlendirme sözkonusu. Siz anladığım kadarıyla bu değerlendirmeyi delegelere bırakıyorsunuz.

— Madem ki dışarıda demokrasiyi savunuyoruz, kendi bünyemizde de demokratik hareket edeceğiz. Ve bu değerlendirmeyi delegelerin yapmasını isteyeceğiz. Ama aklı başında olanların delegeleri yönlendirmesinde de yarar vardır. Şimdi ben kongrelere gidiyorum. Kongrelerde konuşuyorum. Diyorum ki, "Gerçek demokrasilerde geçiş dönemi de olmaz, arıza da olmaz. İngiltere demokrasisinde arıza olmaz."

— "Geçiş dönemi" diye bir kavramları da yok.

— Zaten "geçiş dönemi" bizim hiçbir mevzuatımızda yok. Ne anayasamızda var, ne başka bir yerde. Ama oturmamış demokrasilerde arıza oluyor. Arızayı istemeyerek kabule mecburuz. Arıza olur, onarılır, yola devam edilir. Demokrasi açık rejimdir. Açık rejimden arıza olunca kapalı rejime geçilir. Kapalı rejimden daha az kapalı, daha çok müsamahalı rejime geçmek suretiyle geçiş devri olmaz. Ya kapalı rejimden açık rejime geçilir, ya demokrasi askıda kalır. Kongrelerde dedim ki, demokrasi öyle bir cennettir ki, arafı yoktur. Ahali bağırdı, "Araf nedir?" diye. Dedim ki, araf ruz-i mahşerde günahı ile sevabı denk gelen adamı nereye koyacağını bilmezler, bir yere oturturlar, "Dur bakalım, senin hesabı iyice inceleyelim, cennete mi gideceksin, cehenneme mi gideceksin" derler. İşte orayaaraf denir. Demokraside bu yoktur. Ya demokrasi cenneti vardır, ya totaliter cehennemi vardır. Geçiş dönemi yoktur. Bunu derken demokraside yaralı devir yoktur demek istemiyorum. Demokraside arıza olduktan sonra tekrar demokrasiye geçilmekte hassas bir devre olur. Yaralar sarılmak ister, itina ister. O geçiş dönemi değildir. O dikkat dönemidir. Bütün demokratlar bu dönemde dikkatli olmaya mecburdurlar. O dikkat esirgenmemelidir. O dikkati ekstremistler dikkate almazlar. Dikkatle, geçiş dönemindeki yasaklı durumu, birbirinden ayırmak lazım. Ben diyorum ki, kapalı rejimden daha az kapalı rejime geçiş olmaz. Kapalı rejimden açık rejime geçilir ya da demokrasi askıda kalır.

Son olarak, kendimin dünyaya bakışımı açıklıyayım. Dünyada komünizm var, kapitalizm var. İkisi de başarıya eriştikleri noktada başarısızlığa uğramışlar. Komünizm kalkınma yaratmış, ama hür insan yaratamamış. Yarattığı kalkınmadan yararlanmak mümkün değil. Kapitalizm çok şey başarmış, sosyal adaleti gereği gibi sağlayamamış, dünyada açlığı önleyememiş. Şimdi dünyada bir çözümsüzlük var, onun için de bir arayış var. Bu aranan çözüm belki de üçüncü dünyadan çıkacak. Meselelere yukardan bakabilmek gerek. İşte bu noktada ne ben sağcıyım, ne sen solcusun. Bu arayışın içinde insanlarız. □

MURAT BELGE

Soldan sağa: Hüsamettin Cindoruk, Yıldırım Avcı ve Mehmet Yazar. Eller kenetlense de ayrılık kaçınılmaz.

Siyasi işler antrenörüne göre:

YAZAR ŞANSLI

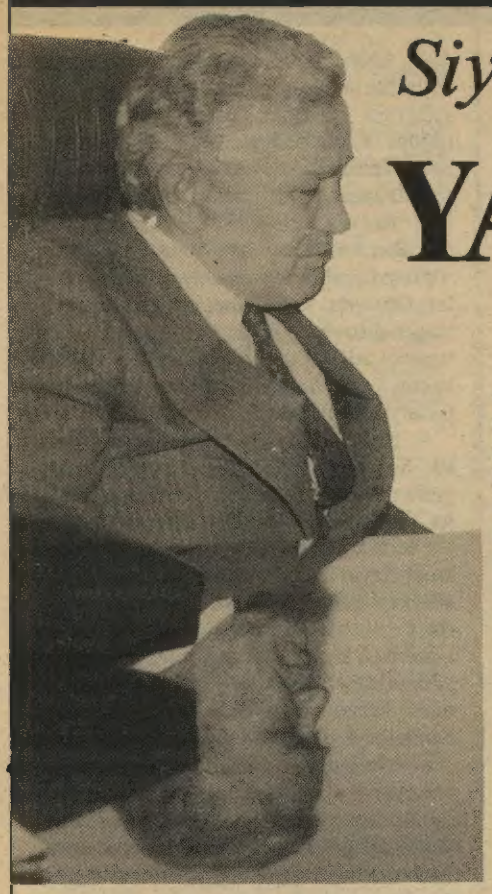

Şevket Doğan, eski AP'nin 1969-1973 ve 1977-1980 dönemlerinde Kayseri milletvekilliği yapmış. Şimdi DYP'nin üyesi ve son zamanlarda siyasi literatüre iyice yerleşen bir tabirle Mehmet Yazar'ın "antrenörlüğü"nü yapıyor. Mehmet Yazar'ın iki "başantrenör"ü var. Ekonomik işler başantrenörü, Doç. Dr. Orhan Morgül. Şevket Doğan da -herhalde Yazar ekibindeki en eski politikacı olduğu için- siyasi işler başantrenörü. Şevket Doğan, babacan tavırlı, son derece nazik, aynı zamanda da mütevazi görünümlü bir politikacı. Söyleşi dışı yaptığımız sohbette bize eski AP'deki anılarını anlattı. Bu arada da Hüsamettin Cindoruk'un adaylığının arkasında eski "Koca Reis" Sadettin Bilgiç'in bulunabileceği söylendi...

— Sayın Doğan, rejimin yasal çerçevesinin "gerçek demokrasi" ile hangi ölçüde bağdaştığı kanısındasınız?

— Türkiye'nin jeopolitik durumu nedeniyle içine düştüğü şartlar, maalesef zaman zaman birtakım anti-demokratik rüzgârların esmesine yol açmıştır. Fakat bu rüzgârlar sonucu işbaşına gelen hükümetler, üzüntüyle belirtelim ki, meselelerin hallinde başarılı olamamışlardır. Alınan tedbirler palyatif kalmış, belirli çerçevelerden, hukukî düzenlemelerden ileri gidememiştir.

Kongrelerde şuna şahit olduk ki, vatandaşlar artık her 10 yılda bir hükümet darbelerini arzu etmemektedirler. Hemen ilave edeyim, her 10 yılda bir ortaya çıkan bu durumdan sayın cumhurbaşkanı da şikayetçidir ve artık bu durumun bir neticeye bağlanması arzusuyla yaşamaktadır.

Mesela 1961 Anayasası. Türk devleti otoriter -diktatörlük anlamında değil- disiplinli bir devlettir. 1961 Anayasası bu otoriteyi parçalamıştır, bu nedenle de ihtiyaçlara cevap verememiştir...

— Efendim, siz DYP üyesisiniz. DYP ise kurulduğundan beri, mevcut rejimin yasal çerçevesinin ve bu çerçeve içinde ortaya çıkan oluşumların "gerçek demokrasi" ile bağdaşmadığını söylüyor. Siz de aynı kanıda mısınız?

— Türkiye'de demokrasi rahmetli Nihat Erim'in dediği gibi zaman zaman şalla örtülür. Bugün bizim Anayasamızın oldukça sert hükümleri vardır. Mesela geçici maddeler. Dünyanın hiçbir yerinde Anayasa ile siyasi suçlular tespit edilmez. O bakımdan, biz biraz geçici maddeler bakımından durumu anladığımız manâdaki muasır demokrasiyle pek bağdaştıramıyoruz. Ancak bunun düzeltilmesi ya parlamento çoğunluğuyla olur ya da referandumla.

Şimdi bizim DYP kongrelerinden edindiğimiz intiba şudur: Millet bu iktidardan şikâyetçidir. Bir an evvel bu iktidar gitmelidir yoksa sokaklarda dilenecek hale düşeceğiz demektedir. Öyle sanıyorum ki, bir an evvel erken seçime gitmek suretiyle birtakım konularda bazı engellerin kaldırılmasıyla millet rahatlayacaktır.

— Sayın Doğan, deniyor ki DYP mevcut rejimle anlamsız bir zıtlaşma içindedir. Bu zıtlaşma devam ettikçe de iktidara gelemez. İşte Yazar'ın genel başkanlığı bu zıtlaşmayı ortadan kaldıracak tek formüldür. Çünkü Yazar başından bu yana uzlaşmadan yanadır...

— Mensup olduğumuz siyasi hareket, geçmişte hiçbir zaman memleketin genel asayişini bozacak, onu güçlüklere sokacak bunalımlara ve zorluklara sebebiyet vermemiştir. Bu bakımdan, şu anda içinde bulunduğumuz durumda DYP'nin bazı problemleri büyütüp, memleketi bunlarla meşgul etmek gibi bir tutum içinde olacağını zannetmiyorum. DYP'nin misyonunda vatanseverlik, milliyetperverlik vardır.

— Peki öyleyse Sayın Doğan, Yazar'ın genel başkan adaylığının gerekçesi nedir? Şüphesiz bir partiye girmek, o parti genel başkan adayı olmak herkesin demokratik hakkıdır. DYP'nin içinde Avcı gibi, Cindoruk gibi, Kocayusufpaşaoğlu gibi çok sayıda genel başkan adayı varken, sizin Yazar'ı, partiye son anda katılan ve genel başkan olmak isteyen bir kişiyi desteklemenizin herhalde bir gerekçesi olmak gerekir. Öbür adayların eksiği ne?

— Şimdi efendim, Türkiye'de DYP'ye gösterilen büyük bir alâka mevcut. Vatandaş, içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulmanın yolunu, DYP saflarında toplanmakta buluyor. Birçok partilere dağılmış arkadaşlarımız var. Bir an evvel DYP saflarında toplanmanın ve iktidar olmanın özlemi içindeler. Bizim vatandaşlarımız oldukça tecrübelidir ve pragmatiktir. Öyle ideallere falan de pek yüz vermez. Ama büyük bir vatanseverliği, oyunun şerefini düşünen bir demokrasi anlayışı vardır.

Şimdi bu vatandaş DYP'nin bir an evvel iktidara gelmesini istiyor. Mesele bu kadar basittir...

— Öyleyse Sayın Doğan, siz de DYP'nin iktidarı için Yazar'ı gerekli şart olarak görüyorsunuz. Bu yüzden Yazar'ı destekliyorsunuz. Peki, öbür adayların iktidara gelinmesini engelleyen eksiklikleri ne?

— Bizim üç merhaleli bir programımız var. Birinci merhale, parti içinde birlik ve beraberliği sağlamak.

— Parti içinde birlik ve beraberliği sağlamak mı?

— Evet. Eğer Sayın Yazar bunu öngörmeyip de kendine yapılan sataşmalara cevap verseydi, çok üzücü neticeler çıkardı ortaya...

— Parti içinde birlik ve beraberlik yok muydu?

— Var, var, var... Biz arkadaşlarımızın dediklerini şaka olarak kabul ediyoruz. Evet, ikinci merhale öteki partilere dağılmış inançlı arkadaşlarımızı DYP saflarında toparlamak. Ve nihayet, bunlar sağlandıktan sonra da, bir seçim durumunda iktidar olma gayesine yönelmek. Bu da üçüncü merhale.

— Sayın Doğan, Yazar'ın şansını nasıl görüyorsunuz?

— Oldukça iyi görüyorum. Gittiğimiz yerlerde delege arkadaşlarımız etrafımızı sarmakta; "partimize canlılık, renk ve ahenk getirdiniz" demekteler. Bu konuda basının çok değerli rolünü de şükranla anmak isterim. Tabiî birtakım ufaktefek tepkiler de var. Normal. Bunları biz müsamaha ile karşılıyoruz. Mesela bir arkadaşımız "siz hiçbir kongrede Yazar'ın listesinin kazandığını gördünüz mü?" demiş. Saçma. Biz hiçbir kongrede liste çıkarmıyoruz ki.

Bir başka örnek: Bana telefon eden bir arkadaş "Erzurum'da size dersinizi vereceğiz" dedi. Sonra Erzurum'a gidince bu arkadaşı sordum. Olayı anlattım. İl yöneticileri bana, teklif edecekleri delegasyon listesini gösterdiler. Baktık, o arkadaş da var listede. Ve ben hiçbir şey söylemeden "biz onu siliyoruz" dediler ve sildiler. Sayın Yazar'ın kendi ili olan Kayseri'de bile ayrı bir liste çıkarmak girişimi olmamıştır.

İşte durum böyledir Sayın Köymen...□

AYDIN KÖYMEN

"Eski"ler DYP için ne dediler?

DYP büyük kongreye giderken parti içinde yoğunlaşan bir başka tartışma konusu ise "eskiler" ve "yeniler". "Eskiler" Mehmet Yazar'ın DYP'ye üye olmasını doğal karşılıyorlar. Yazar'ın genel başkanlığı konusunda ise seçme hakkının kongreye ait olduğunu özenle belirtiyorlar. DYP misyonunun ise "milli hâkimiyet ve demokrasi"nin yerleştirilmesi olduğunda birleşiyorlar.

Mustafa Kemal Aykunt
(AP Denizli milletvekili)

DYP'ye teveccüh gösterilmesi bizi sevindirir. Bu Mehmet Yazar olur, bir başkası olur. Partimize gönül verilmiş olması bize güç verir, kuvvet verir. Fakat genel başkanlık meselesi farklı bir meseledir. Mehmet Yazar henüz resmen genel başkanlığa aday olmuş değil. Ama ortaya çıkışında böyle bir hava seziliyor. Bunun karar mercii büyük kongredir. Yalnız bizim başından beri inandığımız ve işlediğimiz konu şu; üstün irade kimindir sorusunun cevabı. Biz, bu cevap tartışmasız hale gelmelidir diyoruz. Üstün irade halk iradesidir. Egemenlik hakkı bizatihi milletindir ve millete ait kalmalıdır. Bu ilke artık Türkiye'de bayraklaşmalı ve tartışılmamalıdır. Tespit bu olunca, genel başkanlık adayı şu olur, bu olur. Biz buna inanan arkadaşlarımızla birlikte oluruz. Yani teslimiyetçi, şuradan-buradan icazet alan, millet iradesi dışındaki yerlerden güç alarak yola çıkanlarla beraber değiliz. Olmayız. Ortaya koyduğum bu şablona uyanlar, Doğru Yol'un yolcularıdır. Doğru Yol da budur.

Ali Şevki Erek
(AP Tokat milletvekili)

Böyle bir açıklama yapmaya mezun değilim. Konumum itibarıyla da bu konuda görüş bildiremem.

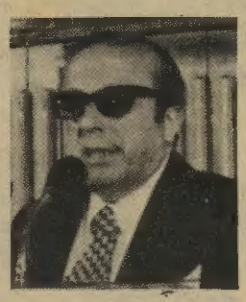

Seyfi Öztürk
(AP Eskişehir milletvekili)

DYP 1946 ruhunun ve demokrasi meşalesinin, başka bir ifade ile millet iradesinin yüceliğini temsil eden bir misyona sahiptir. Parti içi demokratik iradeyi büyük kongre en büyük merci olarak temsil edecektir. Partilere katılmayı, davaya omuz vermeyi çok doğal sayarız. Şüphesiz her partilinin her makama ve sorumluluk yerine arzu duyması, heves etmesi de doğaldır. Ancak bizim misyonumuzun yerleşmiş demokratik gelenekleri ve deneyim birikimi vardır. Siyasi partilerin genel başkanlığı son derece önemli ve en yüce bir sorumluluk yeridir. Buraya talip olmak için kendimden örnek vermek isterim. Yasal engelim olmasa, 20 yıl milletvekilliği yaptığım, 10 sene bakanlık yaptığım halde gene de böyle bir makama aday olabilmek için yeterli gücü göremem. Partiye girenlerin delegasyonla sadece temasta bulunması yetmiyor. Parti içi kuralların tecrübe ile herkesin içine sinmesi ve sindirilmesi için belli sürelere, olayların içindeki başarılı sonuçlara ve değer yargılarına ihtiyaç vardır. Parti içi şuur son derece hassastır. Hele Özal tecrübesini gördükten sonra, daha dikkatli olunacak ve davranılacaktır. Kimsenin şansı üzerinde herhangi bir şevk kırıcı unsur olmak istemem. Adayların tamamı ortaya çıktıktan sonra zannedirim ki misyonu daha güçlü temsil edenler, yukarıdaki ölçülere durumları uyanlar arasında en doğru seçimi büyük kongre yapacaktır.

Ekrem Ceyhun
(AP İstanbul milletvekili)

Siyasetle hiçbir ilgim yok. Teknisyenliğe başladım. Artık siyasetle uğraşmıyorum. Hiçbir fikrim yok.

Yazar'ın "yeşil ışık"lı tarihi

TANIL BORA

Mehmet Yazar 1983 Mayıs/Haziran aylarındaki parti kurma sezonu sırasında önce Özal tarafından sık sık ziyaret edildi, sonra Sunalp'den teklifler aldı. O zamanki hava içerisinde Yazar MDP'ye katılmaya prensip olarak karşı değildi. Fakat hem Odalar Birliği tabanındaki etkili çevrelerin, hem de Türk Hür Teşebbüs Konseyi'ni oluşturan meslek kuruluşlarının başkanı olan arkadaşlarının (özellikle de Ziraat Odaları Birliği Başkanı Osman Özbek'in) bu işi pek hoş karşılamadıklarını gördü. 27 Mayıs 1983 günü yaptığı açıklamayla Mehmet Yazar, nabız yoklama faaliyetlerini ilk kez açığa çıkarıyordu: "Sağ, birlik ve bütünlüğünü temin etmiş olarak TBMM'de temsil edilebilmeli ve sahip olduğu çoğunluğun tabiî sonucu olarak güçlü bir iktidar oluşturmalıdır... Ancak sağ örgütlenmeyi bütünleştirici bir hareketin içinde politikaya atılabilirim." Açıklamadan iki gün sonra başkan Ali Fethi Esener Yazar'ı BTP'ye davet etti; aynı gün BTP kapatıldı. Bu arada Mehmet Yazar gene yeşil ışık arayışına girmiş, Danışma Meclisi üyeleri ve Orhan Aldıkaçtı ile görüşmüş, iki kez de Çankaya'ya çıkmıştı. BTP'nin kapatılmasından sonra gene moda olan "sağda boşluk var" saptaması, Yazar'ın yeşil ışık arayışlarıyla birleşerek onu "sağda yeni bir parti" kurma çabalarının odak noktasına getirdi. Eski AP kurucularından Mehmet Yorgancıoğlu tarafından başlatılan bu girişim içinde, önce Bülend Ulusu başkanlığa ikna edilmeye çalışılmış, olmayınca Yazar "milli göreve" çağrılmıştı. 21 Haziran günlü gazeteler "Yazar partiyi bugün kuruyor" diye başlık attılar. Her şey o kadar kesin gö-

Neferlikten, genel başkanlığa mı?

rünüyordu ki, partinin kuruluş bildirisi bile gazetelerde yer aldı! Türkiye'ye demokrasiyi getiren 46 ruhundan ve Türkiye'yi çökertmek isteyen ideolojilerden bahseden bu açıklama yeşil ışığın yanacağı varsayımıyla hazırlanmıştı: **"Türk milletinin tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri her ıslahat ve inkılap hareketinin öncüsü olduğu kadar, demokrasi hamlelerinin muharrik kuvvetini teşkil etmiştir."** Fakat aynı gün yapılan toplantıda Yazar "vazgeçtiğini" açıkladı. Temaslarından iyi netice alamamıştı... Tepki görmüştü... Yeşil ışık yanmamıştı. Gerçi Yazar'ın Turhan Feyzioğlu'ndan, "iyi niyetlerini yukarıya iletmesi için teşebbüste bulunmasını istediği" söylendi ama, Yazar 24 Haziran'da yaptığı açıklamayla "ihanete uğradığını" söyleyerek girişimlerine son verdiğini ifade ediyordu.

Bu arada Yazar, Odalar Birliği başkanı olarak hükümetin ekonomik politikasına eleştirilerini dozaj artırarak sürdürdü. Herkes gergin, Yazar'ın siyasete girmesini, Yazar da "yeşil ışığı" bekliyordu. 29 Eylül günü, Giresun'daki Odalar Birliği Bölge Toplantısı arefesinde Yazar'ın "Büyük Anadolu Partisi" adında yeni bir parti kuracağı söyleniyordu; eğer Anayasa Mahkemesi o gün DYP'yi kapatsaydı... DYP kapanmadı; Mehmet Yazar o gece "acaba DYP'ye katılsak mı?" diye uzun süre tereddütte kaldı. Ama "biraz daha nabız yoklama ve ışık kollama" eğilimi gene ağır bastı. O sıralarda Mehmet Yazar'ı kollayan (ve onun tarafından kollanan) bir grup parti müteşebbisi daha vardı: Sunalp'in başkan olmasından bu yana rahatsızlık duyan ve 6 Kasım seçimlerinde MDP'nin başarısızlığından sonra Sunalp'i devirme (veya yeni bir sağ parti kurma) çabası içinde olan **Ahmet İhsan Kırımlı, Misbah Ongan, Ahmet Buldanlı** gibi bazı eski AP milletvekilleri. Bu grup, hem Sunalp'in alternatifi, hem de yeni kurulacak partinin başkanı olarak Yazar'ı uygun görüyorlardı. Mehmet Yazar bu grupla temasını ne "evet", ne "hayır" diyerek uzun süre devam ettirdi.

Yazar (soldan 5'inci): Yeşil ışığın gerekmediği zamanlar...

Alternatiflerden biri: MEHMET YAZAR

Kongre demokratik bir ortamda gerçekleşecek

— Misyonunuzun eski temsilcisine danışmadığınız ve onay almadığınız biliniyor. Bu durum tabanı olumsuz etkilemez mi?

— Bu konu çok hassastır. Ve sanıldığı gibi değildir. Şimdilik bu kadarını söyleyebilirim.

— Zamanında el opme faslı yoğun eleştirilere neden olmuştu. Aradan bir yıl geçmesine rağmen aynı davranışı siz gösterdiniz. Neden referans alma gereği duyuyorsunuz? Onsuz başaramaz mısınız?

— Soru kanaatimce çok yanlış değerlendirmeler ifade ediyor. Sayın Bayar'la benim çok eski, sevgiye ve saygıya dayanan bir dostluğumuz var. Türkiye'de demokratik hareketin hayatta olan en yaşlı liderini, hem de eski bir dost olarak ziyaret etmem çok tabiîdir. Nitekim iki dost olarak sadece sohbet ettik.

— 1983'te Siyasi Partiler Yasası çıktığında sağda bir parti kurma girişiminde bulunmuş, sayın Sunalp, Özal ve Ulusu ile görüşmeler yapmıştınız. Şimdi de birkaç haftadır DYP'de neferlik yapıyorsunuz. Bazı kongrelerde, başkan ve geleceğin başbakanı diye karşılanıyorsunuz. Siyasi arenada amacınız nedir?

— Benim dışımdaki değerlendirmelere ve teveccühlere saygı duyarım ve mutaşekkirim. Bu teveccuhun sebebini benim yorumlamam doğru olmaz. Önce Türkiye'de hür demokratik sistem içersinde, DYP içinde, milletin bize layık gördüğü ya da göreceği herhangi bir hizmeti yapmaya çalışacağız. Allah nasip ettiyse ve millet de takdir ederse guzel Turkiye'ye hizmet vermeye çalışacağım. Hepsi bundan ibaret. Bu hizmet şeklini millet takdir eder.

— İktidara gelecek olursanız, duşunce suçunu kaldıracak mısınız? 141-142 ve 163. madde için ne duşunuyorsunuz? Sayın Avcı kongrede komunistler bize husumet beslerler dedi. Sizin komunistler ve faşistler uzerine duşunceleriniz nelerdir?

— "İktidara geldiğinizde" gibi sorular bugün için erken geliyor bana... Ancak Turk milletinin butunluğu, Turk Devleti'nin bölunmezliği ilkesini hedef almayan, ona yönelmeyen fikir ve eylem dışındaki her turlu fikir ozgurluğune taraftarız. Ancak Anayasa'da bildiğiniz gibi tum dikta rejimleri, komunizm, faşizm, teokratizm yasaklanmıştır. Demokrasiye ters düşen her turlu dikta rejimine karşıyız.

— Turk-İş son günlerde Sendikalar Yasası, toplu sozleşmeler, asgari ucret ve tum işçi sorunlarına yonelik bazı eylem kararları aldı. Tum bu kararları nasıl karşılıyorsunuz? Sayın Şevket Yılmaz'la aktif politikaya atıldıktan sonra hiç goruştunuz mu?

— Bu anlamda, politik anlamda bir görüşmem olmadı. Eski bir arkadaşımdır kendisi. Odalar Birliği Başkanı iken sık sık görüşurduk. Ben şimdi şunu ifade edeyim, Turk-İş'in Turk demokrasisine, Turk iş hayatına ve buyuk Turkiye'nin yucelmesine gonulden bağlılığını biliyorum. 1980 oncesinde millete ve devlete yonelik her turlu yıkıcı eylemlere karşı Turk-İş bir kale gibi devletin yanında olmuştur. Ve daima yasalar çerçevesi içinde kalmıştır. Bu bakımdan Türk-İş'in bundan sonraki hareket ve davranışlarında da bu sorumluluk içinde olacağına eminim. Yasalar çerçevesinde Türk-İş'in işçilerimizin haklarını savunmasını doğru buluyorum.

— Öteki sendikal anlayışlar ve arayışlar için ne diyorsunuz? MİSK gibi, DİSK gibi ya da sosyal demokrat içerikli...

— MİSK, DİSK'ten ziyade, mevcut yasalar çerçevesinde yeni sendikaların ortaya çıkması muhtemeldir. Ancak Türk işçisinin hakkını en iyi şekilde korumayı esas almalıdır. Başka bir sendika bunu yapabilecekse hay hay diyorum. Şunu da ekleyeyim ki, ben Türk-İş'in en zor dönemlerde, hem yasalara ters düşmeden, hem devletine ters düşmeden, hem de işçisini ezdirmeden, bu işi en iyi şekilde yaptığı kanaatındeyim. Bu dengeleri iyi kurarak hak almak da önemli bir konudur.

— Son olarak, Sayın Yazar, 14 Mayıs'ta gerçekleştirilecek olan DYP kongresi için bir değerlendirme yapar mısınız?

— Öncelikle kongrenin son derece demokratik bir ortamda geçeceğine inanıyorum. DYP tarihî misyonu gereği gerçek demokrasiyi savunan bir partidir. Buyuk kongrede bunun en guzel örneğini verecektir. Kongredeki sonuç ne olursa olsun, DYP bu kongreden guçlu çıkacaktır.

— Siz?..

— Evvela davanın güçlü çıkması önemlidir. Sonucun memleketimiz ve DYP için hayırlı olmasını dilerim. □

TÜLAY CENGİZ

Yazar nabız yoklama faaliyetlerinin sonucunu 27 Mayıs 1983'te ilk kez açıklıyordu: "Ancak sağı bütünleştirici bir hareketin içinde politikaya atılabilirim."

Ama bu çok yönlü nabız yoklama faaliyeti artık giderek kendi başına amaç halini almaya başlıyordu. DYP tabanındakiler, siyasetin yürek işi olduğunu fazla sıkça söylemeye başlamışlardı. Üstelik galiba bu sefer beklenen "yeşil ışık" o kadar da olmazsa olmaz bir şey değildi; en azından Yazar buna ikna oldu. Sağda yeni parti kurmaya çalışanlara "olmaz" dedi; sizinle birlikte çalışılmaz anlamında değil "bu dönemde böyle bir şey pek uygun da değil" anlamında. Çok eski AP'li olan ve bu arada MDP'yi eskitenler de kızdılar, "siyaset yürek işidir" dediler; "Yazar hayatında mücadele etmeye alışmamış ki..."

...Ve Mehmet Yazar siyasete Doğru Yol'da girdi. İlk siyasal belgesi addedilen ilçe başkanlarına gönderdiği mektupta, 1983 Mayısı'ndaki **"iktidar olması zorunlu olan, bütünleşmiş milliyetçi sağ"** söylemini yeniden gündeme getiriyordu: **"Milliyetçi sağ kesim darmadağınıktır. Kimimiz Doğru Yol'da, kimimiz ANAP içerisinde, kimimiz MDP'de, kimimiz Refah Partisi'nde bölük pörçük milletimizin ve memleketimizin refahı, devletimizin güçlü olması yolunda koşturup duruyoruz. Artık toparlanma zamanı gelmiştir."** Hem bu ilk siyasal belgesindeki sözleri, hem de Mehmet Yazar ismi etrafında parti içinde ve dışında yapılan tartışmalar, "sağın ne olursa olsun birleşmesi ve iktidar olması" motifinin geçerlilik kazanmasıyla birlikte yeşil ışığı sarıya dönüştürdüğü gibi, belki ışığın kaynağını da değiştirdiğini söylüyor...□

DYP'nin geleceği ve demokrasi

SEYFETTİN GÜRSEL

Toplumların tarihinde siyasal çelişkilerin yoğunlaştığı kritik dönemler vardır. Genellikle bu yoğunlaşma toplumun senkronik ve dinamik işleyiş kurallarının yeniden belirlenmesine yol açar ve toplum tarihinin yeni bir aşamasına geçer. Türkiye'nin de böyle bir dönemi yaşadığına dair pek çok işaret mevcut. Kavramları yeniden tanımlama ihtiyacı, eski ve yeni ideolojilerin çatışması, siyasal arenada durağanlığın ve kalıplaşmışlığın yerini hareketliliğe bırakması ve "kafaların bir hayli karışmış" olması bu işaretlerden sayılmalıdır.

Temel karşıtlık

Türkiye'nin tarihi "makûs talihini" yenip yenemeyeceği (hiç olmazsa bizim kuşağın hayat sınırı içinde) önümüzdeki 1-2 yıl içinde yer alacak siyasal gelişmelere bağlı olarak belli olacaktır. Toplumumuz ya tarihî vesayetlerden ve otoritarizmden kurtularak demokratikleşecek ya da daha uzun bir süre uluslararası demokratik camianın dışında (sınırında?) yaşamaya devam edecektir.

Dönemecin dönülüp dönülemeyeceğini belirleyecek olan unsurlardan bir tanesi de 14 Mayıs'ta yapılacak olan DYP kongresinin sonucudur. Bu kongrede Mehmet Yazar genel başkan seçildiği takdirde demokratik dönüşümün olanaklılığı, öldürücü olmasa bile ciddi bir yara alacaktır. Bu öngörü okuyucuya paradoksal, hatta gizemli bir retorik olarak gözükebilir. Açıklamaya çalışayım.

Türkiye toplumunun siyasal tarihine özetle, çok-uluslu bürokratik bir tarım imparatorluğundan demokratik-ulusal devlete geçişin tarihi olarak bakılabilir. Demokrasi ve uluslaşma mücadeleleri her zaman eşanlı ve birbirini tamamlayan ögeler olmamışlardır. Hatta 1870'lerden 1946'ya kadar demokrasi özlemi çoğunlukla uluslaşma mücadelesinin, bir anlamda da toplumsal olarak varolma mücadelesinin hırçın ve hoşgörüsüz dalgaları altında kaybolup gitmiştir. 1908 Devrimi'ni izleyen kısa bir dönem ve 1919-1921 yılları dışında, demokrasi ile uluslaşma mücadelelerinin birbirlerinin vazgeçilmez ögeleri olarak ortaya çıktıkları dönemlere rastlamıyoruz. Bu olgunun kuşkusuz nesnel koşulları vardı. Ama bu yazının sınırları içinde bunları tartışmak olanaksız. Cumhuriyet kurulduktan sonra uluslaşma mücadelesinin büyük ölçüde tamamlandığı açıktır. Gerçi Türk ulusu kollektif bilincinde varlığına ilişkin endişelerden hâlâ kurtulmuş değildir. Bilincin derinliklerinde yatan bu kendine güvensizliğin siyasal ve ideolojik düzlemde resmî söylem tarafından nasıl kullanıldığına her gün tanık oluyoruz. Bununla birlikte, 1946'dan günümüze siyasal temel karşıtlığın demokrasi ile bürokratik devlet geleneğimize sahip çıkan ve çağdaş bir otoritarizme yönelen güçler arasında cereyan ettiği sanırım onaylanacaktır. Bu ifadeden sınıflararası çelişkilerin yok sayıldığı, sosyolojik temellerden yoksun bir analiz yapıldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Bu çelişkilerin -ki bunlara toplumsal farklılıklarla çakışmayan kültürel farklılıkları da eklemek gerekir- sözünü ettiğim temel karşıtlığın konjonktüre göre somut tezahürlerini belirlediği söylenebilir; 1946, 1960 ve 1971 yıllarının ittifaklarını ve dirsek temaslarını hatırlayalım.

Demokrasi ve sağ

Sağın bu karşıtlığı algılayış süreci, aynı platformda birbirinin tekrarı tavır ve politikalardan ibaret bir gelişme değildir. Bir süreden beri epeyce ün kazanan şu "1946 ruhu"nu ele alalım. Demokrat Parti'nin kurucuları elbette otoriter ve bürokratik devlet geleneğinin içinden çıkmışlardı. Demokrasi bilinçlerinin bir hayli yoksul olduğu elbette doğrudur. Çokpartili parlamenter sistemi mevcut koşullarda iktidar olmanın aracından ibaret gördükleri de doğrudur. Çağdaş demokrasinin "çoğulcu demokrasi" olduğunu anlama ve kabullenmenin çok uzağında olduklarını da zaten 1950'den sonraki gelişmeler göstermiştir. Ama bu "ruhun" tek parti rejiminde bunalan bir toplumda demokratik yönelimli bir halk hareketine yol açmış olduğunu kim yadsıyabilir? Evet, bu harekete damgasını vuran, tarihin belirlemiş olduğu dar hareket alanına sığamaz hale gelen ve "taşra eşrafı" deyimiyle özetleyebileceğim toplumsal kesimler olmuştur. Daha sonra da değineceğim gibi, bu olgunun sözkonusu hareketin önemli bir zaafını teşkil ettiği kuşkusuzdur. Ama aynı zamanda bu halk hareketinin 700 yıllık tarihimizde demokratik seçimle iktidarı değiştiren ilk hareket olduğu unutulmamalıdır. Parlamenter sisteme müdahalelerin seçim kurumundan kalıcı olarak vazgeçememesi ve beklenmedik sonuçlarına katlanmak zorunda kalmasında bu olgunun payı yadsınabilir mi?

Sağın demokrasiyi algılama konusunda birbirini tekrarlayan tavır ve politikalardan oluşan bir gelişme izlemediğini söylemiştik. 12 Mart Muhtırası'ndan bir ay sonra Abdi İpekçi'ye, "seçimle gelen seçimle gitmeliydi" diyen Süleyman Demirel'in, seçim kaybetmeyi havsalası almayan Menderes'e kıyasla yeni bir yaklaşımı temsil ettiği kabul edilmelidir. Ama 1961 Anayasası'nın, talihsiz bir ifadeyle, "bol geldiğini" düşünen AP'nin kurmaylarının 1965-1980 yıllarında, çoğulcu demokrasinin ve onun vazgeçilmez unsurları olan düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün "sola prim vermenin" çok ötesinde bizzat demokratik sistemin temelini oluşturduğunu göremedikleri de bir gerçektir. Bu körlük ile başka tohumlardan filizlenen soldaki körlüklerin bir araya gelmesinin, 12 Eylül müdahalesini toplumun gözünde meşrulaştıran terörün zeminini hazırlamada önemli rol oynadığını da artık biliyoruz.

Sağda saflaşma

12 Eylül rejiminin önemli sonuçlarından bir tanesi sağ kesimde siyasal matrisi değiştirmesi oldu. Yaşanan olaylar ve bu olaylar üzerine gerek Türkiye'nin gerek Güney Avrupa'nın yakın tarihinden yola çıkılarak düşünülmesinin, sağın kimi mensuplarında yaklaşım ve tavır değişikliklerine yol açtığını son dört yıl içinde çeşitli vesilelerle bizzat gözlemledik. Liderleri de dahil olmak üzere AP yönetiminin bir kesimi çoğulcu demokrasinin erdemlerinin bilincine erdikleri izlenimini veriyorlar. Özgürlükler, demokrasi ve militarizm konularında sağın bu kesiminin Türkiye standartlarında radikal bir platforma kaymış olduğu nesnel bir olgudur.

Türkiye'de sağ yeniden yapılaşma süreci yaşıyor. 12 Eylül öncesinin ittifakları ve iç dengeleri bozulmuş, ama henüz saflaşmalar ve yeni ittifaklar kesinleşmemiştir. Demokrasinin geleceği açısından bu çalkantıların can alıcı yanı, saflaşmanın gözaltında bir parlamenter rejim taraftarları ile demokrasinin ya tüm kurumlarıyla varolacağı ya da hiç olmayacağını savunanların arasında olmasıdır. Parlamenter sisteme geri dönüş sırasında partilerin ve politik sınıfın kapsamlı bir değerlendirmesini yapmak bu yazının sınırları içinde olanaksız. Ama özetle şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Öngörülen rejimin konsolidasyonu görevi verilen MDP'nin iflası üzerine, "fırsatçı ve anti-demokratik ikbal avcısı kadrolar" yeni bir arayışın içine girdiler. ANAP'ta yer alan uç akımların ideolojilerinin zaman zaman hükümet politikasına yansıması, bunun yanı sıra güdülen iktisat politikasının beklenen hedeflere ulaşmaktan oldukça uzak kalması, hikmeti siyasal tarihten menkul üst kadroların zaten sezgisel olarak duydukları kuşkuları pekiştirdiğinden, ANAP "güvene mazhar" olmaktan çıktı. Dolayısıyla, iktisat politikalarında Özal'dan daha muhafazakâr, kültürel alanda daha laik, devlet-toplum ilişkilerine yaklaşımda ise tarihî mirasımızla daha mütenasip üsluba sahip bir üçüncü partiye ihtiyaç vardı. Mehmet Yazar böyle bir ihtiyacı karşılamak için siyasete soyundu. Uzun tereddütlerden sonra yeni bir parti yerine DYP'yi değiştirmek daha uygun görüldü. Çünkü,

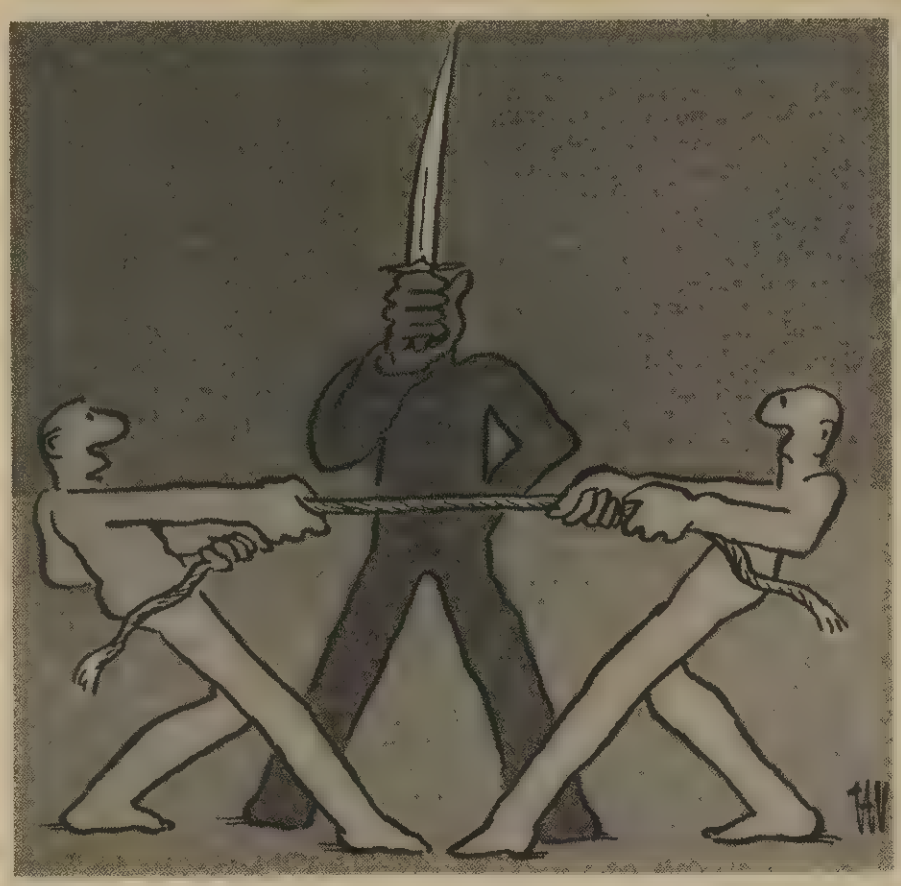

Toplumumuz ya tarihî vesayetlerden ve otoritarizmden kurtularak demokratikleşecek ya da daha uzun süre uluslararası demokratik camianın dışında (sınırında) yaşamaya devam edecektir.

DYP'de yer alan ve taşra tüccar-sanayici kesimine organik olarak bağlı sağ politik sınıf zaten çoğunlukla yukarıda sözünü ettiğim politikaların doğal savunucusuydu. Bu sınıfın hatırı sayılır bir kısmı sadakat duygularıyla radikal yönelimin yol açtığı türkütünün çarkları arasında kıvranıyordu. Bu kesim, sağın müşterisini oluşturan halk kitleleri nezdinde demokrasi konusunda radikalliğin marjinalleşme tehlikesini de içerdiğini haklı olarak düşündüğünden endişe içindeydi. "Yazar operasyonu" yüreklere su serpti. Odalar Birliği'nin eski başkanı taban desteğini de zaten bu sınıftan sağlamaktadır. Bu bakımdan, Yazar 14 Mayıs'ta genel başkan seçilemese bile DYP'yi "evcilleştirme" girişimleri sürecektir.

Demokrasi için konsensus

Demokratik sol, şimdilik DYP içinde yoğunlaşan sağ içi bu mücadaleye kayıtsız kalamaz. Türkiye'de her şeyden önce çoğulcu demokrasinin eksiksiz tüm kurumlarıyla yerleşmesini birincil hedef olarak görenler, bu hedefin ancak tarihî bir konsensusla mümkün olacağını kabul etmek zorundadırlar. Demokrasi mücadelesini solun tek başına yürütmek zorunda olduğu tezi vahim bir yanılgıdır. Bu tez ne çoğulcu demokrasinin mantıksal tutarlılığıyla bağdaştırılabilir, ne de tarihsel pratik böyle bir zorunluluğun kaçınılmazlığına ilişkin bir işaret vermiştir. Demokratik sağın temsilcisi güçlerle demokrasi konusunda ittifak siyasal hayatımızın temel sorunu olarak gündemdedir. DYP'nin başkan adaylarından birinin, "demokratik kişilikteki partiler ve kurumlar sürekli bir demokrasi ve kesintisiz bir rejim için güçbirliği yapmalıdır" şeklindeki sözleri demokratik sağın böyle bir ittifaka hazır olduğunun göstergesi sayılabilir. Yazımı Edgar Morin'in bu sayıda okuyacağınız söyleşisinden bir alıntıyla bitirmek istiyorum. Şöyle diyor Morin: "Sol-sağ karşıtlığı (...) tehlike anında çok daha büyük önem kazanan temel karşıtlığı, demokrasi-diktatörlük karşıtlığını ve daha da temeldeki demokrasi-totalitarizm karşıtlığını gözden kaçırmaya yol açmamalıdır." □

Partiler üstüne birkaç söz

TAHA PARLA

Büyük kongrelerin, küçük kurultayların, program ve kuruluş hazırlıklarının yer aldığı şu aylarda siyasal partiler sahnesinde görece bir hareketlenme var. Ne var ki, kısa vadeli siyasal yaşamdaki olası sonuçları bakımından belli önem taşıyabilecek bu etkinlikler tarih ve siyaset kuramı açısından bir bardak değil, ama bir küp suda koparılan fırtınalar olma özelliğini koruyor. Çünkü Türkiye'deki siyasal parti yaşamının sınırlarını çizen (daraltarak) geleneksel, yasal, yönetsel ve düşünsel kısıtlar aşılmış değil. Bu kısıtların bir bölümü siyaset sahnesinin özeliklerinden, bir bölümü aktörlerin özelliklerinden ve tabiî bir bölümü de toplumun niteliklerinden kaynaklanıyor. İlk ikisine ilişkin **kimi** özellikler arasında, çok kalın fırçalarla, şunlar sayılabilir.

1 Siyasal partiler sahnesi dar bir sahnedir. Tek devlet-partisi döneminin (1923-1946/50) muhalefetsizliğini izleyen çokpartili parantezden (1950-1980) sonra sahne yeniden daralmıştır. Zaten "izinle" kurulmuş olan partilerin faaliyetleri yürütme organının sürekli denetimi altındadır (1982 Anayasası, md. 69/e); partiler, bireysel seçmenlerle siyasal partiler arasında doğal köprüler olan dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları vb. ile işbirliği de yapamazlar (1982 Anayasası, md. 69/b, 33/d, 52/a, 135/c).

2 Siyasal partiler sahnesinin zemini sağlam değildir. On yılda bir çöker (1960, 1971, 1980). Bu zemini sağlamlaştırmakta iktidar ve muhalefet partilerinin de kusur gösterdiği olmuştur.

3 Siyasal partiler sahnesi iki kademeli bir sahnedir. Birinci katta hataları ve sevaplarıyla siyasal partiler var. Sahnenin arka cephesi, anayasal hukuk devleti kurallarının yazılı olduğu bir dekorla kapatılmış olması gerekirken açık bırakılmış; arkaya doğru ikinci kademe yükseliyor. Bu katta devlet bürokrasisi oturuyor. Tek parti döneminde kademe ayrışması yoktu. 1961 sistemiyle gelen (amaçlanan ve beklenmedik başka şeyler arasında) bu kademenin eşiği 1971-73 ve 1982 sistemiyle yükseldi; üstündeki yapılar netleşti. Bu katta oturan aktörler hem birinci kattaki oyunu teyakkuzla izliyor ve denetliyor, hem de onların üstünden seyirciler toplumunu aşırtmaca tarassut ediyor. Hem "tribünlere giderim" demeye kalkışacak aktörlere, hem de sahneye çok yaklaşan seyircilere sert bakıyor. Parti aktörleri ise oyunlarını sürdürürken hep gözucuyla ikinci kata bakıp kendilerini denetliyorlar. Dolayısıyla oyun, parlamenter partiler demokrasisinin doğal dinamiklerine göre gelişen ve olgunlaşan bir siyasi oyun olmuyor, hep "rüşt-öncesi" bir noktaya geri alınan ve tekrar tekrar oradan başlatılan bir idari vesayet oyunu oluyor. Tabiî şunu da eklemek gerekir: İkinci katın sakinleri buraya kendiliklerinden gelip oturmuş değiller; durumdan elbette hoşnutlar ama, şimdiye kadar neredeyse her seferinde ya birinci katın sakinleri ya da seyirci grupları tarafından çağrılı olarak yerlerini almış bulunuyorlar.

4 Sahnedeki siyasal partiler kalıcı kurumlar olmamıştır. Demokratikleşme sürecinde en önemli yapılar olan siyasal partilerin bir türlü kurumlaşamamasının bir nedeni kendileriyse, bir nedeni de sahnenin yukarıda saydığımız özellikleridir. Parlamenter demokrasilerin 100-150 yıllık partilerine karşılık, örneğin DP 14 yıl, AP 19 yıl, yeni CHP ("ortanın solu") 8 yıl, MSP 8 yıl, TİP 10 yıl, SDP 5 yıl, yaşamıştır. (Devlet partisi olduğu için eski CHP'yi, paramiliter bir örgüte dönüştüğü için de MHP'yi saymıyorum.)

Böyle olunca da:

- Kendi içyapılarını geliştirip kurumsallaştıramıyorlar,
- Toplumsal kurumlarla ve devletle ilişkilerini bir temele oturtamıyorlar,
- Hükümet ve muhalefet alışkanlıkları oluşturamıyorlar; ürkek ya da pervasız ama her iki halde de "acilci" oluyorlar,
- İlkelerden çok, oportünizme kadar varan pragmatizmler içinde şekilsizleşiyorlar; program sürekliliği sağlayamıyorlar,
- Karizmatik ya da demagojik liderlerin tutsağı oluyorlar,
- Seçmenle uzun vadeli ve sınanmış hizmet ve sadakat bağları geliştiremiyorlar; seçmen çok kolay at değiştiriyor,
- Seçmen de neye uğradığını şaşırıyor; her sahne çöküntüsünden sonra kimin belli geleneklerin gerçek mirasçısı olduğuna karar vermesi için vakit kaybediliyor,
- Partilerin seçmen tabanı yerleşemiyor; bu nedenle de partiler devlet bürokrasisi karşısında hep zayıf kalıyor,
- Periyodik kesintilerden sonra gördüğümüz bölünme ve birleşmeler, normal seçmen dalgalanma ve yeniden gruplanmalarını temsil etmiyor,

vb., vb., vb., vb...

Tüm bu gibi şeylerin sağlanması kısmen iradi kolektif siyaset işiyse, kısmen de zaman ve nesnel koşullar sorunudur. Ama ikincisi açısından sistem öyle işleyegelmiştir ki, siyasal partilere bu zaman ve fırsat sistematik olarak esirgeniyor. (Türkiye'nin yakın tarihinde "kapatılmamış" önemli parti yoktur. 60 yıllık CHP bile kapatılmıştır.) Partiler kalıcı olamayınca da ancak belli "gelenek"lerin sürekliliğinden söz edilebiliyor. (Buna biraz sonra değineceğim.)

5 Siyasal partiler sahnesinde yer alan yelpazenin ideolojik merkezi ortada değil, ortanın sağındadır. Batı demokrasilerinde merkezi, muhafazakâr-liberal, neo-liberal, Hıristiyan demokrat, sosyal demokrat gibi ortadaki partiler tutarken, Türkiye'deki irili ufaklı partilerin yoğun kümelendiği bölge, ortanın az sağından çok sağına kadar olan bölgedir. (Toplumsal-sınıfsal ve politik-ideolojik nedenlerine girecek yerimiz yok.) Bu nedenle sahnenin sağ yarısı iyice bel vermiş durumdadır; öyle ki, bu ağırlığı yaratmakta tarihsel katkısı olan, ama sonraları çanağın sol eğimine kerhen ya da tereddütle tırmanmaya yönelen kimi partiler de kayıp kayıp geri düşmektedirler. (Biraz da göz ucuyla ikinci kata bakarken dikkatlerini kaybettiklerinden.) Sahne ışıkları, çanağın sol yamacının üstündeki geniş bir boşluğu taramaktadır. (Birkaç kez biraz dolar gibi olmuştu.) İlginç olan bir başka paradoksal olgu da, sahne çöküntülerinin, ideolojik merkezi de içine alan bu mekânsal sağda daha sağ partiler iktidardayken olmasıdır (1960 DP, 1971 AP, 1980 AP).

6 Partilerdeki süreksizliğe karşılık belli başlı iki siyasal ve elektoral gelenek gözleniyor. Partiler yaşamı kesintiye uğramasa kendilerini yenileyip inceltebilecek ve geliştirebilecek olan bu gelenekler, gerçekten çok kaba ve donuk kalıyor. Kesintilerden sonra aynı ya da daha geri noktalarda yeniden canlanan bu gelenekler her seferinde de toplumsal tabanları berrak olmayan minibüs partileri doğuruyor. Biri "devletçi popülist" gelenek (ki "sollaştığı" zaman da anlayışı bu), öbürü "ruhçu-patronajcı" gelenek.

Devlet partisi eski CHP'nin (ideolojisi popülist,yapısı oligarşik olan) "mutlaki cumhuriyetçi rejimine tepki olan "1946 ruhu" ile siyasal katılımı genişleten DP, belki de popülizme daha yakındı. Otoriter ve müsadereci devlet bürokrasisine karşı getirdiği katılımcı ve patronajcı siyaset onu kitleler gözünde ikinci gelenek haline getirdi. (Bugün önde gelen bir AP-DYP sözcüsü hâlâ "biz 'devlet baba' tarafı değil, 'millet baba' tarafı ağır basan bir partiyiz" diyor. Tabiî bu sözler, geleneklerin incelmeye başladığını söyleyebilmek için yeterli değil.) Ama ne de olsa CHP'nin kaburgasından doğan bir "içparti" olan DP de, özellikle muhalefete hoşgörüsüzlük konusunda atasından geri kalmamayı becerdi. Ama belki de asıl tahammülsüzlüğü gösteren, bir yıl sonra yapılacak seçimleri dahi bekleyemeyen CHP-bürokrasi ittifakı oldu (bu da bir süre sonra, CHP sola yönelir gibi olunca bozuldu).

1960-61'in kısmen amaçlanan, kısmen beklenmedik, özgürlükleri genişletici sonuçları çerçevesinde (ki devlet bürokrasisine siyasal parti iktidarları ve parti-hükümetleri üstünde bir anayasal meşruiyet tanınması teamülünün tohumları da buradadır) iki gelenek de sürdü. Birinci gelenek sivil bürokrasiyle ittifakını korurken, bir yandan TİP'in şimşeğini çalmak için sola kaçamak bakışlar fırlatmaya başladı, öbür yandan dinsel sağla flört etti ve askeri bürokrasiyle arasını açtı. "Ortanın solu" gerçek bir ideolojik kendini yenileyişten çok, biçimlenmeye başlayan bir sol potansiyeli, eski CHP'nin temel ilkelerini solumsu bir popülist retorikle kendine çekme çabasıydı. Sendikal hareketle ciddi bir bağ da kurmayan yeni CHP, bir yandan ortanın solundan daha solla arasına sürekli duvar koyuyor ("devrim yobazları"), öte yandan seçimle gelen parlamenter çoğunluklara karşı elitist ve dirijist bir tavır alıyordu ("memleketin etkin zümreleri"). Ayrıca uzun vadeli ilkeli siyasete (muhalefette kalmayı gerektirse de), kısa vadeli yapay ve kuşkulu iktidarı ("motelde kurulan hükümet") yeğledi. Muhalefette mücadeleci olan yeni CHP iktidarda idare-i maslahatçı oldu ("kontr-gerilla yoktur", "bizim gibi ülkelerde ordular demokrasinin güvencesidir", "MHP eriyor, ciddiye alınmaz"). En önemlisi bürokrasi onu boşadığı halde, o devletlû resmî ideolojiden boşanamadı. (Bu gelenekten önümüzdeki yıllarda ne denli "sol" bir siyasi program çıkabilir, bunu DESOP ve SODEP programlarını inceleyecek bir başka yazıya bırakıyorum.)

Dünya petro krizinden önceki dönemin rahat koşulları altında patronaj siyasetini iyi uygulayan "ruhçu" gelenek ise 1965-1971 arasında altın çağını yaşadı. Ancak, toplumsal hareketliliğe karşı "sokaklar yürümekle eskimez" deme rahatlığını gösteren AP, bir yandan askeri bürokrasiyi tedirgin ediyor, öte yandan CHP yanlısı sivil yönetsel bürokrasiye ve yargı bürokrasisine cephe alırken aslında anayasal düzenin meşruiyetini sarsıyordu ("anayasayı babayasayı dümdüz ederiz"). En sonunda tam bir anti-liberal manifesto (1979) ve izleyecek dönemin hukukiidari rejiminin çoğu ögelerinin habercisi olan "51 ilke"ye varan bu anti-demokratik yönelişin yanı sıra, faşizan sağ ile yapılan koalisyonlar ve elektoral ittifaklar da ikinci geleneğin otoriter potansiyelini belgeliyordu. Nitekim, 1982 Anayasası'nın kişilere yasak getiren geçici hükümleri çıkana kadar da, yeni anayasal düzenin özgürlükçü ve çoğulcu partiler demokrasisini kısıtlayan hükümlerine hiçbir ciddi eleştiri gelmedi "ruhçu" gelenekten. Hâlâ da tartılmış, sindirilmiş, özümlenmiş bir hukuk devleti ve parlamenter demokrasi anlayışının ifadeleri duyulmuyor bu geleneğin başlıca mirasçısından. Tam tersine, kendini ANAP'tan politik olarak farklılaştırması gereken DYP, bir kez daha "milliyetçi-hareketçi" akımı kendisine çekme çabasına girişmiş durumda. Oysa, ekonomik farklılaşma yönünde pek de şansı olmayan DYP'nin belki de tek şansı böylesi bir politik farklılaşma olabilirdi.

Kimi eski DP'liler AP'ye "B takımı" derlerdi. Benzetmeyi pek de zorlamadan DYP'ye "C takımı", ANAP'a "D takımı" diyebiliriz. (Ne var ki, bu geleneğin seçmenleri sıralamayı öbür türlü yapmış durumda.) Daha önceki bir yazıda (Y.G., sayı 4) DYP'nin daha ilkeli bir parti olarak SODEP'le birlikte merkezi tutmak gibi bir işlevleri olabileceğini ileri sürmüştüm. Bunun önkoşulu ise SODEP daha sola kayarken, DYP'nin de daha ortaya kayması ve milliyetçi-hareketçi akımı sağda bırakmasıdır. DYP'nin onu merkezde tutarak (bunu zaten ANAP yapıyor) güçlendirmesi, kendisine hiçbir şey kazandırmayacaktır. □

ANAP'ta eğilimler ve özlemler

ERBİL TUŞALP

Türkiye'nin siyasal gündemini solda birleşme, sağda toparlanma adı altında "kırk yıllık özlemler" biçimlendiriyor. Yeni demokrasinin "vitrinindeki düzen" giderek bozuluyor. Vitrinin arkasındaki "itiş kakış" ise, aldı başını gidiyor. İtiş kakışın tek nedeni var: kapatılan partilerin oy mirasına sahip olmak. Geçen ayın ortasında ANAP kongresinde zuhur eden gelişmelerin 14 Mayıs'ta toplanacak DYP büyük kongresinde de sürmesi hiç sürpriz bir gelişme olmayacak.

Anavatan Partisi'nde kongre sonuçları ile başlayan "iç kanama" Özal'ın reddiyelerine rağmen sürüyor. İktidar partisinin bu manzarası, aslında, yeni siyasal dönemin kaçınılmaz bir sonucu. "12 Eylül ruh ve felsefesinin" TBMM'de üç siyasal parti tarafından temsil edilmesi, öngörülenin aksine, eski siyasal tercihlerde köklü bir değişikliğe yol açmadı, açmayacak da...

Turgut Özal'ın, başının üzerinde birleştirdiği iki eli arasında çözdüğünü zannettiği "dört eğilim sorunu" sırf ANAP'a özgü değil. Aynı sorun, daha kurulma aşamasında HP'nin ve MDP'nin de başına gelmişti. Hem daha büyük boyutlarda. SODEP, DYP, RP ve MP içinde de aynı sorun yaşanıyor.

ANAP'taki "hareketçi ve selametçi" mücadelesinin insanı şaşırtan "teferruatından" sıyrılıp, "temel çatışma" nedenlerine inildiğinde, asıl sıkıntının ne ANAP'da ne de öteki parlamento içi ve parlamento dışı partilerde olduğu görülüyor. Sorun, yapay bir siyasal ortamda oluşturulan bu partilerde yer alanların, kendilerine, doğal oy tabanı aramalarından kaynaklanıyor.

Özal'ı, Calp ve Sunalp'i uğraştıran sorun, partileri içindeki eski partilerin yandaşları değil. Yeni demokrasi döneminin liderleri, serbest siyasal oluşumun "aydınlığı", bir başka deyişle, yapay siyasal ortamın "karanlığının" sorunları ile karşı karşıyalar.

İktidar olmanın avantajlarına aldanarak, "hareketçi" ve "selametçi" grupları görmezlikten gelen Başbakan ve Genel Başkan Turgut Özal'ın, dört eğilim konusunda şimdiye değin yaptığı değerlendirmeler, işte bu nedenle birbiriyle çelişiyor.

Özal: "Gözlerimi kaparım, kongremi yaparım."

Özal uzun bir süre önce bittiğini ilan ettiği dört eğilim sorunu ile önce parti büyük kongresinde, sonra da partinin yeni yönetiminin oluşturulmasında uğraşıyor.

Tarafsız başbakan...

Özal, elini havaya kaldırdıktan kısa bir süre sonra ayağına dolaşan dört eğilim sorununun bilincinde. ANAP'da büyük kongre sonuçları ile açığa çıkan durum, Özal'ın ittifaklar arasındaki denge politikasının geçersizliğini doğruluyor. İdeoloji üretmeyerek, partisini "Anaplılaştırmayı" başaracağını sanarak yola çıkan Özal, hükümet değişikliğini gündeme getirerek sorunu aşmaya çalışıyor. Özal yaz başında, büyük bir olasılıkla Haziran ayında yapmayı planladığı hükümet değişikliği ile iki sorunu çözmeyi amaçlıyor:

Özal "yaramaz"ları uyardı

SERPİL BİLDİRİCİ

ANAP ilk büyük kongresini tamamladığında, olup bitenlerin tümü bir yana, en önemli sonuç, kongreye kadar "saman altından yürütülen" eğilimler çatışmasının aleniyet kazanması olarak görünüyordu. Gerçi kongre boyunca Başbakan ve ANAP Genel Başkanı Turgut Özal, ellerini havada birleştirerek verdiği selamla, Anavatan'ın birlik içinde olduğunu ima etmiş, "yaramaz" oğullarını uyarmıştı. Anca, bu tutumu, ne Hareketçiler'in kongrenin ilk gecesinde kapatılan MHP'nin iki ünlü ismi Avni Çarsancaklı ve Yaşar Okuyan'dan "taktik" almalarını, ne de Selametçiler'den Vehbi Dinçerler'in kongre boyunca delegeler arasında koşuşturmasını engelleyememişti. Hattâ, yine Hareketçiler ilk günün gecesinde, Başbakanları konutunda yakınları ile çarşaf liste hazırlarken, "güçlüyüz, Özal'ın listesini de deleriz" diye bağrışmakta bir sakınca görmemişlerdi. Bu ANAP için önemli bir gelişme idi. Kurulduğundan bu yana ilk kez ANAP içinde birileri çıkıp, Başkanlarına kafa tutma cesaretini gösterebiliyordu. Üstelik ANAP'ın ilk büyük kongresinde Özal'ın "tek adamlığına" düşen gölge, sadece bu olaylarla sınırlı kalmadı. Bizzat seçim sonuçları bile, Özal için pek de iç açıcı sayılmazdı. Çünkü delegelerin alkışlarını birleştirmekte gösterdiği başarıyı, "oyları" birleştirmek konusunda gösterememişti. Gerçi sunduğu 48 kişilik çarşaf listenin ilk 32 ismi, Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'na girmişti ama, ilk sıradaki Mesut Yılmaz bile 1000 kişilik kongre heyetinden ancak 592 oy alabilmişti. Özal'ın kontenjan listesinde ise en fazla oyu alan Mustafa Kalemli 463'te kalmıştı. Bu rakamlar, Özal'ın "arzusunu" alenen açıklamasına karşın, büyük bir delege topluluğunun hoşnutsuzluğunu aynı açıklıkla ifadeleri anlamına geliyordu.

Hareketçiler'in hüsranı

Seçim sonuçlarına göre durum, güçlerinden emin görünen Hareketçiler için de fazla parlak sayılmazdı. Hareketçiler'in lideri olarak anılan Genel Sekreter Mustafa Taşar bile, Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'na sekizinci sırada ve sadece 495 oy alarak girebilmişti. Ancak, Taşar politikacı bir aileden gelmenin avantajını kullandı ve eğer Hareketçiler'in lideri olarak kalırsa, sonunun "ne" olacağını erkenden görüp, dava arkadaşları Halil Şıvgın ve Veysel Atasoy'a daha kongre sırasında sırtını döndü. Nitekim, kongrenin hemen sonrasındaki gelişmeler Taşar'ın ne kadar "isabetli" davrandığını açıklığa kavuşturdu. O artık, ANAP'ın yaramaz çocuklarından olmayacaktı.

Şüphesiz, büyük kongreden Özal'dan da zararlı çıkan taraf Hareketçiler olmuştu. Onlar, hem güçlerinin ne olduğunu görmüş, hem de güçlü bir arkadaşlarından olmuşlardı. Kongrede öfkeyle kalktılar ve zararla oturdular. Başkanlık divanı seçimi için kongrenin ertesi günü yapılan ilk Merkez Karar ve Yürütme Kurulu toplantısında genel merkezde sağlam kalan tek koltuklarını da kaybettiler. Özal, toplantı öncesinde MKYK üyelerine "dağıttırdığı" listede Halil Şıvgın'ı tavsiye etmemişti. Hareketçiler bu yenilginin faturasını Vehbi Dinçerler'e ve dolayısıyla Selametçiler'e çıkarmaya çalışıp, yeni bir taktik geliştirdilerse de, sonuç "güç denemeleri" kadar başarısızdı. Özal'ın Almanya gezisini fırsat bilip, istifa tehditleri yağdıran Veysel Atasoy bile sonunda sus-pus oldu.

Tüm bu gelişmeler içinde ANAP Genel Başkan Yardımcısı Halil Şıvgın'ın özel bir yeri vardı.

Yeni Düşünce

Şıvgın, partinin kuruluşundan bu yana çizdiği "başarısız politikacı" tablosunu, biraz da gerginlikten olacak, daha da başarısız bir noktaya getirdi. Şıvgın'ın tedirginliğinin başlangıcı -nedendir bilinmez- kongreden çok önceki günlere dayanıyordu. Dergimizde yayımlanan ANAP'la ilgili bir değerlendirmeden sonra telefonu açıp, Ankara temsilcimizden hesap sormanın, bir politikacı için ne büyük bir gaf olduğunu -tedirginliğinden olacak- göremeyen Halil Şıvgın, bir büyük gaf daha yapıp, "**YeniGündem**'de **Yeni Düşünce** ile uğraşmanın pek de hayırlı olmayacağı" yolunda bir ikazda da bulunmuştu. **Yeni Düşünce** milliyetçi sağ çizgide bir gazete olduğundan, ANAP'ın üst düzeydeki bir yöneticisinin **YeniGündem**'e böyle bir uyarıda bulunmak gereğini niçin duyduğu anlaşılamadı! Veysel Atasoy'un istifa tehditleri yağdırdığı sırada, o da bir gazeteye verdiği demeçle, Mehmet Keçeciler'in **YeniGündem**'de Hareketçiler'in tasfiyesinin ilk işaretini verdiğini açıklıyordu. Kısacası, yine yanlış hedef seçmişti. Bu yersiz ve isabetsiz saldırılarının nedeni herhalde dilediği yere saldıramayışındandı.

Halil Şıvgın "demokrat" arkadaşlarıyla konuşurken

Son sahne

Büyük kongreyi ve ardından da başkanlık divanı seçimini en az hasarla atlatmayı beceren Özal, Almanya gezisini de dilediği gibi bitirince, geriye tek sorun kalıyordu: ortalığı yatıştırmak. Siyasi tarihimize muhtemelen sihirli formül bulmaktaki ustalığı ile geçecek olan ANAP Genel Başkanı'nın bu konuda fazla zorlandığını söylemek doğrusu maharetine haksızlık olur. Çünkü Turgut Bey, meseleyi fazla dallandırıp budaklandırmadan tek kalemde halletmeyi becerdi. ANAP'ta eğilimler diye bir şey yoktu, hiç olmamıştı. Basında yer alan sayfalar dolusu demeç sadece basının üretimiydi. ANAP'lı Selametçiler'in, Ilımlılar'ın, Hareketçiler'in bu üretime en küçük bir katkıları olmamıştı. Anavatan'da asayiş berkemaldi.

Peki ya kongrede Selametçilerin korsan listesini basıyor diye yakalanan ANAP'lı, Mustafa Taşar'ın cebinden çıkartıp gazetecilere gösterdiği "milliyetçi, muhafazakârlara" ait anahtar liste, ilçe seçim kurulu tarafından korsan listeler dağıtılıyor diye yapılan uyarılar ve ikide bir kongre salonunu dalgalandıran el-kol hareketli tartışmalar neyin nesiydi? Bu durumda, iktidar partisinin ilk büyük kongresi, "teknik danışman" Erkal Zenger'in maharetiyle hazırlanan şaşaalı bir sahnede ANAP'lıların oynadığı bir oyundan ibaret olmalıydı.

ANAP'ta dolaşan söylentilere göre, Ulaştırma Bakanı Veysel Atasoy, eski MHP lideri tarafından sempati ile karşılanmadı. Doğru Yol Partisi'nden de beklediği ilgiyi bulamadı. Üstelik "arkamızda" dediği ANAP'lı milletvekilleri bile, parti içi bir hizip oluşturma konusunda yeterince kararlı görünmüyorlardı. Bu durumda, Hareketçi liderlerin beklemekten başka yapacakları fazla bir şey kalmamıştı sanırız.

ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal'a gelince, onun için yapılması gereken işler henüz tamamlanmış değil. Özellikle Hareketçi grubun bir akşam yemeği sonrasında açıkça yönelttiği tehditler ve Özal'ın bugüne kadar gösterdiği tavizsiz tutum bir arada değerlendirilince, kabinede ergeç bir değişiklik yoluna gidileceği görülüyor. Özal, bu değişikliği yapmak için muhtemelen ortalığın biraz daha yatışmasını ve "yaranın" kapanmasını bekliyor olabilir. □

Birincisi, başarısızlıkları daha önce kanıtlanmış bakanlardan kurtulmak. İkincisi, büyük kongrede beklenmedik bir biçimde sorun yaratan bakanları örnek olsun diye kurban etmek. Özal'ın bu ikili amacından vaçgeçmesi ya da hükümet değişikliğinde öngördüğü hedeflere ulaşamaması, kendisine yeni bir konum kazandıracak. Başbakan düşlediği bu operasyondan başarısız çıkarsa, karşıtlarının, partisi ve hükümeti hakkında öne sürdükleri eleştirileri kabul etmek zorunda kalacak. ANAP'ın "parti ölçeğinde koalisyon" olduğu tezi haklılık kazanacak. Ve Özal, Türk siyasal hayatında görülmemiş bir biçimde tek başına iktidara gelmiş bir parti hükümetinin tarafsız başbakanı konumuna girecek...

"İktidardaki ANAP'ın iç sorunları hükümet değişikliği ile bitecek mi?" sorusundan kaynaklanan endişeler, aklı selim sahibi ANAP'lıları da düşündürüyor. Partinin kuruluşu ile başlayan siyasi macerada geriye dönüp bakan partililer, "gündemdeki hükümet değişikliğinin" öteki sorunları çözmek için atılacak bir ilk adım olduğu görüşünü belirtiyorlar.

Sorunların, "ince minarelerin kapısı, Süleymaniye'nin kubbesi, Ulubatlı Hasan'ın vatan aşkı, Fatih Sultan Mehmet'in cesareti" ile aşılamayacağını bile bile, bu anlatıma başvuran Özal'ın "belki kandırırım" diye merkez karar ve yönetim kurulu faaliyet raporuna yansıyan bu ittifak kollama girişimleri de bir sonuç vermedi.

826 bin üyesi ile ANAP, bir yandan nicel olarak büyürken, nitel olarak küçülüyor. Hesap adamı Özal, bu ters orantının getireceği olumsuz siyasi gelişmelerin kongre öncesi farkındaydı ve büyürken küçülmeyi içine sindiremiyordu. Önce büyük kongreye sunacağı yönetim listesinden hareketçi eğilimi temizleyecek, sonra bu konudaki kongre tepkilerini ölçecekti. Listeye, kongrede beklediği tepki gelmedi. Birkaç yumruklaşma, birkaç suçlama ile olay unutuldu. 1000 delegenin

Özal yakalamış, Selametçiler pişirmiş, Hareketçiler hani bana, hani bana demiş.

902 oyunu alarak siyasal hayatında belki ilk kez bir kurul tarafından seçilmenin tadına varan Özal, temizleme operasyonunu bu kez ANAP başkanlık divanında sürdürdü. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı. Tevekkülle bekleyen "hareketçi grup"un patlaması Özal'ı yeni arayışlara itti. Ve Özal ilk kez "hükümette değişiklik gereğini" açık açık ortaya koydu, hükümet değişikliğinin "anayasal hakkı" olduğunu söyledi.

Özal'ın merkez karar ve yönetim organı için Başbakanlık Konutu'nda yaptığı çalışmaya ilişkin perde arkası henüz aralanmış değil. Çankaya'dan sızan bilgilere göre, yakın akrabası Hüsnü Doğan ile başlayan çalışmaya gecenin ilerleyen saatlerinde, işadamı ve ortanca kardeş eski siyasi Korkut Özal'ın da katıldığı söyleniyor. Yönetim listesinin oluşmasında böylece "eski dost düşman olmaz anlayışı" ile MSP ağırlığı seziliyordu. Bu dengenin bozulması için uğraş veren MHP'lilerin kulislerinde ise işadamı ve eski siyasi Yaşar Okuyan ile usta kulisçi Avni Çarsancaklı dolaşıyorlardı...

Özal, liste zaferini, bir gün sonra başkanlık divanı üyelerini de kendi isteği doğrultusunda seçtirerek süslemek istiyordu. Bu iş için, kendi siyasal eğilimini de yansıtacak, siyasetten de anlayan iki kişi gerekti. Arananlardan biri, DPT yıllarından gözüne girmeyi başaran Milli Eğitim ve Gençlik Bakanı Vehbi Dinçerler oldu. İkincisi ise, İstanbul İl Başkanı Eymen Topbaş'tı.

Özal-Topbaş ilişkisi, Özal-Dinçerler ilişkisine benzemiyordu. Özal-Topbaş ilişkisi, bir zamanlar siyasal arenada fırtınalar koparan "başbakan ve kardeşi" ilişkisini hatırlatıyordu. Bir zamanlar bir bardak suda fırtına koparan benzer ilişkiler yolsuzluk, usulsüzlük suçlamaları yaklaşımlarına her nedense, yeni demokrasi döneminde, herkes kulaklarını tıkamıştı. Özal-Topbaş ilişkisinin süzülebilen siyasî ve ekonomik özü şu:

"Ortanca kardeş Korkut Özal'ın yönetim kurulu başkanı olduğu Hak Yatırım ve Ticaret A.Ş.'nin 200 milyon lirası ödenmiş, 500 milyon liralık sermayesi var. Sözkonusu sermaye içinde aynı zamanda Bahariye Mensucat tesislerinin sahibi konumunda bulunan Topbaş ailesinin 59 milyon lirayla yüzde 29,5 oranında hisse payı bulunuyor. Korkut Özal'ın sermaye payı 3 milyon lira olarak gözükürken, Mehmet Cahit Sürmeli, Kemal Unakıtan, Mehmet Haydaroğlu şirketin öteki ortakları durumunda.

Hak Yatırım, Ocak ayında kurulan "Al Baraka Finans" kurumunun 5 milyarlık sermayesine de yüzde 10 oranında bir hisseyle ortak. Hak Yatırım, Atatürk Barajı'nın türbin ve jeneratörlerini üstlenen İsviçreli Brown Bovery Company ile iş ortaklığı içinde. Sözkonusu türbin ve jeneratörlerin yabancı kredisi 1984 yılında Başbakan Turgut Özal'ın İsviçre Davos toplantısına katılması sırasında bağlanmıştı."

Sonuçlar mı, nedenler mi?

İktidar partisinin birinci olağan büyük kongresi ile ortaya çıkan, "tabandaki kavga" sorunu; yönetimden bir ölçüde uzaklaştırılan hareketçi eğilimin başarısızlığı ya da yönetimdeki ağırlığını koruyan "selametçi" eğilimin başarısızlığı değil. Her iki eğilimin parti tabanındaki gücü korunduğu sürece, yönetimdeki ağırlıkların tartışılmasının ne parti içi demokrasiye ne de yeni siyasal döneme bir katkısı olmayacak.

İktidar partisinin kongre sonrası somut durumu, aslında yeni siyasal dönemin, bir başka deyişle yeni demokrasimizin temel sorunu. Parti yönetiminde "ağırlıkla temsil" kavgası ile başlayıp, bir hükümet değişikliğine uzanan gelişmelerde, Başbakan ve Genel Başkan Turgut Özal'ın yanılgıları "ilkesiz ittifak" arayışından kaynaklanıyor.

ANAP kongresinin sonuçlarını tartışmak yerine, bunları doğuran temel nedenleri tartışmak, ANAP'ın siyasi yelpazede gerçek yerine oturtulmasını sağlayacak tek yol gibi görünüyor... □

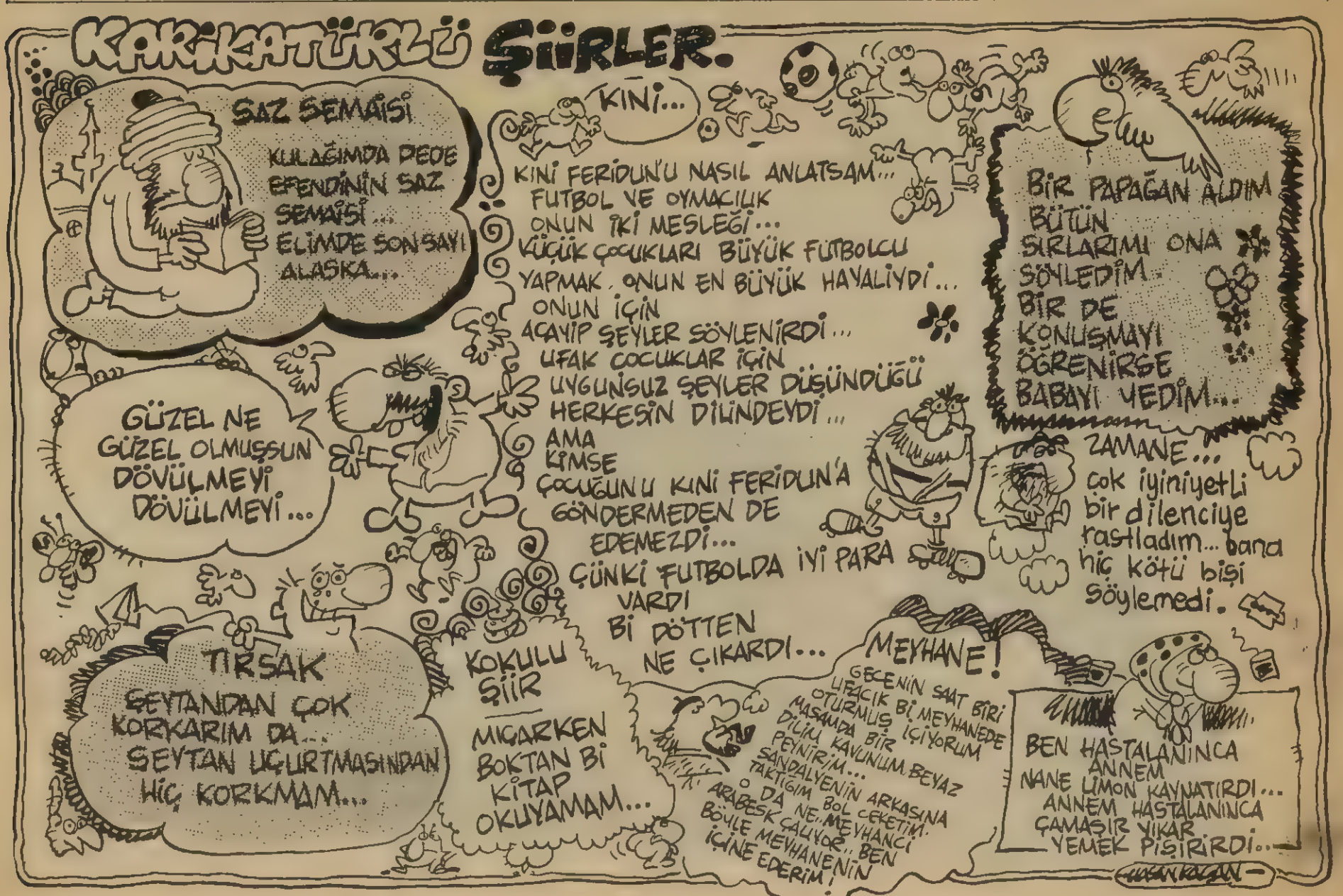

SODEP'in 2. Küçük Kurultayı:

Zoraki sertleşme

AYDIN KÖYMEN

SODEP'in 2. Küçük Kurultay'ı sırasında verilen kokteylde, MKYK'nın genç üyelerinden biriyle uzunca bir sohbet yapma olanağımız oldu. Konu, doğal olarak politika ve özellikle de siyasî partilerdeki son gelişmelerdi. Sohbetin sonuna geldiğimizde genç politikacıya yönelttiğim "Yazar operasyonu başarıya ulaşıp DYP uzlaşmacı bir çizgiye çekilemezse ne olur?" biçimindeki soruya, şu ilginç cevabı aldım: "Bu kez aynı oyun SODEP üzerinde oynanmaya başlanır."

Aynı kokteylde görüştüğüm bir SODEP il başkanının aynı konu üzerindeki görüşü ise daha ilginç ve düşündürücüydü. İl başkanına göre; "Oyun SODEP içinde zaten oynanmaktadır. Hem de bizzat SODEP'liler tarafından."

Bilmiyorum ne kadar gerçek ama, ben şahsen Türkiye'de demokrasi açısından, demokrasi umutları açısından son derece tehlikeli bir senaryonun devreye sokulduğu kanısındayım. Senaryonun amacı, mevcut yasal siyasal çerçeveyi korumak. Alanı da, öngörülen siyasî yapılanmada yeri olmayan, ama toplumsal-siyasal gelişmenin doğal sonucu olarak varoluşları engellenemeyen ve mevcut yasal siyasal çerçeveyi zorlayan siyasî partiler. Bu partilerin iktidara gelmelerine olanak verecek bir taban potansiyeline sahip olmaları ise, senaryonun hedefi haline gelmeleri için bir ön koşul. İktidarın siyasî partilerin nihaî ve vazgeçilmez hedefi olması, senaryonun başarı şansını hayli yükselten önemli bir unsur. Zaten, senaryo çerçevesinde işlenen tema da bu: "İktidarın yolu uzlaşmadan geçer."

Eleştirilerin dozu yüksek

Doğrusu "oyunun SODEP içinde, hem de bizzat SODEP'liler tarafından zaten oynandığı" yolundaki iddia bir hayli ağır.Ancak partinin dışa yansıyan vitrini olan Genel Merkez yönetiminin bugüne kadar izlediği politikanın, parti dışı kamuoyu bir yana, bazı örgüt mensuplarında da endişeler uyandırdığı bir gerçek. Nitekim bu gerçek, 2. Küçük Kurultay'da açıkça dile getirildi. Siyasî ve ekonomik sorunların tartışıldığı "genel görüşme" sırasında tam 53 il başkanı söz alarak, Genel Merkez yönetimini eleştirdiler. Eleştirilerin dozu, özellikle Malatya hariç Güneydoğulu, Egeli ve Trakyalı il başkanları konuşurken epey arttı. Örneğin, Adana il başkanı Ziya Yergök SODEP Genel Merkezi'nin demokrasi mücadelesindeki yetersiz ve endişe veren tutumunu şöyle eleştirdi:

"SODEP Genel Merkezi belki, demokrasiyi kazaya uğratmamak, gerçek demokrasiye giden yolu uzatmamak için çok temkinli ve dikkatli bir tutum içinde olma gereğini hissediyor olabilir. Ancak demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla işlerlik kazanması, demokratik hak ve özgürlüklerin sonuna kadar kazanılması ve kullanılması için SODEP sorumluluk duygusu içinde ancak daha mücadeleci bir parti olmak, daha atak bir politika izlemek zorundadır. Aksi tutum, DYP gibi demokrasi havariliği yapan sağ bir partiye prim veriyor... SODEP, demokrasi konusunda, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılması konusunda, insan hakları ve genel af konusunda sesini daha da yükseltmelidir. Anayasanın değişebileceği anayasanın metninde bile yazılı iken, anayasayı bir tabu olarak göremeyiz. Demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan hükümleri değiştirebileceğimizi yüreklice söylemeliyiz."

Öncelikler bildirgesi

2. Küçük Kurultay'ın sonunda Adana ve başka il başkanlarının eleştiri ve önerileri, kurultay bildirgesine dönüştü. "Öncelikler Bildirgesi" adı verilen kurultay bildirgesinde SODEP'in "öncelikle" hayata geçirilmesini zorunlu gördüğü ve gerçekleştirmeyi görev bildiği hedefler şu biçimde sıralandı:

"— Başta Anayasa olmak üzere, tüm yasal çerçeve gözden geçirilerek bunların insan hakları ve özgürlükleriyle çelişkili yönlerinin değiştirilmesi,

— Geniş kapsamlı bir af için kesintisiz uğraş verilmesi,

— İşkence yapanlarla mücadele edilmesi ve bunlardan hesap sorulması,

— Düşünce özgürlüğünü sınırlayan yasa ve engellerin kaldırılması,

— Sendika, dernek ve meslek kuruluşlarının siyasal kararlara katılmasının önündeki engellerin kaldırılması için uğraş verilmesi,

— Güvenlik soruşturmasının bütün sakıncalarının ortadan kaldırılması ve 1402 sayılı yasanın uygulamasının yarattığı sorunların çözümlenmesi,

— 2969 sayılı (geçmişin tartışılmasını engelleyen) yasanın değiştirilmesi,

— Sendika, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt yasalarının Uluslararası Çalışma Örgütü'nün temel ilkeleri doğrultusunda, yapılandırılması,

— YÖK yasasının bilimsel ve yönetsel özelliği sağlayacak doğrultuda değiştirilmesi,

— Sosyal Devlet ilkesinin bütün boyutlarıyla gerçekleştirilmesi."

Bildirge, ilgili kamuoyu tarafından tartışmasız SODEP'in bugüne kadar yayınladığı en "radikal" yazılı metin olarak değerlendirildi. Bu bildirgeyle birlikte SODEP'in bugüne kadar uyguladığı "ılımlı" politikada önemli bir değişiklik olacağı ileri sürüldü. Ancak, SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü hiç de bu kanıda değildi:

Öncelikler bildirgesinin unutturamadığı soru: Öncelikli olan demokrasiye giden yolda atak politika mı? İktidar için uzlaşma mı?

"Daha önceki demeçlerimize bakarsanız biz her zaman Başbakan'ın yaklaşımına karşı çıktık. Başbakan, önce ekonomik sorunları çözeceğiz, enflasyonu aşağı çekeceğiz, ondan sonra sosyal, demokratik konularla ilgileneceğiz gibi bir yaklaşım içindeydi. Biz başından beri böyle olmaz görüşündeydik. Bunları daha evvel söyledik. Yine söylediğimiz de o... Bildirgedeki görüşlerin hepsini ben gezilerimde söyledim. Küçük Kurultay'ın yaptığı, bunları bir araya getirerek bir daha söylemekten ibarettir. Bu bir politika değişikliği değil, bizim politikamızın devamıdır... SODEP'in başından beri yürüttüğü politika budur."

Erdal İnönü, **Yankı** dergisinin 22 Nisan tarihli sayısına verdiği demeçte bunları söyledi ama, doğrusu gerçek hiç de böyle değildi. Örneğin, bildirge "anayasanın insan hakları ve özgürlükleriyle çelişkili yönlerinin değiştirilmesini" SODEP'in öncelikli hedefi olarak ortaya koyarken, Genel Başkan **YeniGündem**'in 4. sayısında kendisiyle yapılan bir görüşmede anayasa değişikliğine ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmişti:

"... Bir anayasa değişikliği değil söylemek istediğim... Anayasa'da bir değişikliği bugün için önermiyorum... Yeni dönemi düzenleyen temel yasa olan Anayasa'da bir değişiklik istemenin, bugün için sağduyulu bir davranış olduğu kanısında değilim."

Bildirgeyi sevinçle karşılayanlar

Erdal İnönü "bir politika değişikliğinin sözkonusu olmadığını" ısrarla vurguluyadursun, SODEP'in MKYK'da yer alan ve Cahit Talas, Mehmet Şahin, Turgut Atalay, Hızır Ekşi, Saim Kendir, Özkal Yiğci, Cahit Angın, Cemal Seymen, Mehmet Moğoltay, Mustafa Timisi, Muzaffer Saraç, Mustafa Gündeşlioğlu, Tevfik Çavdar, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu ve Birgen Keleş'ten oluşan bir grup yönetici, kurultay bildirgesini sevinçle karşıladılar. Onları en çok memnun eden husus, bu bildirge sayesinde bundan böyle, MKYK toplantılarında savunageldikleri politikaları "örgütün görüşü" olarak sunabilme olanağına kavuşmuş olmalarıydı. Örneğin, MKYK'nın daha önceki toplantılarında Mustafa Gündeşlioğlu 2969 sayılı yasaya karşı çıkılmasını önermiş, ama bu öneri kurul tarafından benimsenmemişti.

Tüzük değişikliği ne alemde

2. Küçük Kurultay'ın bir başka önemli gündem maddesi de "tüzük değişikliği" üzerine görüşmeydi. Bilindiği gibi SODEP 1. Büyük Kurultayı, tüzük değişikliği için Genel Merkez'in gerekli hazırlıkları yapmasını ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra da bir "Tüzük Kurultayı"nın toplanmasını karar altına almıştı. Ancak Genel Merkez bugüne kadar her nedense bu konuyu bir türlü olgunlaştıramadı. Acaba neden?

Bu sorunun cevabını 2. Küçük Kurultay'da yine Adana il başkanı şöyle verdi.

"Üzülerek görmekteyiz ki, endişelerin kaynağı, ortada kesin ve ideal bir tasarı olmayışından değildir. Böyle bir tüzük kurultayı muhtemelen yeni bir MKYK seçimini de gündeme getireceğinden, partide hizipçilik olur, kavga olur endişesi yaygınlaştırılmakta ve bu durum çekimserlik ve tereddüt uyandırmaktadır."

Küçük Kurultay'da tüzük değişikliği üzerine 13 il başkanı söz aldı. Hepsi de ortak arzu olarak MKYK'nın ve Başkanlık Divanı'nın daha demokratik bir işleyişe kavuşturulmasını istediklerini belirttiler. Ancak, herhalde yayımlanan "Öncelikler Bildirgesi"nin yarattığı memnuniyetten olacak, Küçük Kurultay delegeleri, Genel Merkez yönetiminin konuyu daha olgunlaştırmak yönündeki önerisini pek fazla karşı çıkmadan kabul ettiler...

Evet SODEP'in 2. Küçük Kurultayı ve bu kurultayın gündeme getirdiği tartışma konularının hikâyesi bunlardan ibaret. Ancak bir konu var ki, SODEP merkez yönetiminde iktidar, ama mutlaka iktidar olmak tek hedef olarak gösterilmeye devam ettikçe ve tüm sorunların çözümü yolundaki ciddi girişimler iktidara ertelendikçe, güncelliğini korumakta devam edecek. Acaba SODEP, tabanının tüm canlılığına rağmen "temkinli politika" da devam edecek mi?

Doğrudur, bugünkü koşullarda "iktidarın yolu uzlaşmadan geçiyor." Ama bir doğru daha var. O da, demokrasinin yolunun "uzlaşmadan" geçmediği. □

İnönü: "Öncelikler Bildirgesi bir politika değişikliği değildir."

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

GENE KABUS GÖRDÜN DİMİ?.. SANA KAÇ KERE ŞU "TAM" GAZETESİNİ ÖRTME ÜSTÜNE DİYİCEZ BE...

TAM

GAZETESİ

ATİF DEMİRÇİ

Demokratik Misak'a gerekçeler

Liberal değil, sivil toplum*

İDRİS KÜÇÜKÖMER

"Zincirin en tehlikeli halkası itaattir."
Sir Julien Huxley[1]

Ülkemizde tartısız terazi ile yola çıkanları yadırgamamak gerekli; olağan ve normal olan budur. Size söylemediklerinizi söyletmeleri işten bile değildir. Kritik akıl önce kendini ürününü sürekli karşısına almakla, kendisiyle diyaloğa girmekle işler. Kimsenin elinde bütün zamanları ölçecek bir zaman terazisi yoktur. Yani **bütün zamanların dışında kalarak** zamanı ölçecek bir terazi yoktur (şüphesiz dinler hariç). Böyle bir terazinin varolma koşulu, **ölçeğinde nihai zamanı da kapsamasıdır!** Zamanların değişimini (metamorfozları) kendisi değişmeksizin açıklayan mutlak kapsamlı nihai terazi. Öyle sanıyorum ki lojik olarak çelişki de buradadır. Geçen yüzyılların aksine çağımız doğa bilimleri böyle bir ölçekli teraziden uzak düştü.

Bu yazıyı neden yazmak istedim? Daha önce yazdıklarımı biraz daha vurgulamak için; bir süre önce SODEP Üsküdar İlçesi'nde sivil toplum konulu bir konferansımda parti dışından gelmiş grupların açtığı tartışmada ölçü görememiş olduğum için.

Felsefesiz toplum

Felsefesiz bir toplum, sivil toplumun yokluğunun hiç değilse önemsizliğinin bir göstergesidir. Gerçi her toplumun, her kültürün kendine göre bir düşünce düzeyi elbette vardır. Ancak Greklerden itibaren Batı'nın klasikleşmiş ve 17. yüzyılda modern denilen çağını açmış felsefe (ilimle birlikte) Doğu dünyasında genel olarak yoktur. Bu arada İslam'a bakabildiğimizde, belli bir dönemde, İslam düşüncesinin bazı kesitlerinin Batı felsefesi ile organik bir bağ içinde olduğunu gözlüyoruz. Bu özellikle **meşai** grubu için doğrudur. Daha önce bir yazımda değindiğim gibi bağın sonu ve en önemli halkası İbni Rüşt'tedir. Bu konuda ileride yayın yapacağım. Ülkemizde coğrafyasından gelen kültür mirası ile eski felsefelerden etkilenme elbette olmuştur, Bu arada Grek felsefesi etkisi de olmuştur. Tek-tanrılı dönem koşullarında bu etkilerin dinî formlarda hayatını heretik olarak sürdüregeldiğini biliyoruz. Fatih devrinde İbni Rüşt tekrar haksız (?) bulunmuştu. Bunun nedenini anlamak bizim için güç değil. Ve 15. yüzyıl felsefenin yasaklandığı yüzyıldır. İstanbul'un fethi büyük bir tarihî olgu. Fakat bizde felsefe düşünce üretimi için yeni bir boyut ya da imkân getirmez. Üstelik bizde hep söylenegelmiştir: İstanbul'un fethi dünyanın yeni çağlarını başlatan bir olgudur diye! Kimin yeni çağı? Burada tarihin bir ironisi mi var yoksa?

Aksiomları inanca dayalı, zamanı (önceyi ve sonrayı) aşan dinler klasik anlamıyla felsefe değil. Bu arada tasavvuf insanın arınmayla bir yücelme yoludur; kişiyi ulvi katlara vardırabilir. Ama toplum ve dünya dışına çıkma, tecrid yolunun ağırlığıyla (bir kaçış mı, bir zikr ve rıza yolu mu?). Evrenle vahdetin huzurunda, **ülke içi saldırı** önlenmek istenir. Fakat bu huzur ideolojik kullanımda kulun kulluğunda vahdete dönüşebilir. Kaynakların tekrar bölüşümü olarak politika buradan yürür; **kültürün otonom yanı** örtülür, ideolojik kullanımı ağırlık kazanır. Aydının kulluk koşulları böylece gelişir.

Fatih dönemi, kulluk ve özellikle devşirme sisteminin zirveye tırmandığı dönemdir. Bir tür Osmanlı **Shogun**'u gibi olan eski Türk ailelerinin (Çandarlı vb.) tasfiyesi yapıldı bu dönemde; yirmi bin kadar köy ve mezranın saraya bağlanması gerçekleştirildi yine bu dönemde. Bu gelişmenin getirdiği iki yönlü sonuç vardı: Madalyonun bir yüzünde iç saldırıyı yasaklayan bir iç sulhun olanaklarıdır. Bu iç sulh topak bir güç oluşturur. Bu ise fethin ön koşuludur. Bu bapta Lord Acton'ın bir sözünü hatırlatmalıyım. Der ki Acton "Modern Avrupa devletlerinin kuruluşu Türkler'in Batı'yı vurması ile başlar!"

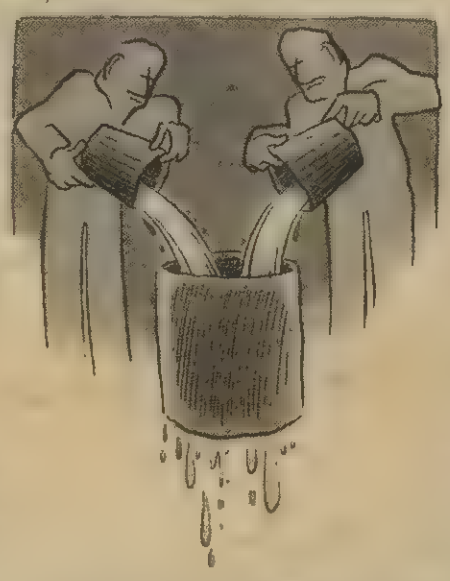

Gerçekten de Avrupa'da milli devletlerin kuruluşu ile feodalitenin çözülüşü bağlamlıdır. Fakat madalyonun öte yanında da zafiyet unsurunu görüyoruz. Düşüncenin dayanabileceği denge güçlerinin yokluğudur bu zafiyet. Bunu aşağıda açıklamaya çalışacağız.

Toplumlar ideolojisiz yaşayamazlar. Ama ideolojileri de derleyip toplayacak, birini öbürüyle ikame edebilecek, üst düzeyde bir ideoloji olarak, felsefe geleneği gerekli değil mi? Üst düzeyde genel ilkeler üreten **akıl ürünü** felsefenin varlığı ya da yokluğu önemli bir göstergedir. Belli bir felsefi düşünce düzeyi yapılaşma ile sürebilir. İlimler felsefeden otonomi kazanmışlarsa da felsefe onlarla bağını koparabiliyor mu? Çağdaş doğal bilim kuruculları, bildiğim kadarıyla, felsefenin dışında görmezler kendilerini; zaman zaman ortak toplantılarına felsefeci de çağırırlar. Felsefe ilim dışında kalamıyor, onunla epistomolojik seviyelerde bağını sürdürüyor en son. Filozofları **"yorumcu"** kabul edebilirsiniz. **"Değiştirmeci"** görüş de felsefe düzeyinin bir halkasıdır. Unutmayalım ki değiştirmeci görüşün sadece bir yorumcusu olarak kalmak da var. İşte bu hal imkânları (ki hürlük koşuludur imkânlar) reddettirecek kertede bir tuzağı, dogmaya bağlılığı da içinde taşır.

Düşüncenin değişimi olmadan toplum değişmiş olur mu? Toplumu değiştirelim de düşüncesi sonradan mı gelsin! Bizde felsefe geleneği yok dedim ve ilave ettim ki bu yokluk sivil toplumun yokluğunun da bir göstergesidir. Şimdi buradan sivil olanın çekirdeğindeki **yapısal** bir özelliği izole etmeye çalışalım. Gerçi normal olarak insanı kayvandan ayıran özellik, insanın eylemden önce güdülerini aşarak **düşünce sürecini araya koymasıdır.** Bu aralık koyma giderek çevreye uyum sürecinde bir değişken olan kültürü yaratacaktır. Bilindiği gibi hayvanlarda kültür yaratma yok (arı ve karınca toplumu salt genetik programlanmadır, değişmez). Sivile has yapısal bir **aralık** vardır ki farklı bir nitelikle belirir. İşte bunu politik toplumun **türüne** bakarak açıklayabiliriz. Politik toplum, hâkim olanların kendilerini, maddi koşullarıyla birlikte sürekli yeniden üretebilmek üzere gerektiğinde zor kullanabilen, kararları alan toplumdur. Şüphesiz iktidar bu topluma aittir. Ancak bu politik toplumun bir **"Populüs"** (halk) niteliğinde olup olmadığı önemli bir ayraçtır. **Populüs** eşitlerin ya da birbirinin emsali olanların oluşturduğu bir toplum türüdür. Özü site devlette belirlidir. Burada maddi koşullarla hayatın sürekli yeniden-üretimi eşitlerarası aralığın ve otonomilerin sistematik bir tarzda korunmasına dayanır. -Bana göre Aristo'gil **Oikos** kavramının yeri burasıdır-. Greko-romen dünyasının yurttaşı **(Cives)** bu aralık türü ile varlığını korur, üretir. Halk meclislerinde yerini alır, iktidarın bir bölümüne o da sahiptir. Doğrudan demokrasi insanlararası hayat ilişkilerinin **doğrudan bu insanlar tarafından** düzenlenmesi için gerekli bir koşuldur.[2] İnsanlararası düzen koyma, yukardan bir otoriteden ya da Tanrı'dan inen kaidelerle düzenleme değildir. **Yurttaşlar,** politik toplumun iktidarını somutlaştıran **zor** ve varlıklarını otonom olarak düzenleyen kaideler (hukuk) ile kendilerini korurlar demiştim. Dışarıdan buraya katılmaya şiddetle karşı çıkarlar. Aksi halde politik iktidarla bağımlı olan maddi koşulların yeniden bölüşümü sahneye gelir. Yeni katılma girişiminin anlamı eski Grek ve Roma site devletlerinde politik mücadele olarak iktidarın genişlemesi ya da sınırlanması mücadelesidir ve onunla paralel olarak hayatın hertürlü maddi üretim koşullarının yeniden bölüşümü mücadelesidir (benim kabul ettiğim görüş halen budur). Yurttaş otonomisinin koşulu olan sivil aralığın korunması **populüs** meclislerinde kabul edilen kaidelerle formlaşır. İnsanlararası ilişkileri yansıtarak düzenleyen **insan yapısı** hukuk (Greko-Romen hukuk) doğu dünyasında yoktu. Sivil aralıklarıyla **populüs**'e dahil olan eşitler, aralıklar içinde birbirini dengeleyen güçlerin sahibidir. İktidarın bölünmüşlüğünü ve **sorumluluğun karşıtlığını** simgeler bu güçler dengesi. Sürekli hayat ve eylem planında bu tür bir politik toplumu daraltma ve genişletme için zorlayan iç ve dış güçlere göre değişegelir bu dengeler; ama bölünmüşlük düzeyi değişse de dengeler süregelir. İşte bu bölünmüşlük ve onun aralığı diyaloğun çaresiz koşuludur. Öyle ki, diyaloğu geniş anlamıyla kabul ediyoruz, hem politik toplumda diyalog hem de düşünce düzeyinde diyalogdur sözkonusu olan. Her iki yerde de diyalog karşıtlıkların, aykırılıkların fiilen varlıklarını ve onların temsilcilerinin varlığını varsayar. Aksi diyaloğun yokluğudur. Karşıtlar yoksa, fark yoksa bilgi de üremez; **fark bilgidir,** tekrar bilgi değildir. Bilgi birikimi farkların birikimidir. Temelli farklardır ki bilginin strüktürünü değiştirir (asıl ilerleme). Yani aykırı güçler aykırı düşünceyi barındırabilir; zıtlardan birlik kurabilecek, **zıtlardan olumlamalara** ya da senteze gidebilecek yol onların varlığına bağlı değil midir?

Sivil aralığa dayalı otonomiyi anlamaya başladığımızda, Greko-Romen yurtlar tipolojisini ve ondan çağımıza inen mirası -salt kalıntı (residue) değil- yaşanan mirası anlayabiliriz. Sözkonusu aralık bize segmanter bir toplum strüktürünü verir. Sivil aralık politik toplumda kral (Rex), magistra (diktatör, konsul, vb.) gibi ileri çıkan liderler emsalları (eşitler) arasında birinci olanlardır **(primus in'ter pa'res).** Bölünmeye açık yapıda, öyle gözüküyor ki, zımnî **(virtuel)** olarak varolan bir öge, anarşik ögedir.

İşte bu bölünmüşlüğü segmanter niteliği anlamadan paralel bir düzeyde. Greko-Romen dünyasının tanrılarında anlayamayız; Tragedia'yı[3] sanırım anlamak ordan başlar. Bölünmüşlük ve otonomi Grek tanrıları düzeyinde de gözlenemiyor mu? İnsanlar gibi davranan, kavga eden, saldıran, sevişen Grek tanrıları benzersizdir. Evrendeki bütünlükten çok ayrışıklığı sergiler; onların düzeni Grek insanına has özellikleri ile tanrıların hem kendi ve hem de ölümlülerarası ilişkilerde oynayış tarzı üzerinde durur Tragedia. Ve doğuda **Tragedia** yoktur. **Tragedia**'da tanrılara rağmen karşı duran, karşı çıkan güçler var; belli sonları kendileri başka iradelerle birlikte hazırlar. Grek dini Zeus'un paternal görüntüsüne rağmen segmanter bir din çıkarır karşımıza. Sonuca gidişe has hiyerarşi, **simetrik** (yarışmacı) güçlerin girişimi ile ürün olur. Burada kullandığım simetriyi **G.Bateson**'gil[4] anlamda kullanıyorum. Olimpik bir simetridir. Ağırlık simetrik güçlerde, **tamamlayıcılıkta** değil; doğuda tersine bir ağırlık! Hemen söyleyelim ki krizlerde muhtemel çözüm ağırlıkların görece değiştirebilme **sanatı**ndadır. (Tarihin kıvrım noktaları?)

Burada önceki yazılarımda da belirttiğim birinci çalışma hipotezini tekrarlamalıyım: Greko-Romen ve ondan kaynaklanan (genesis) Batı dünyasında iktidarlar çeşitli düzeylerde daima bölünmüştür; bölünmeye açıktır (Segmanter). **Virtuel** anarşik ögesi ile. Bölünmüşlük derin strüktürdedir, tarih devinse de, asıl olan budur. Doğuda tersinedir; bölünmüşlük strüktürel değil geçicidir; asıl olan eğilim iktidarda tekliktir! Simetri yok, **tamamlayıcı** organik bütün var[5] ideolojik, düşünsel düzeyler bununla bağlam içinde.[6] Kısaca politik toplum çok dar ya da tek kişiden oluşur; sivil aralık açılamaz; ya da cılızdır, yetmez, bunun ideolojisi kültürün üzerine abanır.

Konumuza bir gösterge olarak felsefenin yokluğundan girdik. Gerçekte onaydır **(consensus)** asıl sorun. Düşünce seviyesinde kabulden geçer değiştirme; yoksa yukarıda da söylediğim gibi önce değiştir düşünce seviyesinde onay sonradan gelsin (ki geçmişimizdeki karmaşa buradan geliyor.) diyemeyiz. Onaysız değişimle (?) hayat için çağ içine giriş (bir tür metamorfoz) paradoksaldır, Çünkü geçmişte yer almış bu gibi deneylerde tamamlayıcı "asıl ilişkiler" de çözülür; üstelik simetrik olana giremeden; bugüne bakın? Seçen de, seçilen de gerçekten 'Sahip'ler olarak iktidarı bölüşmüş oluyorlar mı?

Batı'nın tarihî gelişimi içinde Greko-Romen Batı'nın "sivil" kavramı, "esaret" kurumu ile çelişmez. Serfin ve sonraki işçinin sivil toplumun karşısındaki yeri farklılaşmıştır.

İşte burada, ikinci çalışma hipotezimizi tekrarlayalım: Toplumlar hayatın üretiminin maddi koşullarını, onların koyduğu sınırlamalar içinde, yapısal eğilimlerine göre örgütlerler.

Hegel doğusal hükümdarlıklarda bir kişi hürdür der; hükümdardır bu. Benim anladığım hürriyet değildir bu, hürriyet; başkaları ile aralıklı otonomilerle tanımlanabilir, yani başkalarının simetrik varlığı ile. İşte burada yeni bir iddia ve tanıma giriyoruz.

Özgürlük ≡ eşitlik

Bu özdeşlik tanımı bir ideal görüntüsü taşıyabilir; bir erek yönü bulunabilir. Oysa sivil aralığı ile politik toplumlarda geçmişte yaşanan budur. Grek ve Roma dün-

yasında politika mücadele eşitlik = özgürlük çizgisinin üstünde ve altında sürmüştür. Orada eşitlerin özgürlüğü içindeki mücadelesi çizgi altında kalan esirlerin, yeni politik topluma dahil olmayanların da mücadelesi ile karışır. Roma'nın özelliği pleblerin çizgi üstüne çıkma mücadelesi ile anlamlıdır. Çizgi çağımız için de geçerli; hem ülkeler içi ve hem de ülkelerarası düzeylerde.

Roma hukukunun önemi ve kültür mirası

Kısmen tekrar olacaksa da Batı insanının derin temeldeki çizgisini bugüne taşıyan, Batı'nın soyut portre ya da soyut desenini veren mirasın aktarılışına kısaca değinelim.

Zora dayalı politik toplum kime karşıdır sorusunu tekrar soralım; politik toplumdakilerin hakim sınıf olduğunu söylemiştik.

Sivil toplumun yurttaşlarından (eşitlerden) oluşurdu bu toplum. Sivil özellik önce kendi aralarında kendilerini yeniden-üretim olanaklarını düzenlemede yansır. Bu, sivil hukukun kuruluşudur.

Kamu hukuku ise bu sivil hukuk temeli üzerinde yükseltilir. Yeniden-üretim maddi koşulları içerisinde yer alan çoğu kez doğrudan üreticiler ise bir nesne (mal) gibidir. Özne yurttaş değil. Esirlerin durumu budur; yani Greko-Romen Batı'nın "sivil" kavramı, "esaret" kurumu ile çelişmez Batı tarihî gelişimi içinde. Daha sonraki serflerin ve endüstri devrimi ile beliren ücretli işçinin politik ve sivil toplumun karşısındaki yeri farklılaşacaktır. Libere olma yolundaki değişim yeni tarihlerin açılış sayfalarıdır.

Romalıların **Civitas**'ı (Greklerin **Polys**) klasik site devletidir. Sivil ve politik toplumun içiçeliği ile ekonomi bunlara ait aralıklar içinde işler; buradaki politik mücadele özgürlük eşitlik özdeşliği çizgisinin üst ve altında olmak üzere üç yanlı sürer: A- Yurttaşlar arasındaki mesafeyi (yeniden-üretim koşuludur) korumak; B- Politik toplum dışında kalan, site içinde ya da duvarları dışında biriken ve esir olmayan yığınların politik topluma girme girişimleri. Yani Roma **Popülüsü**'ne dahil olma; yani seçme ve seçilme, dolayısıyla savaşla elde edilen topraklardan, kamu arazisinden pay sağlama; C- Esir olanların da libere olma mücadelesidir. Roma **plebleri** bu zorlu mücadeleyi **patrisiyenlere** karşı dayata dayata kazandılar; böylece halk meclislerine ve senatoya girme, **magistra** (konsül ve bunun gibi) olabilme ve bunların koşulu olarak toprak sahibi olma haklarını aldılar. Bu mücadelenin 5. yüzyıldaki ünlü ürünü, **Tehamülleri** de dikkate alarak 12 Levha Kanunu'dur. Roma tehamül ve hukuku Roma'nın kuruluşundan itibaren (MÖ 754) laik karakterdedir. Roma hukuku laik karakteri **"Jus civile"** olarak yansıtır. Şistematik genel prensipleri ile insanların yarattığı hukuk.

Pleblerin yurttaş olmaları Roma popülüsüne girme mücadelelerine paralel olarak toprak edinmeleri Roma'nın saldırgan militer yayılmasının gerekçesini oluşturur ki Greklerin başaramadığı budur. Makedonyalı İskender'in yaptığı Roma'nın yaptığının benzeri değildir.

Roma'da Magistraların seçimi, görev süreleri, adedi, yargılanmalarına (hesap) vermelerine özelliklere eğildiğimizde, kanunların yapılış tarzına baktığımızda doğrudan demokrasiyi buluyoruz karşımızda. Roma büyüdükçe hakimiyeti altına giren ülke ve bölgelerde Roma modeline benzer otonom yönetimler kuruldu ya da kabul edildi. Otonom eyaletler, krallıklar belediyeleriyle şehirler gibi. Bunların kendi meclisleri de oluştu. Bunlar Roma'ya **foedus** bağıyla bağlı **foederati** devletler topluluğu oluşturuyordu, yani Roma'nın müttefikleri ve yardımcıları olan toplumlar. 500 yıl süren cumhuriyetten sonra meclislerin bir kısıtlama içine girmiş olmalarına rağmen özünde Roma sivil hukuku gelişti. Hatta ünlü zalim Caligula Roma yurttaşlığını bütün imparatorluk ahalisine yaydı. Roma hukukunda yansıyan sivil ve politik ilişkiler segmanter niteliğiyle uzun yüzyıllar süregelmiş Roma hakimiyetiyle ya da Roma sulhüyle Batı'nın hayat tarzını temelde çerçeveleyecektir; ona ait embriyolojik karakter daha sonra Avrupa orta ve yeni çağına miras kalacaktır. Embriyolojik devamlılık değişimlerle gelişir; Batı'nın bu soyut portre ve deseni ortaçağın parlamentoları, etajenaroları, otonom lonca ve şehir meclisleri gökten zembille inmedi. Roma süregeliyordu ve Roma hukuku ortaçağda **Jus commune**'dur. 11. yüzyıl Avrupa üniversitelerinde Roma hukuku araştırmaları gelişir.

Burada özenle dikkat edilecek ilişki şudur: Ortaçağın bağımsız meclisleri ile bağımsız şehirleri, feodal lordlardan biri olarak kral ya da imparatorların yine **primus in'ter pa'res** karakterinin gözlenebilmesi, Hıristiyanlığın kiliseleşmesiyle (Yani, Hıristiyanlığın Roma'ya girişini sağlayan St.Paul'ün deyimiyle "Sezar'ın hakkını Sezar'a" verme ilkesi dönüşerek Hıristiyanlık kiliseleşmiş, böylece Papalık politik toplumda Sezarları sınırlayan bir yer almıştır - Hannah Arendt.) bir Avrupa senatosu hüviyetindeki papalığı, kısaca "aristokratik anarşi"siyle bölünmüş iktidarıyla onların dengesini anlamadan sadece ve sadece Batı'ya has feodaliteyi anlamak mümkün mü? Çarpıcı bir örnek verelim: Bu dengeler içindedir ki güçlü Papa, Wycliffe'i Oxford Üniversitesi'nden yargılamak için koparıp alamamıştır (1370'ler). O Wycliffe ki, 14. yüzyılda bütün Avrupa'yı saran köylü isyanlarının önde gelen doktrincisi olarak kabul ediliyordu. Ve yine bu bölünmüşlükteki dengeleri anlamadan Kopernikus'un güneşi sistemin merkezi varsayan, yani gözlemciyi güneşe yerleştiren iddiasının ortaya çıkışını anlayamayız; yine bu dengeleri anlamadan İslam dünyası için bir ölüm ve bir çıkmaz sokak, Batı içinse başlangıç noktası kabul edilen İbni Rüşt felsefesinin Batı'da dramatik olgularla kabulünü anlayamayız ve bu yine bu dengeleri anlamadan Batı'nın felsefede ve onunla bağlı olarak ilmin yapacağı modern sıçramayı (kopmayı) anlamak, kısaca Descartes ve Galileo gibileri anlamak mümkün mü?

Bu sıçrayışla paralel olarak Batı'da politik ve sivil toplumun modern görüntüsünü anlamamız gerekiyor. Sözkonusu kavramları Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hegel, Marx, Gramsci gibilerin ele alışlarını ülkemizin politik kültür mirası karşısında yerine koymamız zorunlu. Bunu çağdaş uyumu, varlığımızı üretim ve zayıf halkamızı teşhis etmek üzere yapmalıyız. Metaformozun kaynağını belirlemeliyiz.

Hemen altını çizmeliyim ki, Batı düşüncesi sivil aralığın içinde ve onun ürünü olduğu halde onu analiz etmez bildiğim kadarı ile, onu aşikârlığı içinde zımnî olarak varsayar; oysa bizim için bir ayna oluşturur o özellik. Sanıyorum aydınlarımız bu zımnî kayrama rastlamadıkları için onu aktarmamış gözüküyorlar. Aşikâr olduğu halde gözükmeyen bu aynada kendimize iyi bakalım. □

[1] The Dialectics of Liberation Kongresi'nde 15-30 Haziran 1967 Londra . Zikreden Dr.R.Laing.

[2] Isparta'nın Militer Politik yapısında, platonun devletinde rağmen daralmış da olsa sivil aralık vardır.

[3] İnsanın bu oynak acımasız tanrısal yaşama tepkisi, bir yandan Neo-Platonculuğa öte yandan tragedyanın Grek dünyasında bitişine, aslında Greklerin tarih sahnesinde yaşayan insanlar olarak çekilişine giriş gibi.

[4] Sibernetik kurucusu antropolog, biyolog.

[5] İbni Haldun'u burada yerine koyabiliriz.

[6] Biyosiferde eko-sistem içinde genetik-somatik-mental ilişkiler bütününde belirlenimleri açıklama burada gerekli değildir.

* *Demokratik Misak'a Gerekçeler* adlı yazı dizisinin ilk makalesidir.

Muhalefet perspektifi

İSKENDER SAVAŞIR

Aziz Çevik'in **YeniGündem**'in 16. sayısında yayınlanan yazısı çok önemli bir soruyu gündeme getiriyor: Bugün "sol"un ya da daha genel olarak gerçek (harbi olmayan) bir muhalefetin benimseyeceği iktidar perspektifi ne olmalıdır? Ancak böyle bir soruyu sorabilmek için önce "gerçek bir muhalefet"ten ne kastedildiğinin daha bir açıklığa kavuşması gerekiyor. Çünkü bu iki soru, **gerçek bir muhalefetin ne olduğu** ile **benimsenmesi gereken iktidar perspektifinin ne olduğu** birbirinden tamamen bağımsız değil; çoğunlukla muhalif grup ve örgütlerin iktidar olmak uğruna, muhaliflik niteliklerinden fedakarlık ettiklerine, kendilerini "harbi muhalefet"e dönüştüklerine tanık oluyoruz. Dolayısıyla "gerçek muhalefet"ten ne anlaşılması gerektiği hakkında vereceğimiz kararın benimsenebilecek iktidar perspektiflerini önemli bir ölçüde sınırlaması gerekiyor.

Yasaklayıcı iktidar, yaptırıcı iktidar

Mevcut sorunlarımızın çoğu için olduğu gibi, iktidar/muhalefet sorunları üzerinde de düşünmek için o iç karartıcı çağa, 17. yüzyıla dönmek gerekiyor. Bu dönemin önemi yalnızca yeni bir sınıfın iradesini, kimi toplumlarda (İngiltere, Hollanda) doğrudan doğruya, kimi toplumlarda (Fransa, Danimarka), hiç değilse yüzeysel olarak geleneksel kurumları andıran yeni birtakım siyasal kurumlar aracılığıyla toplumun tümüne kabul ettirebilmesinden kaynaklanmıyor. Çünkü 17. yüzyılda burjuvazi iktidarı devralmakla kalmamış, yepyeni bir iktidar türü yaratmıştır. Geçmişteki bütün egemen sınıfların aksine, burjuvazi üretilen artık-değere elkoymakla yetinmez, üretimi artırmak üzere üretim sürecine **dışardan** müdahale eder, toplumsal faaliyetlerin tümünü üretkenliği artırmak üzere yeniden düzenler.

Şüphesiz böyle bir müdahele ve yeniden düzenlemenin mümkün olabilmesi için burjuvazinin iradesini, toplumsal yapının en kuytu köşelerine kadar sindirebilmesi gerekir. Bu ise, gerek teknolojik gerek ideolojik kısıtlardan ötürü geleneksel iktidarların kullandığı kurumsal aygıtlar tarafından gerçekleştirilemez. Çünkü 17. yüzyıla kadarki (bir iki önemli istisna dışında) bütün merkezî iktidarların temel kaygusu artık-değerin üretim ortamında birikmeyip, merkeze akmasını sağlamak olmuştur. Bu yüzden, kapitalizm-öncesi dönemlerde iktidar hep **yasaklayıcı**, sınır koyucu bir iktidardır; başlıca işlevi mevcut toplumsal oluşumların önceden belirlenmiş bazı çerçeveler içerisinde kalmasını sağlayacak önlemler almak olmuştur. Dolayısıyla da, bu tür iktidarlar için elverişli olan kurumlar temel kaygusu toplumsal yapıya nüfuz ederek, onu tek bir ilke, daha fazla üretkenlik doğrultusunda dönüştürmek olan bir sınıfsal tasarı için elverişli değildir.

İşte 17. yüzyılın mutlakiyetçi devletlerinin "başarısı" bu tür müdahaleleri mümkün kılacak kurumsal yapıları oluşturmak olmuştur. Bu kurumsal yapılar sayesindedir ki, iktidar üretkenliği artırmak için üretim sürecine dışardan müdahale ederek, onu disipline edebilmeye başladı. Başka bir deyişle, burjuvazinin iradesini ifade eden ve uygulayan iktidarlar yasaklayıcı olmakla yetinmedi, **yaptırıcılık** niteliklerini de kazandılar.

Şüphesiz, belli bir anlamda her iktidar yaptırıcı olabilir. Ancak geçmiş iktidarların yaptırıcılığından söz ettiğimizde, yaptırım yönetilenlerin zaten edinmiş oldukları bazı davranışların yapılmasını ya da yapılmamasını sağlamaktan ibarettir. Oysa 17. yüzyıl sonrası iktidarlarının yaptırıcılığını gündelik alışkanlıklar düzeyinde düşünmek gerekir. Bu dönemde burjuvazinin sınıfsal iradesini temsil eden iktidar yurttaşların yeni ve daha üretken birtakım davranış biçimleri edinmesini öngörür ve bu davranış biçimlerinin edinilme sürecini en ince ayrıntılarına varasıya denetler.

Sınıf egemenliğinden, toplumsal ilişkilere

Ancak günümüz için önemli olan, bu yaptırıcı iktidarın kişisel ya da hattâ kurumsal bir irade tarafından uygulanmadığını kavramak. Fransız Devrimi'ne kadar bu iktidarın öznesini -hiç değilse simgesel düzeyde- kralla, merkezî yönetimle ve son çözümde burjuvazinin sınıfsal iradesi ile özdeşleştirmek mümkündü. Başka bir deyişle, toplumsal yapıları daha fazla üretkenlik doğrultusunda değiştirme, bu yapıların hareketliliğini yalnızca güç boyutu üzerinde değerlendirme kararı burjuvazinin ve onun siyasal kurumlarının iradesinin bir ifadesi idi.

Ama Fransız Devrimi'nden ve Sanayi Devrimi'nden sonra artık kapitalizmi belli bir öznenin iradesiyle özdeşleştirmek mümkün değil. Bugün, daha güçlü olanın üretkenliğini tercih etmek bir karar olarak değil, eşyanın tabiatından kaynaklanan bir zorunluluk olarak yaşanıyor. Batı'da kapitalizmin gerektirdiği üretim ilişkileri ya da daha genel bir deyişle, ilişki kurma tarzı toplumsal ilişkilerin kendisinin yerini almış durumda.

Gelelim bu yazının esas konusuna, yani muhaliflikten ne anlaşılması gerektiğine... Bugün bizim, yani harbi olmakla yetinmeyen bir muhalefetin karşı olması gereken yalnızca belli bir sınıfın ya da zümrenin egemenliği değil, kapitalist üretim ilişkilerinin ve örgütlenme biçimlerinin kendisi. Böyle bir muhalefetin iktidar perspektifi ise iktidarın el değiştirmesiyle, belli bir sınıfın ya da zümrenin iktidarı başka bir sınıf ya da zümreye terketmesi (ya da terketmeye zorlanması) ile sınırlı kalamaz. Gerçek bir muhalefetin yalnızca şu anda iktidar aygıtlarını ellerinde bulunduranlara değil, egemen ilişki kurma tarzlarına da bir alternatif önermesi ve bu öneriyi yalnızca düşünsel/teorik düzlemde değil, toplumsal/pratik düzlem de de yapması gerekir. Yoksa, egemen ilişkilerin içerdiği yaptırıcılık özelliğini sınırlı bir alanda yeniden kuran bir kuruluşun belki iktidar perspektifinden söz edilebilir, ama böyle bir kuruluşun ne ölçüde gerçekten muhalif olduğundan kuşku duyulması da gerekir.

Bugünlerde bunca sözü edilen demokrasi mücadelesine gelince: Gerçek bir muhalefet için demokrasinin bir önemi de geleceğe yönelik tohumlar taşıyabilecek ilişki ve kurumsallaşma deneylerini kısıtlayan (si)yasal koşulların seyreltilmesinde yatmaktadır. □

Beyler! 3 kilo 100 gram yavrumuz var ÜÜRÜÜÜÜÜ...

OSMAN BALCIGİL

Anam avradım olsun kesip yedim namussuzu! Hint horozu on dakikada pes eder mi yahu? Etti işte! Ben de o hırsla kaptığım gibi bıçağı, ayırdım kafasını gövdesinden. Afiyetle yedik çoluk çocuk.

Bu sözler çarşamba günleri Fatih Camii'nin yanıbaşında kurulan horoz pazarında, bir horozu büyük bir dikkatle incelerken, yanılıp, "Bu ne horozu?" diye sorduğumuz bir horoz dövüşçüsünün sözlerinin tıpkısıdır.

Horoz dövüşçülüğünün çok yaygın ve alabildiğine incelikli bir konu olduğundan haberdar olmamızı, itiraf edelim ki, "horozlar ve erdemleri"ne dair bizi kendisine yarım saat kadar mecbur eden bu horoz uzmanına borçluyuz.

"Bir de ne var biliyor musun? Mert horozlar var. Dayak yer, ölür, ama kaçmaz. Bakın bir keresinde ne oldu? Ben öyle civcivden bir horoz yetiştirmiştim. Antrenman falan yaptırdıktan sonra maça çıkardım. Karşıdaki yaman bir horoz. Tecrübeli. Giriştiler. Bizimkinin sonu ilk yarım saatte belli oldu. Ama gel gör ki, bir adım gerilemiyor mübarek. Yerlerde sürünüyor, kalkıyor, dövüşüyor. Sonunda öteki horoz dövmekten bıktı. Baktı olacak gibi değil, döndü arkasını yürüdü. Tabii parayı ben kaptım. Yakaladım horozu bir öptüm..."

Bunun gibi, arkası arkasına pek çok horoz dövüşü hikâyesi dinledik, başta da belirttiğimiz gibi yanılıp "Bu ne horozu?" diye sorduğumuz dövüşçüden. Horoz dövüşçülüğünün ne kadar yaygın olduğuna, İstanbul'un ve Anadolu'nun nerelerinde horoz dövüştürüldüğüne ek olarak, bu işin erbabının kimler olduğunu, bir horozun nasıl yetiştirilmesi gerektiğini ve daha bir sürüsünü de ondan öğrendik. Ve onun sayesinde, kendi kendimize, "Artık bir horoz dövüşü izlemek farz oldu" dedik. Keşke demez mi olsaydık?

Burası İstanbul mu?

İsmini, belediye otobüslerinin tabelalarından bildiğimiz, ama kendisiyle ilk kez karşılaştığımız bir İstanbul semtindeyiz. Günlerden pazar. Saat henüz sabah 10.00. Ortalarda kimsecikler yok. Tarihi en fazla on yıl olan bu semtte, kendimizi ilk kez gördüğümüz bir küçük şehirde gibi hissediyoruz. Berbat apartmanlar ve modern gecekondular var her yerde. Bir de bol miktarda marketimsi bakkallar.

Her haliyle "Ben Yugoslav göçmeniyim" diyen bakkalın "Tee orada, şu karşıki dükkânın altında" diye gülerek gösterdiği yere yaklaştıkça, horozların "üürüüüü"leri daha bir netleşiyor. Hiç bu kadar horozu bir arada dinlememiştik. Ne kadar da farklı tonlardan öterlermiş meğerse meretler.

Merdivenlerden iner inmez, pek havadar olmayan, elli-atmış kişinin horoz dövüşü izleyebileceği büyüklükte bir horozcu kahvesinde, naralanan horozlar ve horozlanan insanlar arasında buluveriyoruz kendimizi.

"Üürüüüü... Üürüüüü..."

"Bire var! Bire var!"

"İkiye var!"

"Bin lira, iki bin lira, beş bin lira alırım."

"Üürüüüü... Üürüüüü..."

Ortada dört tarafı çadır beziyle çevrili, zemini halıfleks kaplı bir alan... Dört kenarında meraklıların rahat izlemelerini sağlamak üzere oluşturulmuş tribünler... Floresan ışık altında alt-alta, üst-üste iki horoz... Ortalıkta sigara dumanı ve tüy kol geziyor... Arkalarda bir yerde çayocağı... Horozlar için kaynatılmış yumurta, insanlar için tost da satılıyor çayocağında... Horozları tartmak için bir terazi... Numarah, kat kat dolaplarda horozlar... Her dolaptan ayrı tondan ses veren bir horoz, öteki dolaplardaki hemcinslerini tehdit etmede:

"Üürüüüü... Üürüüüü..."

Bir yer bulup oturuyoruz. İnsanlar yabancı olduğumuzu hissediyorlar. Ama, dikkatlerini dağıtmamak için hemen işlerine dönüyorlar. Horozlarsa zaten can derdindeler.

Birden ortaya iki adam atlıyor. Önce kavga edecekler zannediyor, sonra kavrıyoruz: Her on beş dakikada bir horoz sahipleri, horozlarını, boksörlerin antrenörleri misali dövüşe devam etmek üzere hazırlıyorlar. Horozlarının kanlarını yıkıyor, gırtlaklarını ağızlarından içeriye soktukları bir tüyle temizliyor, biraz su, bir parça şeker filan veriyorlar... İki dakikalık bir aradan sonra horozlar karşılıklı, boyun boyuna verilerek bırakılıyorlar tekrar meydana. Müsabaka da böylece yeniden başlamış oluyor:

"Bire var! Bire var!"

"Bin lira, beş bin lira alırım!"

Samsun'dan İstanbul'a

Müsabaka süre dursun, biz size, iki dakikalık ara esnasında hemen yanımızda oturan horoz dövüşçüsüyle aramızda geçen minik konuşmayı naklediverelim:

"Ne kadar sürer müsabaka?"

"İki saat."

"Ne kadar oldu başlayalı?"

"İlk on beş dakika bitti."

"Siz neden bahis oynamıyorsunuz?"

"Ben yabancıyım. Samsun'dan geldim. Kimseyi tanımıyorum."

"Akrabanız filan mı var İstanbul'da?"

"Hem akrabam var, hem de horoz bakıyorum. Ben horoz şampiyonuyum. Bir sürü birinciliğim var, hem Samsun'dan, hem de başka şehirlerden, Samsun'da benim horozlarımın üstüne yoktur."

...

İkinci on beş dakikanın ortalarına doğru bağrışmalar yerini fısıldaşmalara bırakıyor. Bir terslik var sanki! Eğilip Samsunlu'ya soruyoruz:

"Ne oldu?"

"Kırmızı'nın bir gözü çıktı, öteki de kapandı."

Başlarda bir hayli keyifli görünen Kırmızı'nın sahibinin yüzünden düşen bin parça. Ama gene de umutlu:

"Gene de hakkından gelir. Gene de hakkından gelir."

Bu sözler yoğun itirazlarla karşılanıyor. Yer yer homurdanır, yer yer alay eder tarzdaki itirazlardan bazıları şunlar:

"Hadi canım sen de. Kıpırdayacak hali kalmadı."

"Al da kurtar canını horozunun. Bitti de bitti!"

"Kaçara var! Kaçara var!"

...

Horoz kahvesi sakinlerinin artık bize alıştıklarını düşünerek fotoğraf makinelerimizi yavaş yavaş çantalarımızdan çıkartıyor, kan revan içindeki horozlara ve tribünlerdeki eşi ender bulunur insan manzaralarına doğru vaziyet alıyoruz. Ama:

"Hop, hop ne oluyor? Durun bakalım!"

"Yapmayın sakın ha!"

"Ne oluyoruz?" demeye kalmadan, biri ensemizde bitiyor:

Merdivenlerden iner inmez, olmayan, elli-altmış kişinin izleyebileceği büyüklükte bi kahvesinde, naralanan horo insanlar arasında buluveriy Üürüüüü.... üürüüüüüü...

akineler çantaya!"

niden ara olur olmaz, biraz önce ensemiz-
ten yönetici halli adamı buluyoruz:
z kimsiniz?"
uranın yetkilisiyim."
eden fotoğraf çekmemize mani oldunuz?"
eli misiniz siz, kardeşim? Adamı öldürür-
hu!"
vah! İşin içine ölüm de girdi. Demek bu-
yalnız horoz değil, adam da ölebiliyor.
erimizi faltaşı gibi açmış olacağız ki, yö-
kendisini izahat vermek zorunda hisse-
:
ardeşim, şimdi sizin makinelerde flaş var
mi, o çaktığı zaman ne olur? Allah muha-
horozun dikkati dağılır. Bir an kafasını
e, ötekinin ya gagasını ya mahmuzunu
nde bulur. İşte o zaman ayıkla pirincin ta-
Ortada var dünyanın parası, elin oğlu da
hoşgeldin demez herhalde."
et, anlamış bulunuyoruz.
eki biz hiç fotoğraf çekemeyecek miyiz?"
övüş tam başlarken çekebildiğiniz kadar
. Dövüş hariç, istediğiniz kadar çekin."
hat bir nefes alıyoruz. Kırk yıl düşünsek
ıza gelmezdi, flaşların horozların dikka-
ağıtacağı. Bir horozcu kahvesinde de her
horozlara göre ayarlanmasından daha do-
e olabilir ki? Ne yapalım, biz de hevesi-
kursağımızda, araları kollarız.

nsanlar ve horozları

eyler, bir yavru var 3 kilo 100 gram. Bey-
ir yavru var 3 kilo 100 gram..."
terazinin başında adamlar, kefelerden bi-
de bir horoz. Alımlı mı alımlı. Öbür ke-
dirhemler: "Tam 3 kilo 150 gram."
öylece biraz evvel rakip aranan yavruya bir
bulunmuş oluyor."
asıl olur biraz evvelki horoz 3 kilo 100
değil miydi."
yleydi ama, 100 gram alır 100 gram ve-

horoz literatürüne ait cümleyi açıklaya-
Bir horozun bir başka horozla müsabaka-
lunabilmesinin önkoşulu, ondan en fazla
ram fazla ya da en fazla 100 gram az ola-
sidir.
yakınımızdaki merakhya soruyoruz:
ı horoz kimin?"
beyin. Çok zengin adamdır. Bir sürü ho-
var. Fabrikatördür. Büyük oynar."
ıyoruz, işaret edilen bey, gerçekten bir
yi giyimli, etrafında el pençe divan duran
adam var.
ımızdakine tekrar soruyoruz:
r cins adam gelir mi buraya."
lir. En fakirinden en zenginine kadar her
dam gelir. Kimisi beş bin lira oynar, ki-
lli bin lira. Kimisinin iki tane horozu var-
nişinin yirmi. Müteahhitlerinden, öğretme-
n, albayından tut da, fabrikatörüne, fab-
işçisine kadar her çeşit hastası vardır ho-
övüşünün."

i dövüş başlamak üzere. Samsunlu yine
ızda.
kardeşim, sen bizim kahveyi görecek-
azık bu adamlara yahu. Dört tarafı pen-
oturulacak yerler rahat. Horozların altı-
halı döşedik, böyle halıfleks değil."
aksak Samsunlu'yu memleket özlemi ve
a, anlatacak kendi kahvesini saatlerce.
yağma yok, öğrenmek istediğimiz daha
şey var:
ze bi anlatsana, nasıl yetiştirilir horoz?"

asıl yetiştirilir?

Hint ya da Hint kırma olacak. Döl çok
li. Biz biliriz kimin horozu iyidir. Önce

pek havadar
horoz dövüşü
r horozcu
zlar ve horozlanan
oruz kendimizi..

ondan döl alınır. Civciv çıkar. Sonra karar verirsek eğer onu dövüş horozu yapmaya, beslenmesi farklı olur. Yumurta sarısıydı, bebek mamasıydı, etti filan besleriz. Hoplattırır zıplattırırız. Sonra küçük bir müsabaka yaptırırız on dakikalık filan. Biraz zaman geçtikten sonra, bu sefer on beş-yirmi dakikalık bir müsabaka daha yaptırırız. Sonra başlarız kendimiz eğitmeye. Böyle tutar kuyruğundan kafasına, kafasından kuyruğuna götürür getiririz elimizi. Hoplatırız, zıplatırız... Hayvan cıva gibi olur. 'Tamam', deriz, 'Bu hayvan hazır artık müsabakaya', getirir, 'Beyler', deriz sözün misali, 'bir yavrumuz var 3 kilo 300 gram' talip çıkar dövüştürürüz."

Samsunlu'yla aramızda geçen konuşmaya kulak misafiri olmuş olacak ki, onun hemen yanındaki dövüş meraklısı dönüp bir açıklamada bulunuyor:

"Bazıları mahmuzlarını sivriltir hayvanın, malum, hayvanlar gagalarıyla dövüşüyormuş gibi gelir bilmeyene, ama aslında mahmuzlarıyla dövüşürler."

Samsunlu buna şiddetle itiraz ediyor:

"Bizim oralarda olmaz öyle şey. Mahmuz filan sivriltmez kimse bizim oralarda."

Bu kez arka sıradan bir başka horoz dövüşçüsü:

"Horoz bizim ata sporumuz. Güreş gibi, cirit gibi bir ata sporu. Taa Osmanlılar'dan, hatta daha eskilerden kalma. Abdülmecid'in bile horoz dövüştürürken resmi var. İran'dan Irak'tan, Suudi Arabistan'dan, Yunanistan'dan bu kahveye gelen olur. Horoz beğenirler, satın alır giderler. Araplar bizim gibi iki saat değil, daha fazla dövüştürürler horozlarını. Bizde de eskiden iki buçuk saatti, sonradan karar verildi; şimdi bütün Türkiye'de iki saatten yapılıyor müsabakalar. Horoz dövüşçülüğü bütün dünyaya bizden yayılmış."

Demek dünya uygarlığına böyle bir katkımız daha olmuş.

Tekniği, tarihi ve coğrafyasıyla daha uzun saatler sürmesi pekâlâ mümkün olan bir muhabbet hakemin düdük sesiyle kesilmek zorunda kalıyor. Kafamızı kaldırıp duvardaki saate bakıyoruz: Akrep ve yelkovan üst-üste. İki müsabakacı, horozlarıyla beraber meydandalar ve karşılıklı bırakıyorlar horozlarını.

"Üürüüüü... Üürüüüü..."

"Bire var!"

"İkiye var, ikiye var!"

"Beş bin lira, on bin lira alırım."

...

Yine horozlardan birinin gözü kapanıyor, kan revan içinde kalıyor. Ötekinin de gagası çıkıyor. Havadaki tüy ve sigara dumanından, normal olarak rahatsız olmamak mümkün değil.

Sessiz sedasız gitmeye davranıyoruz, ama yönetici bırakmıyor. Kolumuza girip çayocağına götürüyor, iki çay ısmarlıyor ve başlıyor anlatmaya:

"Bakın şimdi kardeşim, yazın yazmasına, ama bu iş yasal değil. Aslında, yasal yasal olmasına da, yasal değil. Şimdi biz başvurduk ve iznini aldık derneğin. '... Kümeş Hayvanları Yetiştiricileri Derneği'. Tüzükte her şey yazıyor, müsabaka yapmak filan her şey var tüzükte. Ama şimdi siz kalkar, kumar mumar dersiniz, başımızı derde sokarsınız. İyisi mi, semt filan yazmayın. Adam ismi de yazmayın. Başımızı derde sokmayın. Türkiye'nin, dünyanın her yerinde olan bir şey bu. Tamam mı, anlaştık mı? Ne zaman isterseniz gelin. Başımızla beraber."

Horozcuların kahvesinden kapıya kadar yönetici tarafından, sokağın sonuna kadar da horozların feryatlarıyla uğurlanıyoruz:

"Üürüüüü... Üürüüüü..." □

Bir terazinin başında adamlar, kefelerden birinde de bir horoz. Alımlı mı alımlı. Öbür kefede dirhemler: "Tam 3 kilo 150 gram." Böylece biraz evvel rakip aranan yavruya bir rakip bulunmuş oluyor.

Sudan'da beklenen darbe

İki müttefik eski günlerinde; Numeyri ve Hüsnü Mübarek

JÜLİDE ERGÜDER

"Aslında benim nihaî hedefim, daha ilk günden itibaren, Allah'ın kanununu hâkim kılmaktı. Sosyalizm, bunun sosyal adalet için elzem gerekçesinden, bu yolda muvaffak olmak için elde tuttuğum bir reçeteden başka bir şey değildi. (...)
Müstemleke idaresi Sudanlılar'ı öylesine yozlaştırmıştı ki, kabile halklarımız alkol iptilasına kapılmış, Ramazan'da oruç tutmaz olmuşlardı. (...)
Batılılara gelince... Farklı bir yol takip ederek, İslamiyet'e karşı mutad Haçlı seferlerini sürdürüyorlar. Güya insan haklarını müdafaa iddiasıyla ortaya çıkıyorlar, ama bizim kanunlarımız daha insanîdir. Fransa'da, meselâ, idam cezasının yerine müebbet hapis veriliyor. Yine de bir katili ölüme mahkûm etmek, hayat boyu hapsetmekten daha yüce gönüllü bir davranış değil midir? (...)
Benim durumum, fevkalâde meziyetlere sahip olan Halife Ali bin Ebu Talib'i hatırlatıyor: Halife Ali, kendisini öldürmeyi tasarlayanı tanıdığı halde, İslam yasasına beslediği hürmetten ötürü, katili durdurmaya teşebbüs etmemişti. Kendi payıma ben de etrafımda ölümümü arzulayan, hiç durmadan rejimin pek yakında devrileceği söylentilerini yayan bir sürü insan görüyorum. Gayet tabiî tedbirleri aldım. Fakat, bildiğim kadarıyla, Sedat da benzeri önlemlere başvurmuştu ve buna rağmen öldürüldü. Genellikle bir insan hakikaten kararlıysa, bu azmi, suikasti başarıyla sonuçlandırmasına yeter. Ben kendimi Allah'ın ve halkımın koruyuculuğuna teslim ettim."
Le Monde, 5 Ekim 1984. Erie Rouleau'nun Cafer Numeyri ile yaptığı kapsamlı bir röportajdan.

Darbe söylentileri epeydir vardı ve bekleniyordu, ama haberi biraz biçimsiz bir şekilde Numeyri'ye ulaştı. Sudan Devlet Başkanı Mareşal Cafer Numeyri, Kahire Havalimanı'nda Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ile yaptığı bir saatlik başbaşa görüşmeyi yeni tamamlamış, özel uçağının merdivenlerini tırmanmaya hazırlanıyordu ki, pilotu kendisine devrildiğini haber verdi. Mübarek ve pilotu tarafından Sudan'a gitmemeye ikna edilebilen Numeyri, helikopterle Kahire'ye döndü ve Mısır Hükümeti'nin kendisine tahsis ettiği Heliopolis'teki Tahera Konuk Sarayı'nda -belirsiz bir müddet- ikâmet etmeye karar verdi. Ve birkaç gün sonra, darbenin lideri ve bir zamanlar en güvendiği adamlardan biri sayılan General Suwar-ed-Dehab'a "iyi şanslar" dileyen bir mesaj göndermeyi de ihmal etmedi.

Cafer Numeyri ABD'ye, **müflis** haldeki yönetime ve iktisadî duruma biraz soluk aldırabilecek desteği ve yardımı temin edebilmek amacıyla gitmişti. Evvelce birçok kereler tehir edilen (ve tedavisi daha fazla ertelemeyi kaldıramayacağı için) Nisan ayı başında gerçekleşen ziyareti, görünüşte maksada hizmet etmişti. Genel grev ve gösterilerin ciddi boyutlara ulaşması üzerine alelacele dönüş yoluna koyulan Numeyri, nasıl oldu da Hartum'a varamadan devrildi? Başkan Reagan, Beyaz Saray'ın önünde Cafer Numeyri ile sırf zevahiri kurtarmak için mi fotoğrafçılara poz vermişti? Bu noktayı irdelemeden önce, darbenin hemen ertesinde Sudan'da olanlara bir göz atalım.

"İnanmış bir Müslüman, ama fanatik değil."

"Kısasa kısas kuralını kaldırırsanız, bu, şer'i hukuka son verilmesi anlamına gelir, ki şu anda böyle bir niyetimiz yok. Mamafih, bazı sınırlamalar getirmemiz lazım. Mesela, alenî kırbaçlama cezası makul ölçülerin çok dışına taşmıştı ve bu durum düzeltilmelidir. (...)
IMF'nin taleplerini yerine getirmek zorundayız. Aksi takdirde, vaziyetimiz daha da kötüler, çünkü tahıl ve öbür yardım maddeleri sevkiyatını durdurabilirler. (...)
Korkarım, fiyatlar yükselmeye devam edecek. (...)
Asi Albay John Garang'ın bizimle anlaşacağını zannediyorum. Zira, Libya ve Etiyopya gibi komşularımızın yardımına fazlasıyla güveniyordu. Ama biz komşularımızla ilişkilerimizi iyileştirmeye gayret edeceğiz ve o da eskisi gibi yardım alamayacak. (...)
Sivil idareye geçildiğinde, devlet başkanı seçilmeyi kesinlikle düşünmüyorum."
Newsweek, 22 Nisan 1985. Sudan lideri Suwar-ed-Dehab ile darbeden hemen sonra yapılan bir görüşmeden.

Arapçada ismi "Altın Bilezik" anlamına gelen Suwar-ed-Dehab'ın yukarıdaki sözleri, Sudan'da, kısa vadede radikal bir değişiklik beklenemeyeceğini açıkça meydana çıkarıyor. Zira, ne ülkenin maddi şartları, ne de lider kadronun niyetleri ve inançları, böyle bir değişikliğe müsait görünmüyor.

Üstelik, darbe ertesinin olayları da hep bilinen biçimde gelişti. Olağanüstü durum ve sıkıyönetim ilan edildi, anayasa askıya alındı, Numeyri döneminin hükümeti ile valiler azledildi, parlamento feshedildi, mahallî meclisler lağvedildi (bu arada, ülkenin tek yasal partisi olan, Numeyri'nin **Sudan Sosyalist Birliği** de kapatıldı), her bölgedeki askerî sıkıyönetim komutanlıkları valilik makamlarını fiilen üstlendiler. Numeyri'nin devrilişini kutlayan gösterilerin genişlemesi ihtimaline karşı "işlerinin başına dönmeyenlerin ihanet suçuyla yargılanacağı" (ki cezası ölümdür) ilan edildi. Geçici dönemde görev yapmak üzere, iki Hıristiyan generalin de dahil olduğu, onbeş üyeli bir askerî konsey kuruldu. Grevlerin sona erdirilmesi amacıyla, uzun müddettir yasadışı sayıldıktan sonra, darbe ertesinde yerden mantar biter gibi fışkıran siyasî grup ve sendika temsilcileriyle temaslar yapıldı. Şer'i hukuka karşı, mümkün olan en aşırı tedbir olarak, şeriatın baş müdafii Sudan Başkadısı Fuad el Emin Abdül Rahman görevinden alındı. Sudan televizyonunda son üç yıldır ilk kez yabancı kaynaklı müzik programlarının yayınına, kadın şarkıcıların kısa kollu elbiseyle ekranda görünmelerine izin verildi. Fakat, insanların sokaklarda "Bira isteriz" diye bağrışmalarına rağmen içki yasağı kaldırılmadı.

Amerikan yardımı?

Sudan, Afrika Boynuzu'ndaki uzun kıyısıyla, ABD'nin Ortadoğu ve Basra Körfezi'ndeki muhtemel eylemleri bakımından büyük stratejik öneme sahip. Pentagon'un Sudan'a bu yıl için toplam iki yüz

Numeyri, Sudan'ın geleneksel yerli kıyafetiyle...

altmış milyon dolar (Mısır hariç, ABD'nin bir Afrika ülkesine verdiği en yüksek yardım miktarı) tahsis etmesinin nedeni de buydu. Ne var ki, Washington geçen Şubat ayında, "idarî ve iktisadî alanda hiçbir iyileşme görülmediği" gerekçesiyle, yardımın iki yüz milyon dolarlık kısmını kesti. Ve, IMF önlemlerinin sıkı sıkıya uygulanmasını talep etti. Dış borç miktarı dokuz milyar doları bulmuştu. Numeyri, çaresiz bu talebe uydu: Temel besin maddelerine uygulanan devlet sübvansiyonu kaldırılıp ekmeğe de yüzde otuz üç oranında zam yapılınca, fiyatların satınalma güçlerini fazlasıyla aştığını gören Sudanlılar, doktorların öncülüğünde ayaklandılar.

Numeyri Washington'a uçtu. "Felaketin eşiğinde" olan Sudan'ın durumu görüşüldü. Washington geçen Ağustos'ta askıya aldığı altmış yedi milyon dolarlık yardım dilimini serbest bıraktı; tahıl yardımını ise iki yüz altmış bin ton artırarak dokuz yüz yetmiş beş bin tona yükseltti. Yine de, komşu ülkeler Çad ve Etiyopya'dan Sudan'a akan mülteci sayısının günde dört bini bulduğu; Al-Geneia, Juba ve Kassala'daki kamplarda barınan aç mülteci sayısının bir milyon iki yüz bine ulaştığı düşünülürse, taşıma suyla değirmenin dönmeyeceği çok açık. Kaldı ki, Numeyri'nin on sene önce uygulamaya koyduğu tarım reformuna rağmen, ziraate elverişli toprakların yalnızca yüzde sekizinin ekildiği, ihracatın yarı yarıya düştüğü bir ülkede, en az iki yıldır ortalığı kasıp kavuran kuraklık sebebiyle de iyice azalan bir üretim miktarıyla, sayıları giderek artan aç insanların nasıl doyurulacağı kestirilemiyor.

Afrika ülkelerini turlayan ABD Başkan Yardımcısı George Bush, Sudan'a uğradığında, Numeyri'den Libya ile yakınlaşma girişimlerine son vermesini, yönetim kademelerindeki İslamcılar'ı uzaklaştırmasını, Dünya Bankası'nın şartlarını kabul etmesini ve şeriat uygulamalarını hafifletmesini istemişti. Numeyri Washington'a gittiğinde de benzer taleplerle karşılaştı. Sızan haberlere göre bu talepler, Libya'dan uzak durulması, IMF tedbirlerinin uygulanması, şeriatın gevşetilmesi ve **İkvan** hareketinin bastırılması idi. Washington'daki yetkililer ilk üç talebi doğrularken, dördüncüsünü reddettiler. Bu red, dördüncü talebin, her türlü radikal İslamcı hareketin yükselmesinden tedirgin olan Mısır'dan kaynaklandığını akla getiriyor. Hem de, Bush'un Hartum'dan ayrılışından yetmiş iki saat geçmeden, İkvan hareketinin lideri ve Numeyri'nin dışişleri danışmanı Dr. Hasan el-Turabî dahil, **Müslüman Kardeşler**'in yüz kırk üyesi tutuklandığı halde. Bu tedbirin, Sudan içindeki ılımlı Müslümanlar ile entelektüelleri olduğu kadar, şeriat uygulamasının varabileceği (ve İran'ın devrim ihracı tehdidini akla getiren) boyutlardan ürken Washington'u da tatmin edemediği anlaşılıyor. Ilımlı Müslümanlar ile entelektüellerin Sudan dışındaki faaliyetleri, Mısır aracılığı ile Washington'a gönderdikleri mesajlar -yönetimin apaçık iflasıyla birleşince- Washington'un Numeyri'yi gözden çıkardığı anlaşılıyor. Bu durumda Suwar-ed-Dehab'ın, genç subayların denetlenemeyecek bir hareketinin önünü almak maksadıyla şimdilik ılımlı seyreden ve Sudan'ın dış politikasında çizgi değişikliği yaratmayacakmış gibi görünen son darbeyi gerçekleştirmeye, bir anlamda, zorlandığı görüşü, daha bir anlaşılır hale geliyor.

Güneyin geleneksel hoşnutsuzluğu...

"İsyancı grupların en önde geleni, Albay John Garang'ın liderliğindeki Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'dur. Etnik ya da mahallî sebeplerle isyan eden başka unsurlar da var. SHKO kendisini 'Marksist-Leninist' olarak tanımlıyor ve faaliyetlerini 'kuzey ve güney burjuvazisi'nin oluşturduğu -'Hartum Rejimi' adını verdiği- yönetime karşı geliştiriyor. Kuzeyin ve güneyin 'baskı altında inleyen kitleleri'ne hitap eden bu hareket, 'ayaklanarak, Sudan'da Marksist bir devlet' kurmayı amaçlıyor. Bu, güneyin geleneksel protestosunun yeni bir şeklidir. İsyana, Libya tarafından desteklenmiş ve daha sonra bu hareketle eklemlenmiş kuzeyli unsurlar bile katılmıştır. Çünkü, Sudan'ı kuzeyden değil de, güneyden vurmak çok daha kolaydır. Önceleri güneyin nispeten azgelişmişliğinden rahatsız olan, sadece güneyli unsurlar vardı. Böl-

geselcilik siyaseti gibi uygulamaların yol açtığı haksızlık ve yanlışlara dayandırılan memnuniyetsizlik ve itirazlardı bunlar. Daha evvelden, güneyde hiçbir ideolojik hareket görülmemişti. Eski isyan (Anya-Nya) işte bu güneye has hoşnutsuzluktan kaynaklanıyordu ve diyalog yoluyla, 1972'de Addis Ababa'da varılan uzlaşmayla, halledilmişti. SHKO hem güneyin, hem de kuzeyin komünist hareketidir."
Middle East Times'ın Numeyri'nin dış ilişkiler danışmanlığını yapan, **Müslüman Kardeşler** lideri Dr. Hasan el-Turabî ile yaptığı bir mülakattan.

1972 Addis Ababa Antlaşması, 1955'te başlayan güney isyanının, bir anlamda nihayete erişini simgeliyordu. (İsyana ad olan **Anya-Nya** kelimesi, mahalli lehçede "zehir" manasına geliyor.) Önce şunu belirtelim: Sudan'ın güneyi dendiğinde, neredeyse Fransa büyüklüğünde, yüzde onu Hıristiyan olmak üzere yaklaşık dört milyon insanın yaşadığı 650.000 km²'lik bir ülkeyi anlamak gerekiyor. 1972 Antlaşması'nın dördüncü maddesi, Bahr el-Gazil, Ekvatoriya ve Yukarı Nil eyaletlerinin, Sudan Devleti içinde, otonom (muhtar) bir idare tesis etmelerini; beşinci madde, bu eyaletlerin kendi yasama ve yürütme organlarını oluşturmalarını; otuz üçüncü madde ise bu muhtar bölgenin başkentinin Juba olmasını öngörüyordu.

Ama gelin görün ki, güneyde zengin petrol rezervlerinin keşfedilmesi, 1970 başlarında kurulan nazik dengeyi altüst ediverdi. Numeyri, 1982'de, "millî birliğin kuvvetlendirilmesi" amacıyla, ordu birliklerinin ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında münavebeli görev yapmasını kararlaştırdı. Bu karar, Hartum'un güney üzerindeki baskısını daha da yoğunlaştırmaya yarayacak bir araç olarak anlaşıldı ve asker kaçakları ile isyancı asker sayısının artmasına yol açtı. Numeyri, bununla da kalmadı, 1983 Haziranı'nda adem-i merkeziyetçilik adına, güneyin üç eyalete ayrılmasını ve bu eyaletlerde şeriat hükümlerinin uygulanmasını karara bağladı. İsyan -ve bu sefer hiç dinmeyecekmiş gibi görünerek- yeniden alevlendi. Anya-Nya hareketi, Numeyri'nin "Güneydeki isyan ne kadar sürerse sürsün, sonuna kadar savaşacağız" demesine rağmen, kuraklık ve açlığın yarattığı umutsuzlukla da beslenerek, gitgide önü hiç alınamayacak bir "kangren savaş"a dönüştü.

Batılı basının, Hıristiyanlar ile animist kabilelerin şeriata duydukları tepkinin isyanın genişlemesindeki payını ısrarla vurgulaması biraz abartılı görünüyor. İsyanın başlangıcının, Sudan'ın bağımsızlığını daha yeni kazandığı 1955'lere kadar geri gittiği düşünülürse, asıl nedenin "şeriata itiraz" gibi nispeten yeni sayılabilecek bir tepkiden daha köklü bir hoşnutsuzluktan kaynaklandığı anlaşılıyor. O kadar ki, darbe öncesinde cephedeki subaylar, çarnaçar, güneydeki isyanın "kazanılamaz" ve "savaşmaya değmez" olduğuna karar vermişlerdi. Son gelen haberler, Numeyri'nin nihayet devrilmesinin bile, Iowa State University'den iktisat doktorası almış asi Albay John Gareng'in, Hartum'daki yönetime bakışını pek değiştirmediğini gösteriyor. Askerî idareye, yönetimi sivillere bırakması için bir hafta mühlet tanıyan Albay Gareng, Suwar-ed-Dehab rejimini **İkinci Numeyri Devleti** olarak adlandırmakta tereddüt göstermedi. Sudan gibi bir ülkede, hazır darbe yapılmışken ve de kimsenin başa çıkamayacağı devasa meseleler çözümsüz dururken, yönetimin bir haftada sivillere devredilemeyeceğini kestirmek için kâhin olmak gerekmez. Böyle bir talebe karşılık, olsa olsa "uzlaşmaya gönlü yok" denebilir. Eğer güneydeki SHKO'ya mensup on iki bin subay ve asker savaşa devamda kararlıysa, Suwar-ed-Dehab'ın, "Biz Libya ve Etiyopya ile anlaşırız, onlar da asilere yardım göndermezler" düşüncesinde (ki, askerî konseyin bazı üyelerini Kaddafi'ye "iyi niyet elçisi" olarak gönderdi bile) ne ölçüde isabetli olduğunu zaman içinde göreceğiz demektir. □

Anzus ve ABD'nin Pasifik Stratejisi'nde

Nükleer alerji

JÜLİDE ERGÜDER

"Avustralya büyük bir paradokstur: dünyanın en genç ülkesi, en yaşlı kıtasında yaşıyor. Biz hepimiz yabancıyız ve bu yüzden de, yabancılara karşı beslediğimiz korku bizi birleştiriyor. (...)

Toplam on beş milyonu bulan insanlarımız, yüz kırk ayrı kökenden geliyor. Her dört Avustralyalı'dan biri ecnebi bir ülkede doğmuştur."
Le Point, 28 Nisan 1985.

Yeni Zelanda Başbakanı David Lange'nin, nükleer silah taşımadıkları konusunda garanti verilmediği sürece, Amerikan gemilerinin ülkesinin limanlarına uğramasını yasaklayan kararının Pasifik'te yarattığı dalgalanmalar devam ediyor. Bu karar üzerine Amerikan yönetimi, bilindiği gibi, Şubat sonunda Avustralya'nın doğu kıyılarında yapılması planlanan ANZUS tatbikatlarını iptal etmiş, savunma işbirliği (askerî personelin eğitimi vb.) ve istihbarat çalışmalarının Yeni Zelanda ile ortak yürütülen kısmını da durdurmuştu. Avustralya hükümeti ise yakın komşusunun haber alma ve savunma sisteminde böylece meydana gelebilecek gedikleri kapatabilmek amacıyla, Nisan ayı başında Yeni Zelanda ile ortak askerî tatbikatların sıklaştırılmasını ve Güney Pasifik'e ilişkin istihbaratın -ABD kaynaklı olmamak şartıyla- Yeni Zelanda'nın istifadesine daha geniş ölçüde sunulmasını kararlaştırdı.

Yeni Zelanda'nın "nükleer güçle çalışan veya nükleer silah taşıyan gemilere limanlarımızı açarsak, bir savaş halinde, ülkemiz birinci derecede bir nükleer hedef haline gelir" gerekçesiyle başlattığı tepki, iktidardaki İşçi Partisi'nin seçim taahhütlerine bağlı kalma çabasının ötesinde bir anlam taşıyor gibi görünüyor. Amerikan basını her ne kadar, Yeni Zelanda'nın ve ona çok ters düşmeyen Avustralya'nın tavrını "Pasifik'te nükleer allerji" olarak nitelendiriyorsa da, Wellington (Y.Z.) caddelerini süsleyen **"No Nukes"** (Nükleer Silahlara Hayır) afişleri, halk arasında iyice kök salmış bir muhalefeti aksettiriyor. Hele, halihazırda yapımı sürdürülen 7.600 km. menzilli MX kıtalararası füzelerinin, Yeni Zelanda ve Avustralya'nın burnunun dibindeki Tasman Denizi'ni rahatça vurabileceği meydana çıktıktan sonra... (Bkz. **YeniGündem**, sayı 18, s.23).

ABD Savunma Bakanlığı'nın Nisan ayı başında basına açıkladığı **"Sovyet Askerî Gücü-1985"** başlıklı raporda, Sovyetler'in Vietnam'daki Cam Ranh Bay üslerini, "dünyanın en büyük deniz sevkiyat üssü"ne dönüştürdüğü öne sürülüyordu. Vietnam bozgunu öncesinde, ABD'nin bu ülkedeki en önemli müstahkem mevkilerden biri olan Cam Ranh Bay, ABD Savunma Bakanlığı'nın iddiasına göre, dünyanın en ücra köşelerine ulaşabilecek ölçüde gelişen Sovyet askerî gücünün en son ve canlı örneğini oluşturuyor. Toplam yüz kırk beş sayfalık rapor, Cam Ranh Bay üssünün, Küba'daki askerî tesislerin Karaibler ve Latin Amerika ülkelerine nüfuz etme açısından arzettiği tehlikeyi, Güney Pasifik için gündeme getirdiğini vurguluyor.

Cam Ranh Bay ve diğerleri, Pentagon'un, ortak savunma yükümlülüklerinin gereklerinin yerine getirilmesi konusunda, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yaptığı baskının bellibaşlı gerekçelerini teşkil ediyor. Buna karşı Yeni Zelanda, şimdilik, direniyor. Avustralya yönetimi ise ANZUS'da uzun boylu hasar yaratmayacak ılımlı bir yol tutturmaya çabalarken, en fazla şimşekleri üzerine çeken konu olan MX füzelerine muhalefeti tercih ediyor.

Avustralya, aslında, ABD'nin Güney Pasifik'teki stratejik çıkarları bakımından, Yeni Zelanda'ya kıyasla, çok daha büyük öneme sahip. Dolayısıyla da, bir nükleer savaş halinde karşı tarafın ilk anda vuracağı hedeflerden birini oluşturacak. Nasıl mı?

Güvenlik ihtiyacı, ama hangi yolla?

XVIII. yy.'ın sonlarında Avustralya'nın Avrupa kökenli ilk sakinlerinin kıtaya vardığı günlerden itibaren, dış tehlikelere karşı güvenliğin sağlanması, bu ülkenin en önde gelen meselesi oldu. Kıyılarının toplam uzunluğu yirmi bin kilometre olan Avustralya'nın, bugün bile, nüfusu yalnızca on altı milyon. XIX. yy.'ın ortalarına kadar Avustralya'nın bir parçası sayılan Yeni Zelanda, 1840'da ayrıldı. Avustralya, İngiltere'den bağımsızlığını XX. yy.'ın başlarında kazandıysa da, II. Dünya Savaşı'na kadar İngiltere'nin savaştığı tüm harplere asker gönderdi. Japon İmparatorluğu'nun yayılma siyasetinin doruğuna ulaştığı 1940-41 yılları, Avustralya'nın İngiltere ile yakın bağlarını terk ederek, güvenlik kaygısıyla, ABD'ye yaklaşmasının başlangıcını gösteriyor. Bu yakınlaşma bir bakıma 1951 tarihli ABD-Japonya güvenlik antlaşmasına karşı da bir emniyet tedbiri anlamını taşıyan 1954 tarihli ANZUS Paktı ile semeresini veriyor.

ANZUS Paktı'nın, imzacı devletlerin "savunma güçlerini tek tek ve ortaklaşa kurmaları ve geliştirmeleri"ne ve yine imzacı devletlerin "Pasifik Bölgesi"ne bir saldırı vukuunda işbirliği ile danışmalarını öngören maddeleri yoruma açık. Çünkü, "ortaklaşa" ve "Pasifik Bölgesi" ifadelerinin sınırları belli değil... Sovyet Pasifik donanması ile Amerikan VII. Filosu'nun yalnızca Pasifik'te değil, Hint Okyanusu'nda da faaliyet gösterdiği bilindiğine göre, antlaşma metnindeki müphem ifadeler daha da ağırlık kazanıyor. Tam bu noktada, Avustralya'nın hem Pasifik, hem Güney Çin Denizi hem de Hint Okyanusu ile bağlantıyı sağlamaya elverişli coğrafî konumunun, ABD açısından taşıdığı hayatî ehemmiyeti belirtmek dahi gereksiz. Bütün bunlara ilaveten, Amerikan savaş gemilerinin yüzde yetmişinin muntazaman Avustralya limanlarına uğradığını ve bu gemilerin çoğunun İngiltere'nin Hint Okyanusu'ndaki deniz aşırı topraklarında bulunan Diego Garcia üssüne bağlı Çevik Kuvvet'e mensup olduğunu da hatırlatalım.

Avustralya'nın önemi, coğrafî konumunun sağladığı liman, havameydanı ve Hint Okyanusu'ndaki gözetim kolaylıklarından kaynaklanıyor. Ayrıca, Avustralya ile Yeni Zelanda'nın ASEAN ülkeleri ile olan yakın ilişkileri, son tahlilde, ABD'nin bölge ülkelerindeki nüfuzunu artırmasına, dolayısıyla global güvenlik sisteminin güçlenmesine imkân veriyor. ABD'nin Avustralya'daki askeri, haber alma ve bilimsel tesislerinin kesin sayısı bilinmemekle birlikte, yirmi ile otuz arasında değişen rakamlar veriliyor. Liberal ve İşçi Partileri hükümetleri, bu tesislerden en az üçünün bir nükleer savaşta, Orta Asya'da üslenmiş Sovyet kıtalararası antibalistik füzelerinin menzili dahilinde olduğunu kabul ediyorlar. Çünkü mesela, Batı sahilindeki **North West Cape** deniz haberalma üssü, Hint ve Pasifik Okyanusları'ndaki Amerikan filoları ve en önemlisi ABD'nin en güçlü caydırıcı kuvveti olan nükleer enerjiyle çalışan balistik füze denizaltılarına istihbarat sağlıyor. North West Cape'nin yanı sıra **Perth, Nurrungar, Pine Gap** ve **Darwin** üsleri de, bilhassa 1970'lerden sonra gerçekleştirilen en son teknolojik donanımları ile -ki, **Nort West Cape** ve **Nurrungar** örneklerinde olduğu gibi, üsse yeni terminal eklendiği haberini Avustralya Savunma Bakanı gazeteden öğrenebiliyor; ya da 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda üsler, Avustralya hükümetinin bilgisi haricinde kırmızı alarma geçirilebiliyor- giderek Avustralya yetkililerinin denetiminden çıkıyor ve tamamiyle Amerikalı personel tarafından işletilir hale geliyor.

Yeni Zelanda'nin nükleer silah taşıyan denizaltılara ve Avustralya'nın MX füze denemelerine itirazının ardında yatan gerçek neden, ANZUS'un 1970'lerden itibaren konvansiyonel bir savunma paktı olmaktan çıkarak ABD'nin Pasifik savaş stratejisinin bir parçasına dönüşmesi. Amerikan yönetimi, Sovyetler'i Pasifik'te belli bir savunma hattına iteleme tasarılarını uygulamaya koymaya çabalarken, bir yandan da Cam Ranh Bay'dan Avustralya'ya ulaşabilecek Sovyet **Backfire** bombalarından, ya da yine Vietnam'da üslenmiş SS-20'lerin arzettiği tehlikeden dem vuruyor.

İşte bu ciddi tehlike, Avustralya ve Yeni Zelanda'da ANZUS'a yönelik kuşkular doğurdu. Ve bu yüzden, çok sıkı bir ABD taraftarı olmasına rağmen, Avustralya Savunma Bakanı Bill Hayden, 1981'de muhalefette iken, Avustralya'daki üslerin "İlk Vuruş" amacıyla kullanılmayacağı konusunda ABD'den garanti alınması konusunu gündeme getirebildi. Bu talep somut sonuçlar getirmediyse de, 1984 Ağustosu'nda Bill Hayden'ın teklifiyle Cenevre'deki silahsızlanma görüşmelerinde yeniden görüşüldü. Şimdi de, Avustralya kamuoyunda; İşçi Partisi'nin sağ ve sol kanatları arasında şiddetle tartışılıyor. □

Başbakan Bob Hawke.

TAYLAND

Siyam İmparatoriçesi'nin ölümü

Tayland'ı eski **Siyam İmparatorluğu**'na bağlayan son halka olan sabık Kraliçe Rambhai Barni'nin nâşı, 9 Nisan 1985 günü Bangkok'ta yakıldı. Siyam'ın son mutlak hükümdarı Rama VII'nin sevgili zevcesi Rambhai Barni'nin yakılma töreni, kraliyet geleneklerine hâlâ sıkı sıkıya bağlı olduğu öne sürülen Tayland halkının, eski imparatorluk günlerine dönmesine fırsat verdi.

"Siyam" deyince akla iki şey gelir: Vahşi bir güzelliğe sahip olan siyam kedileri ve Yul Breyner'in ününe ün katan **Kral ve Ben** (The King and I) müzikali. Aslında, **Kral ve Ben** düpedüz bir masal değil, gerçek bir hikâyedir. Öyküdeki XIX. yüzyıl kralı, geçen Mayıs ayında 79 yaşında olduğu halde kalp krizinden ölen Rambhai Barni'nin dedesi Kral Monghut'tur.

Gençliğinde güzelliği dillere destan olan Prenses Rambhai, 1925'te Kral Prajadhipok (yani, Kral Rama VII) ile evlendiğinde "Siyam İmparatoriçesi" ilan edilmişti. Ne yazık ki, bu ikbal dönemi yaklaşık on sene sürebildi. 1932'de, Siyam İmparatorluğu'na son vererek modern **Tayland Devleti**'ni başlatan meşruti monarşi dönemine geçildi. Yeni yönetimden tedirgin olan Kral Prajadhipok tahttan feragat etti ve kendi kendisini sürgüne mahkûm ederek, Kraliçe ile birlikte İngiltere'ye yerleşti. Kral 1941'de vefat ettiğinde, savaş tüm şiddetiyle devam ediyordu. Bu yüzden, kraliyet ailesinin sadece onaltı üyesinin iştirak edebildiği çok mütevazi bir tören yapılabildi. Üstelik, kralın nâşı da, gelenekler uyarınca bir sene bekletileceği yerde, ölümünden iki gün sonra yakılmak mecburiyetinde kalınmıştı.

Kraliçe Rambhai Barni, 1949'da davet üzerine, merhum kocasının külleriyle birlikte memleketine döndü. Bir doğu vilayetine yerleşti. Hayatının geri kalan kısmında, mahallî el sanatlarının canlandırılmasına yönelik çalışmalar yaparak, yoksul köylülere yardımcı olmaya gayret gösterdi. Eski imparatoriçenin halk arasında uyandırdığı büyük sempati, şimdiki kral ailesinin sevimli üyelerinin varlığı ile zaman içinde daha da katmerlendi. Kral Bhumipal Adulyadej (48) ile güzel Kraliçe Sirikit, kralın kardeşi Ananda Mahidol'un 1946'da öldürülmesi üzerine Tayland tahtının sahibi oldular. Bhumipol Adulyadej (ya da Kral Rama IX) 1950'de taç giydi giymesine, ama bir sene sonra gerçekleştirilen bir darbe, silahlı kuvvetlere komuta yetkisini elinden aldı. Şu anda ülke yönetimini elinde tutan askerî/sivil idareye rağmen Kral, hükümet ve başbakanın tayininde söz sahibi. Tayland halkının sevgilisi olan ABD doğumlu Kral, bir dilbilim uzmanı, besteci, caz müziği tutkunu sanatkâr bir kişiliğe sahip... Senenin büyük kısmını taşrada, halkın arasında çiftle çubukla uğraşarak geçiren Bhumipol, siyasî buhran anlarında da ağırlığını hissettirmekten geri kalmıyor.

Siyam İmparatorluğu'nun yeniden canlanan ihtişamı.

Kraliçe Rambhai Barni'nin cenaze töreni hem Tayland halkının hanedana duyduğu büyük sevgi, hem de benzeri bir tören en son 1955'te ve şimdiki kralın büyükannesi için yapıldığından, bir anda fevkalade önem kazanıverdi. Kraliçenin nâşı, geçen Mayıs'tan bu yana, gelenekler uyarınca oturur vaziyette, Bangkok'taki Büyük Kraliyet Sarayı'nda, altın kaplı bir küpün içinde muhafaza edilmişti. Geçen Ağustos ayından bu yana sürdürülen hummalı hazırlık çalışmaları sırasında, yüzlerce marangoz, nakkaş, kuyumcu, ressam ve sanatkâr işçi, kraliyet cenaze arabasını ve imparatorluk devrinin merasim kıyafetlerini süslediler. İki asırlık kraliyet cenaze arabasının parçaları sökülerek teker teker yaldızlandı ve yeniden yerlerine monte edildi. **Golden Meru** adı verilen on katlı ahşap yakılma kulesi (XIX. yy'a kadar bu kulelerin otuz kata kadar yükselmesi olağandı) kırmızı, pembe ve mavi süslemelerle ve yaldızlı işlemelerle bezendi.

Heyecanlı bekleyiş 9 Nisan sabahı son haddine varmıştı. Kraliçe Rambhai'nin nâşını taşıyan, altın yaldızlı yapraklarla kaplı ve kırk ton ağırlığındaki kraliyet cenaze arabası, yakılma işleminin (kremasyon) yapılacağı Sanam Luang'a doğru yola revân olduğunda, merasim başlamıştı. Cenaze arabasını, imparatorluk kıyafetleri içinde ikiyüzaltı asker, koyu kırmızı halatlarla çekiyor; başta kraliyet hanedanı olmak üzere önde gelen Budist rahipler ve seçkin davetlilerden oluşan kafileye dört kıta asker refakat ediyordu. Tek bir flüt geleneksel cenaze ağıdını terennüm ederken, trompetçiler ağır ağır tempo tutuyordu. Yaklaşık üç kilometre uzunluğundaki cenaze alayı, eski Bangkok'un eski mahallelerinden geçerek Sanam Luang'a ilerlerken, dört top tam üçyüz pâre top atışı yaptı. Cenazeyi hemen arkasında ve yaya olarak takip eden Kral Bhumipol'un törenin sonunda tutuşturduğu ateş bütün gece yandı. Kraliçe'nin külleri kraliyet sarayına bitişik Wat Ratchabophit adlı Budist tapınakta, zevcinin küllerinin yanına kondu. Thai hükümetinin yaklaşık bir buçuk milyon dolar harcayarak gerçekleştirdiği iki saatlik cenaze merasimine yüz bin Taylandlı bizzat katıldı; milyonlarca Taylandlı ise televizyondaki naklen yayını izledi. Cenazeye ilişkin ayinler, Hindu ve Budist usüllerde yapılan törenlerle dört gün daha devam etti. Ve, eski Siyam İmparatorluğu'nun -Batı uygarlığına bile ilham olan- binbir gece masallarının en son ve en muhteşem sayfalarından biri de böylece nihayete erdi. □

HİNDİSTAN

Sikhler'e taviz

Hindistan halkının büyük ümitler bağladığı Rajiv Gandhi, mahalli seçimlerde kazandığı başarının hemen ardından, Sikhler'e karşı bir "barış taarruzu" başlattı. Amritsar'daki Altın Tapınak'ın hükümet askerlerince işgali ve İndira Gandhi suikastini takip eden günlerde Yeni Delhi'de iki bin Sikhin Hindular tarafından katledilişinin açtığı yaraları tedavi için böylesi bir tavizler demeti elzemdi. Bilindiği gibi Sikhler, Kongre (I) Partisi'nin Hinduları kendilerine karşı kışkırttığını, Yeni Delhi'de dört gün devam eden katliam esnasında güvenlik kuvvetlerinin pek cılız müdahalelerde bulunduğunu, bu nedenle de parti içinde Rajiv'in en yakın destekleyicilerine kadar bulaşabilecek çok geniş kapsamlı bir soruşturma açılmasını talep ediyorlar. Rajiv'in böylesi bir koğuşturmaya karşı çıkmayışı ise, genç başbakanın Sikhler'e karşı adaletin yerini bulması pahasına, bazı siyasî riskleri göze aldığı biçiminde yorumlanıyor.

Rajiv, mahalli seçimlerden hemen sonra Sikhler'in toplam nüfusun yüzde elli ikisini oluşturduğu Pencap eyaletine yeni bir vali tayin etti; Sikh cemaatinin hapiste bulunan sekiz liderini salıverdi ve merkezî hükümetin Pencap'ta daha verimli yatırımlarda bulunması yolunda talimat verdi. Bu tedbirler, tahmin edilebileceği gibi, Sikh liderlerin taleplerinden (yani, adlî soruşturmanın mutlaka sonuçlandırılması ve geçen yıl yasa-dışı ilan edilen militan Sikh gençlik örgütünün yeniden faaliyetine izin verilmesi) vazgeçmeleri gibi bir sonuç vermedi. Nisan ayı ortalarında Rajiv her iki talebi de yerine getirince, Sikh muhalefet cephesinde, çözülme değilse bile, tereddüt başösterdi. Siyasî gözlemciler, evvelce tasarlanmış bir ajitasyon kampanyasının, sırf Rajiv'in yeni tavizleri nedeniyle ertelendiğini ileri sürüyorlar. Sikh cemaatinin desteğini muhafaza edebilmek maksadıyla, merkezî hükümete karşı sert bir tutum takınmak mecburiyetini hisseden Sikh liderler, Singh Bhindiranwale'nin geçen seneki trajik ölümünde olduğu gibi, sürecin aşırı ölçüde bilenmesi tehlikesine karşı da tetikte olma gereğini kavrıyorlar. Son tavizleriyle ve "Sikhler ile anayasa çerçevesinde her şeyi müzakereye hazırım" diyerek Rajiv, topu Sikh liderlere atmış oldu. Akali Dal Partisi'nin başkanı Sant Harchand Singh Longowal'in, "Gandhi'nin hamlesi iyi, ama çok geç kaldı" sözleri bunu açıkça ortaya koyuyor. □

Rajiv Gandhi, Sikh asıllı Devlet Başkanı Zil Singh ile.

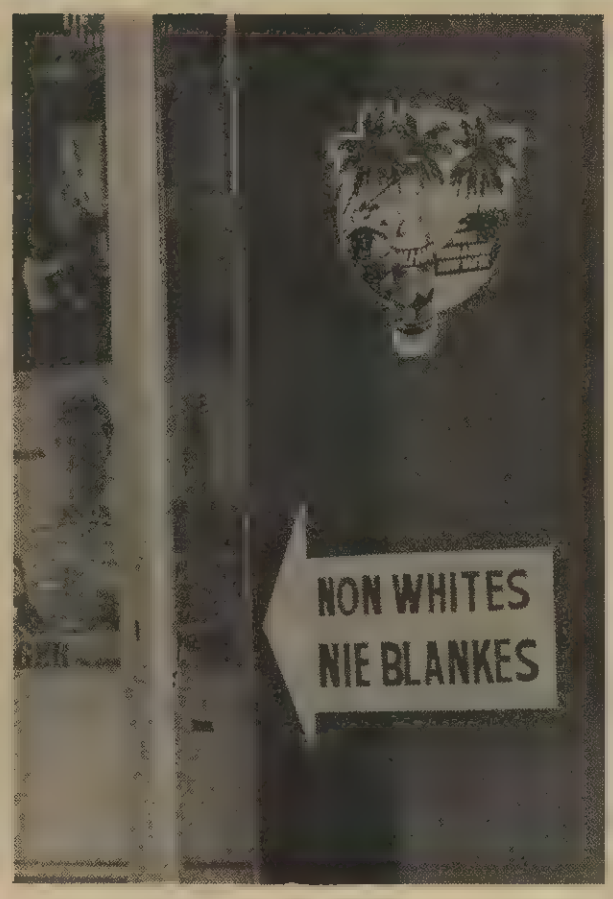

Rahip Boesak, aralarında siyah din adamlarının da bulunduğu siyasî tutukluların salıverilmesi amacıyla düzenlenen bir gösteride, taraftarlarıyla bir arada. Aşk hikâyesi, taraftarlarının güvenini sarsacak mı?

Siyahlara ve renklilere kahvehaneden aşka kadar her şey sınırlı: "Beyaz Olmayanlar İçin"

GÜNEY AFRİKA'DA

Melez rahibin beyaz kadınla aşkı

Johannesburg'da Nisan ayının ortalarında, Hollywood filmlerine taş çıkartacak bir aşk hikâyesi patlak verdi. Kalvenist Kiliseler Dünya Birliği'nin lideri Rahip Allan Boesak (38), derecesini belirtmemekle birlikte, kilisede görevli beyaz bir hanımla ilişkisi olduğunu açıkladı. Diana (Di) Scott (30) ile aşk ilişkisini cemaatine izah etmek zorunda kalan Rahip Boesak, evli ve dört çocuk babası. Meselenin en önemli yönü ise, Rahip Boesak'ın Güney Afrika'nın **apartheid** (ırk ayırımı) siyasetine muhalefetin belli başlı odaklarından biri sayılması ve bu itirafın tüm muhalefet cephesinin itibarını zedelemek için eşi menendi bulunmaz bir fırsat yaratması.

Güney Afrika yasaları, bilindiği gibi, beyazlar ile beyaz olmayanların cinsi münasebette bulunmalarını suç sayıyor. Melez olduğu için, Güney Afrika kanunlarına göre "**renkli**" olarak tanımlanan Boesak'ın yasalar karşısındaki durumu tehlikeli. Dahası, evlilik dışı sevgi bağı, dünyanın dört bir yanına dağılmış yetmiş milyon kişinin ruhanî lideri oluşundan ötürü, Boesak'ın konumunu daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyor. Çeşitli ırk ve etnik kökenlerden çok sayıda muhalif grubu barındıran Birleşik Demokratik Cephe'nin önde gelenlerine de bir açıklama yapan Boesak hislerini, "Bayan Scott ile geçen yıl boyunca birlikte çalıştık. Çalışmalarımda bana değer biçilemeyecek ölçüde yardımcı oldu" şeklinde ifade etti.

Boesak'ın ifşaatından yaklaşık bir hafta sonra, Güney Afrika Hükümeti beyazların melez ve siyahlarla **evlenmesini** yasaklayan kanunun yürürlükten kaldırılacağını açıkladı. Yasaklamanın bu yıl içinde yürürlükten kaldırılmasından sonra, karma evliliklerde ne ölçüde bir artış görüleceği kestirilemiyor. Beyazların kendi mahallelerinden içeri hiçbir renkli ya da siyah sokmama konusundaki kararlılıkları sürdüğü müddetçe, böylesi evliliklere yönelen çiftlerin çok müşkül durumlarda kalabileceği ve pratikte pek bir şeyin değişmeyeceği öne sürülüyor. Tüm bu güçlüklere rağmen, Soweto zenci mahallesinin lideri Doktor Nthato Motlama, yasanın kaldırılması kararını "reformlar yönünde önemli bir adım" olarak nitelendirdi. Bu "adım" ne kadar önemli olursa olsun, kısa vadede Boesak'ın pek işine yarayabilirmiş gibi görünmüyor.

Boesak'ın "imkânsız aşkı"nın neden böyle birdenbire ortaya çıkıverdiğine gelince... **International Herald Tribune**'un Güney Afrikalı muhabirlere dayanarak bildirdiğine göre, güvenlik güçleri geçtiğimiz ay Nobel Barış Ödülü sahibi Piskopos Desmond Tutu ile Rahip Allan Boesak'ın itibarını sarsmak amacıyla yoğun bir kampanya başlatmış bulunuyor. Rahip Boesak'ın özel hayatının didiklenmesi kısa sürede semeresini vermiş görünüyor. Rahip Boesak, ifşa yoluyla yoğun dedikoduların önünü aldıysa da, katı Protestan ahlâkına bağlı cemaatine, bir rahibin de her şeyden önce insan olduğunu, evli ve dört çocuk babası da olsa, bir başka kadına sevdalanabileceğini anlatabilecek mi dersiniz? □

NİKARAGUA

Bayan Ortega'nın sanat tekeli

Nikaragua'nın seçimle işbaşına gelen ilk devlet başkanı Daniel Ortega, muhtemel bir Amerikan askerî müdahalesinden tutun da, Reagan'ın "Hemen karşı devrimcilerle anlaşın, yoksa **tıbbî ve insanî yardım** adı altında on dört milyon dolarlık yardım gönderirim!" tehditlerine ya da **cordoba**'nın yüzde yetmiş sekiz oranında devalüe edilmesine kadar binbir türlü dertle uğraşırken, güzel eşi Rosario Murillo sanatla iştigal ediyor. Söylenenlere bakılırsa, sanatla biraz fazla meşgul!

Liberation'un haberine göre, 1970'lerde üç şiir kitabı neşredilen Rosario Murillo, başbakanın eşi olmasının yanı sıra, Kongre'nin üyesi ve Sandinist Kültür Emekçileri Birliği'nin de başkanı. "First Lady" denilen statüye pek ehemmiyet vermediğini belirten Rosario Murillo, "Nikaragua kadınları toplum içindeki yerlerini yaptıkları işle kazanırlar" diyor. Ne var ki, Bayan Ortega'nın yaptığı iş, zaman içinde giderek bir tekele dönüşmüş... Nikaragualı sanatçılar, devrimden bu yana, ülkede resim yapmak için gerekli boya ve tuval bulmanın mümkün olmadığından; çünkü tüm resim malzemesinin Rosario'nun başkanlığını yaptığı dernekte toplandığından yakınıyorlar. Mesele bu kadarla da bitmiyor... Rosario, ülkedeki tüm sanat galerilerinin denetimini de elinde tutuyor. Sözün kısası, eğer sergi açmak istiyorsanız, devrimci fikirleriniz konusunda Rosario'yu ikna etmek mecburiyetindesiniz.

Sıkı devrimcilik noktasında Rosario'nun talepleri pek de mesnetsiz sayılmaz. Sandinistler'e adını veren ünlü devrimci Sandino Rosario'nun büyük amcası, yani dedesinin kardeşi. Rosario, devrim öncesinde Somoza rejimine muhalif **La Prensa**'da birkaç sene çalışmış, tutuklanmış ve hapse girmiş. 1977'de sürgüne giden Rosario iki yıl Sandinist gerillalarla işbirliği yapmış.

Üçüncü kocası Daniel Ortega ile, 1984 Kasımı'ndaki genel seçimlerden hemen önce evlenen Rosario, şu anda iki çocuk annesi. Otuz yaşında çok zarif bir esmer güzeli olan Rosario'nun protokolü pek sevmediği, devrimci fikirlerinin sağlamlığına rağmen, postervarî tablolar çizen ressamları hiç de tasvip etmediği rivayet olunuyor. □

Maoriler: kabile hayatından devlet idaresine...

YENİ ZELANDA

İlk "Renkli" vali

Yeni Zelanda Başbakanı David Lange, bugüne dek süren geleneği yıkarak -Okyanusya yerlisi Maoriler'den birinin, Yeni Zelanda Anglikan Başpiskoposu Paul Reeves'in ülkenin yeni genel valisi olarak atandığını açıkladı. Bir zamanlar İngiliz kralları tarafından atanan genel vali, artık çoğunluğu kazanan parti tarafından belirleniyor ve ülkenin cumhurbaşkanı statüsünde oluyor.

Ülkenin 53 yaşındaki ilk siyahi genel valisi, toplumsal ve politik konularda liberal görüşlere sahip. İşçi Partisi lideri Başbakan Lange gibi Reeves de nükleer silahlanmaya karşı. Taranakili Te Atiawa kabilesinden olan valinin dedeleri, beyaz işgalcilere karşı verdikleri savaşları yitirerek topraklarını beyazlara kaptırmışlar. Bu atamanın ülkedeki bu eski yaraları da hızla sarması umuluyor. □

Şirket kurtarmanın yeni adı

Yatırımların rehabilitasyonu

Olumsuz olarak tanınagelmiş belli bir girişim veya olguya daha kabul edilebilir, hattâ olumlu bir görünüm kazandırmanın en kestirme yolu sözkonusu girişim veya olguyu ifade etmede kullanılan kelime ve deyimleri yenileriyle ikâme etmekten geçiyor. Gerçekliğin belli bir kesimin istediği biçimde algılanmasına yönelik bu kestirme yola, bizde son yıllarda özellikle ekonomi alanında çok sık başvuruluyor. Daha önce "şirket kurtarma" veya "batık şirketleri yeniden yüzdürmek" şeklinde ifade edilen, iflasın eşiğine gelmiş şirketlere ticari hayata devam imkânı veren uygulamalara "rehabilitasyon planı" deyimiyle meşruiyet kazandırma çabası bunun en son örneği.

Hatırlanacaktır, 1983 yılında girişilen bir dizi şirket kurtarma operasyonuna duyulan tepki, ANAP Hükümeti programında "tasarrufların en iyi projelere akmasını temin edebilmek için serbest pazar ekonomisi kaidelerine riayet edilecek, kurtarma operasyonları gibi müdahalelere imkân verilmeyecektir" şeklinde ifade edilmişti. Bu net ifadeye rağmen, aradan daha bir buçuk yıl geçmeden rehabilitasyon planı adı altında yeni bir kurtarma operasyonunun gündeme gelişi kuşkusuz hükümetin serbest pazar ekonomisi anlayışı açısından son derece ilginçtir. Gerçi Özal'ın ABD dönüşü açıklaması beklenen tasarı şimdilik, anlaşılamayan bir nedenle rafa kaldırılmıştır. Ancak, tasarının ani bir kararla dondurulmuş olmasının, bundan sonra şirket kurtarma operasyonuna girişilmeyeceği anlamına geldiği oldukça kuşkuludur. İş çevrelerinden, bu yöndeki çalışmaların sürdüğü yolunda haberler gelmeye devam etmektedir. Nitekim bir çok firmanın "rehabilitasyon planı" çerçevesinde devlet desteği sağlama amacıyla konkordato ilanı yoluna gittiği de bilinmektedir. Bu bakımdan, nasıl ifade edilirse edilsin şirket kurtarma operasyonunun şu veya bu biçimde gündemdeki yerini muhafaza ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Öyle anlaşılıyor ki bu konuda esas sorun kurtarılacak olanların tespitinde düğümlenmektedir. Hemen herkes şirketlerin tespitinde uygulanacak kriterlerin objektif olmasında hemfikir görünüyor. Ancak, en objektif kriterin piyasa mekanizmasının işleyişi olduğu savunulurken, piyasa mekanizmasının elediği kuruluşlara hangi objektif kriter uygulanacaktır? Hem serbest piyasa ekonomisinden, hem de "rehabilitasyon planı"ndan yana olanların konuya açıklık getirmek için cevaplamaları gereken ilk soru herhalde bu. □

Murtaza Çelikel:

Şirketler değil, bankalar kurtarılıyor

— Uygulanan iktisat politikalarının serbest rekabetçi platforma oturtmak istediği "kalan sağlar bizimdir" felsefesine rağmen, kurtarma operasyonları gayri resmî biçimde de olsa sürüyor. Bu tür operasyonlara ihtiyaç duyulmayacak bir yapıyı kurmak, uygulanan iktisat politikalarının genel mantığı içinde mümkün müdür?

— Sualinizin esasına cevap vermeden önce, Türk sanayisinin neden kurtarılacak noktaya geldiğini izah etmekte yarar var. 24 Ocak 1980 Kararları ile Türk ekonomisinde yapı değişikliği, piyasa ekonomisine dayalı serbest rekabet iddiaları gündeme geldi. 24 Ocak Kararları'nın tatbikçileri memleket ekonomisinin büyümesine özel sektörü memur ettiler. Özel sektör bu işi ihalesiz üstlendi. Bu memuriyetin verdiği sevinçle TÜSİAD başta olmak üzere diğer özel kuruluşlar Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne, hiçbir haklı ve gerçekçi nedene dayanmadan saldırdılar.

Geçen zaman ne getirdi? Özel sektör kuruluşlarının şikâyet ettiği, KİT'lerin müptela olduğu hastalıkların özel sektörde de olduğu yavaş yavaş ortaya çıktı. Neydi hastalıklar? Burada da yine yönetimde kusur, işletme sermayesi yetersizliği, rekabetsizlikten kaynaklanan kalitesizlik ve dünya pazarında karikatürü dahi yapılmayan bir ürün çeşidi. Bu hadise ortaya çıkınca "İmdat, devlet nerede?" diye özel sektörden sesler çıkmaya başladı. Buna ilaveten bir de kredi faizlerinin serbest bırakılması işin tuzu biberi oldu. Şimdi özel sektör ekonomiye damat namzedi iken, bu arzu yavaş yavaş söndü ve iflas etti. Ve özel bir sektörle karşılaştık ki, şeker hastası gibi için için erimeye başladı. Ve eridiğini de kimse kabul etmedi. Enflasyonun getirdiği suni rakam şişirmeleri ve muhasebe oyunlarıyla bugüne gelindi.

Kurtarılmanın esası şuradan kaynaklanıyor: Kurtarma, kâhyanın dağa kaldırılan kızının, ağanın oğlu tarafından kurtarılmasıdır. Ağanın oğlu bir miktar kıza sahip olur, ondan sonra da kız piyasaya düşer. Bu kâhya kızının kurtarılması modelinde şirketlerin kurtarılması şu şekilde oluyor: Kredi ile borçlanan müessese yavaş yavaş bankanın zimmetine geçiyor, malik değiştiriyor. Bu yeni müşteri de devlet oluyor. Asil Çelik ve Güney Sanayi olayında olduğu gibi. Bu özel sektörün KİT'lerden şikâyetinin tam zıddı, kendilerine ait olan, KİT'lere benzemiş müesseselerin sessizce, el altından devlete satılmasıdır. Bu işletmeleri, devletin işletmesi ve kârlı bir hale dönüştürmesi de mümkün değildir.

Şimdi Türk ekonomisi bütünü itibariyle kurtarılacak noktaya geldiğine göre, buradaki devlet politikası nedir, buna bakalım. Gayet sessiz bir biçimde dost ve akraba şirketler devlet tarafından himaye edilmiştir. Nasıl himaye edilmişlerdir; düpedüz satın alınmışlardır. Bankalar -Hisarbank ve İstanbul Bankası örneğinde olduğu gibi- devlet sektörüne yük olacak şekilde KİT'lere talepsiz satılmışlardır. Özel sektör bugüne kadar devlet tarafından görülen ve görülmeyen sayısız destek kararlarıyla ve DPT'nin ulufeleriyle bu hale geldiğine göre, devletten almış olduğunu devlete verebilecek güçte değildir. Gümrük duvarları arkasına sığınmış, rekabetsiz, kuruluş yerleri, işletme sermayesi, öz kaynak hesabı yapılmayan özel sektör kuruluşlarıyla karşılaştı kamuoyu. Kendilerine o günlerde tek rakip olarak KİT'leri görüyorlardı. Halbuki sonuçta özel sektörün en büyük rakibinin yine kendisi olduğu ortaya çıktı. Bünyeden kaynaklanan sağlıksız yapı, özel sektörün rakibi ya da düşmanı oldu. Aslında rakipleri rekabetti, piyasa ekonomisiydi. Bu rekabetten büyükler çok rahatsız oldu ve bazı küçükler de battı. Devlet burada inisiyatifini objektif olarak kullansaydı, belki baştan itibaren kurmaya çalıştıkları piyasa ekonomisini tahakkuk ettirebilirdi. Halbuki burada da yine "en ziyade himayeye mazhar şirket" stili geliştirdikleri için genelde hiçbir ilke kararı alamadılar ve bugünkü batağın içine geldiler.

Bu tablo ile gördüğünüz gibi, kendisi kurtarılacak noktaya gelmiş olan hükümetin, özel sektörü kurtarması mümkün değildir. Bu bir yutturmacadır.

— Şirket kurtarma operasyonları gündeme ilk defa gelmiyor. Bu olayın zaman zaman gündeme gelmesi kısır bir döngü mü gösterir? Hele 1985'in 84'ten daha parlak bir yıl olacağı vaadlerinin yoğunlaştığı bir zamanda gündeme gelmesinin nedeni nedir?

— Türkiye'nin itibarı artmıştır deniyor, Türkiye'ye gelen heyetler nakliyat heyetleri, mal satmaya gelmişlerdir. Dış itibarımızın artmasının nedeni, son günlerde ortaya çıkan Amerikan taleplerinden anlaşılıyor. Enflasyonla ilgili vaadleri iflas etmiş, vergi gelirlerinin GSMH'ye oranı yüzde 14'e düşmüş, son 4-5 senedir hiçbir ciddi yatırım yapılmamış. Bu mudur iyi olan tablo? Bu bir başarısızlıktır. Buradaki kısır döngünün tashihi de mümkün değildir. Bugünkü bankacılık sistemi ile yatırım yapmak mümkün değildir. Yüzde 80 faizi kaldıracak sektörlerin hangisi olduğu ortaya çıktı. Devletin de hangi sektörlere ihtiyacı olduğu ortaya çıktı. Devlet bugünkü faiz sistemiyle umumhanelere ve kumarhanelere muhtaç hale getirilmiştir.

Türk ekonomisi bütünüyle kurtarılacak noktaya geldiğine göre, şirket kurtarmadaki devlet politikası nedir, buna bakalım. Gayet sessiz biçimde dost ve akraba şirketleri devlet tarafından himaye edilmiştir. Nasıl himaye edilmişlerdir; düpedüz devlet tarafından satın alınmışlardır.

Bunlar sadece faizlerin yüksekliğinden kaynaklanmıyor. Bankacılıktaki mülkiyet çarpıklığından kaynaklanıyor. Bankacılıktaki kaynak kullanımı tam manasıyla holdinglerin denetimindedir. Bizde yatırım bankalarının kurucusu ve patronu holdinglerdir. Sınai Kalkınma Bankası ve Sınai Yatırım Kredi Bankası bunun örnekleridir. İş Bankası'nın da, devlet kontrolünde olmasına rağmen, holdinglerin bankası olduğunu söylemekte bir sakınca görmüyorum. Bunların dışındaki bankalar zaten onların denetiminde. İşte bu sistemle sade vatandaşın Türkiye'de yatırım yapması mümkün değildir. Türk bankacılığı taşa toprağa dayalı bir anane geliştirmiştir. Teşebbüse, projeye kredi vermemektedir. Bu yapıyı tahrip etmediğiniz zaman yeni adam üretemezsiniz. Serada yenilik yok, hep eski çınarlar ayakta, eski çınarların üstünde ne deve dikeni, ne de gül bitiyor. Bu durum kredisizlikten değil, aynı zamanda Türk ekonomisinin beklentisi olan insan filosu da yetişmiyor. Türkiye'de müteşebbis dendiği zaman eskiden babalar vardı, şimdi de oğulları var. Bunların da beynelminel sahadaki pehlivanlarımızdan ve koşucularımızdan farklı olmadığı ortada. Burada devlet, şirketleri kurtarmıyor, devamlı surette bankaları kurtarıyor. Sayın Özal'ın da bu yükü uzun süre taşıyacağı kanaatinde değilim.

— Peki son şirket kurtarma operasyonunun nedenini bankacılık sistemine mi bağlıyorsunuz sadece?

— Evet, bankacılık sistemine bağlıyorum. Donmuş kredileri tahsil edemedikleri için, iştiraklerinden geçinme imkânı da gün geçtikçe daraldığı için bankacılık sisteminin dramı yaşanmaktadır.

— İş aleminde netleşen bir sanayici-ihracatçı kutuplaşması var. Kurtarma operasyonlarına karşı oluşan tavırlarda tarafların yaklaşımları nedir?

— İhracatçı-sanayici çatışması sunidir. Çünkü ihracatın denetimi tamamen holdinglerin ve büyük sanayi babalarının elindedir. Sade vatandaşın yapmış olduğu ihracat, holdinglerin yapmış olduğu ihracatın en azından beş-altı katı olmasına rağmen, burada da yine tümüne yakın kısmı onlara aittir. Bu ihracatçı-sanayici çatışmasını sevimli Halit Narin dostum ortaya attı. Aynı kulübün üyesi olduğu için, kulüpte farklı bir ses çıkması ağaların hoşuna gitmediği için devamlı haksız bir saldırıya uğradı. Kendisi yüzde yüz haklı olmasına rağmen çatışma yoktur, sunidir.

— Peki efendim, sonuç ve ne yapılması gerekir?

— Türkiye dışa bağımlı olarak IMF ve Dünya Bankası'nın denetiminde hiçbir ye-

re gelemez. "Müsaade ederseniz yatırım yapabilir miyim?" diye devlet beynelminel bir teşebbüsten müsade istemez. Başarılı olduğu alanlarda devamlı surette barajlar koyan, başarısız olduğunuz alanlarda veya başarmaya imkânınız olmayan alanlarda size devamlı salık veren bir kuruluşa muhatap olarak yatırımınızı planlıyorsanız bu bir efsanedir, bu bir hayaldir. Türkiye'de yatırımın objektif kuralları faul yapmadan oynanacaksa Sınai Kalkınma Bankası'nın ve Sınai Yatırım Kredi Bankası'nın holdinglerin elinden kurtarılması lazımdır. DPT'nin lağvedilmesi lazımdır. Bankacılık sisteminin mülkiyet açısından kısa sürede ele alınıp halledilmesi lazımdır. IMF ve Dünya Bankası'nın teftişini değil, yardımını istemek lazımdır. Eşit şartlarda karşısına çıkmak lazımdır. Bu da teslimiyet politikası ile olmaz. AET'ye üye olacağım diye türkü söyleyeceksin, öbür taraftan üye olmadığın için her öğle namazında dua edeceksin, böyle ekonomik politika olmaz.

— Ben şirketler açısından sormuştum...

— Şirketlerin durumlarının iyileşmesi ve sağlamlaşmasına da hangi kaygılardan kaynaklandığını tespit ederek bakmak lazım. Düne kadar ana ilke kararı olan devletin en yüksek sorumlu mevkiini işgal eden müsteşar, bir bakıyorsunuz, kurtarılacak bir şirkette yönetim kurulu başkanı veya genel koordinatör. Bir eski maliye bakanına bakıyorsunuz, banka sahibi bir holdingte genel koordinatör veya müşavir. Bir eski Merkez Bankası başkanına bakıyorsunuz, başka bir bankanın koridorlarında dolaşıyor. Bu kadar içiçe, bu kadar yüzgöz olunmuş bir sistemde acaba özel sektör menfaatini mi kollamışlar zamanında, yoksa devlet menfaatini mi? Eski hukukta karı-koca boşandığı zaman hanımların evlenmesini yasaklayan altı aylık bir "iddet" müddeti vardır. Bu, yüksek kademedeki bürokratlar için mevzubahis değil, yıllık izinlerini alarak yeni patronlarının yanında tekrar göreve başlıyorlar. Bu yönetim kurulu üyelikleri ihtisaslarına mı veriliyor, yoksa devletle olan ilişkilerine veya devletten görülecek hacetlerinin bedeli mi? Bunları ele almak lazımdır. Hiçbir dönemde devletle özel sektör bu kadar yüzgöz olmamıştır. □

NİHAT TUNA

Erdal Türkkan

Kurtarmak yanlıştır

— Kamuoyunda sanayi yatırımlarının rehabilitasyonunun aslında gene bir tür şirket kurtarma olduğu görüşü yaygın. Siz bu ikisini nasıl karşılaştırıyorsunuz?

— Şirket kurtarmak, kendi kendini kurtarma imkânı olmayan ve ek kaynak yaratma şansı olmayan şirketlere kaynak transferi yapmak demektir. Bu durumda bu şirkete yapılan kaynak transferi onun mulkiyetinde kalır. Fakat bir şirket kendi kendini kurtarabilir durumda olmasına rağmen, ortada bir paylaşım problemi bulunabilir. Şirketin yarattığı katma değerin bir unsuru, örneğin faiz, katma değerin tamamını kapsayan duruma gelebilir. Bu durumda, şirketin belli bir anda ya işçiye, ya devlete, ya SSK'ya ya da bankaya borcu vardır. Bu durumda yapılacak şey, alacaklının alacağını sermaye ortaklığına dönüştürmesidir. Bu durumda şirket kurtarılmış, onun için özel olarak elverişli bir şart yaratılmış değildir. Alacaklı olan taraf, şirketin hisse senetlerini almak suretiyle alacağını mülk edinmektedir. Batı'da bu sorunlar ve fiilî tıkanıklıklar iktisadî mekanizma içinde kendiliğinden çözume bağlanır. Şirketin durumu kotuye giderse borsada hisse senetlerinin değeri duşer, başkaları o hisse senetlerini satın alırlar, şirketi ele geçirirler. Şirketin yönetiminde veya malî yapısında değişiklik yaparlar, şirketin faaliyeti devam eder. Türkiye'de sistemin yabancı sermayenin gelişini de güçleştiren en büyük katılığı sermaye piyasasının oluşmamış olmasıdır.

— Yatırımların rehabilitasyonunu, şirket kurtarmanın aksine, piyasanın işleyişine uygun ve normal bir yol saymak mümkün mü?

— Hayır, bu da olağanüstudür. Normal yol değildir. Bir kere, özel durumlar yaratarak, Kafaoğlu zamanında olduğu gibi, şirket kurtarmak yanlıştır. Kurtarmanın kriterlerinin belli olması gerekir. Ayrıca gelir dağılımını değiştirerek değil, yeni kaynak yaratmaya yonelik bir çerçeve saptamak gerekir.

— Burada kriter ne olabilir?

— Kriter, normal kurtarma yolu olan sermaye piyasası mekanizmasının benzerini sağlamaktır. Bankalar ile şirketler karşılıklı oturarak sorunlarına çözum getirmelidirler. Bu kolaydır ve bankalar açısından da yararlıdır. Ama devletle şirketlerin karşılıklı oturup çözüm aramaları olamaz. İşte bu noktada, devletin bu şirketlerin hisse senetlerini satın alması normal yolun benzerini sağlar. Bu kuralları koyduğunuz zaman, "kurtarılmak isteyeni kurtarayım" diyebilirsiniz. Çünkü zaten güç durumda olmayan şirket başvurmayacaktır. Çünkü o zaman hisse senetlerinin örneğin % 30'unun SSK'na, % 30'unun Maliye'ye geçme durumu ortaya çıkabilir. Bu da şirket sahibi için elverişli bir durum değildir. Ayrıca bu rehabilitasyon programının çok büyük olmamasına dikkat etmek gerek. Boyutu saptamak çok önemli. Önceliği çok kolay kurtarılabilecek durumda olan şirketlere vermek ve kademeli olarak bunu sürdürmek gerekir. Ayrıca bu rehabilitasyon mutlaka önceden bilinen bir kaynakla yapılmalıdır.

— Bu rehabilitasyon düşüncesinin neden bu konjonkturde ortaya çıktığını düşünüyorsunuz?

— 1980'in başında zaten ihracata yönelik olmayan, 70'lerin furyasında ortaya çıkmış, eski teknolojiyle çalışan firmalar ekonomideki değişiklige ayak uyduramayarak battılar. Bunların kurtarılmasını da kimse savunmadı zaten. Şimdilerde ise normal koşullarda katma değer yaratabileceği gibi ihracat da yapabilecek olan firmalar zor durumda kalıyor. Boyle olunca, hükümet de bunu gordu, aslında görmek zorunda kaldı...

— Peki konu neden gündeme gelmesinden çok kısa bir süre sonra yeniden hükumet tarafından örtbas edildi, hattâ çalışmu yapıldığı bile yalanlandı?

— Bu konudaki tepkileri ölçtüler, bir tur kamuoyu yoklaması yaptılar. Bilen bilmeyen herkes fikir yürüttüğu için korktular. Bir de zaten hukumette bir korku var: acaba arzı artırıcı onlemler alırsak, bu yonde adımlar atarsak felâket mi olur? Aslında bu son noktada tercih meselesidir. Turkiye'nin ilan edilmemiş bir konvertibiliteye geçmesi faydalı mıdır, zararlı mıdır? Aslında bu tercihi tartışmak lazım. Hukumet buyuk bir doviz bolluğu yaratmayı hedefliyor. Bu, yakın zamanda konvertibiliteye geçilmesi duşunuluyor ise anlamlıdır. Daha uzun vadeli bir geçiş sozkonusu ise ara ve yatırım mallarına kaynak ayırmak anlamlıdır. Aksi takdirde, ben Turkiye'nin durumunu, ay sonunu zor getiren bir adamın boyuna para biriktirmesine benzetiyorum. □

(*) Hacettepe Univ. oğretim uyesi ve Turkiye Odalar Birliği danışmanı

TANIL BORA

10. İktisatçılar Haftası

Alternatifler ve demokrasi

KÜRŞAT İSTANBULLU

Fallaci lafını esirgemeyen cinsten bir gazeteci; "Bir İnsan"da cunta dönemi Yunan basınıyla ilgili bir benzetmesi vardı. Bu benzetmeyi bir ülke basınıyla sınırlamak imkânsız; zaten o da sınırlamıyor. Gelişmekte olan ülkelerde basın aynı basın-demokrasi de öyle ya-partnerler değişik olsa bile. Her neyse biz İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'nin düzenlediği "10. İktisatçılar Haftası"na dönelim.

Bugüne kadar bir iki istisna dışında uygulanan iktisat politikalarına karşı eleştiriler, Özal'ın "liberal" modelinin "büyüleyici" etkisi altında ancak yüzeysel eleştirilerle sınırlı oldu. Artık bu "büyüden" ve modelin başarılarından söz etmek oldukça güç. İktisatçılar Haftası bu konuda en azından profesyonel iktisatçılar arasında ortak bir görüş oluşturmak bakımından son derece önemli oldu.

24 Ocak 1980'de alınan ekonomik istikrar önlemlerinin iki önemli amacı vardı: Enflasyon sorununa çözüm getirmek, ikincisi serbest piyasa ekonomisine geçiş. Ancak belirli bir ideolojik tercih doğrultusunda uygulanan politikanın bir amacı daha vardı: Kaynak dağılım mekanizmalarını özel kesim, o da özel kesim içinde sınırlı bir kesim adına değiştirmek ve bu kesimlere önemli ölçüde kaynak transferi sağlamak, ekonomide monopol bir yapı oluşturmak.

Bugün uygulanan politikanın beşinci yılında tablo oldukça ilginç; çünkü gelinen noktada uygulanan politikanın hedefleri açısından sorunlar çözülebilmiş değil. Enflasyon hâlâ yüzde 50'lerde seyrediyor, yatırımlarda bir canlanma gözlenmiyor, cari işlemler açığı ve bütçe açıkları hâlâ önemini koruyor, işsizlik büyük boyutlarda, gelir dağılımındaki bozulma alt gelir grupları açısından ciddi bir sorun, ihracattaki artış hedeflerin gerisinde...

Bu sorunlar karşısında Özal'ın hâlâ alternatifsiz olduğunu ilan etmesi kadar haklı bir davranışı olamaz. Özal'ın sıkıyönetim konusundaki görüşlerini aynı anlayışın bir uzantısı olarak değerlendirmek gerekir; çünkü demokrasiyi öngörmeyen bir politikanın alternatif kabul etmesi düşünülemez. Özal bütün "başarısını" 1980 sonrası "alternatifsiz" döneme borçlu olduğuna göre, bu politikanın devamı ancak alt gelir grupları açısından sınırlı politik hareket imkânı olan bir yapıda düşünülebilir. Bu da zaten 1980 sonrasında sağlanmış durumda. Siyasal katılımın en önemli ögesi durumunda olan, özellikle de alt gelir grupları ve çalışan kesimlerin oluşturduğu baskı gruplarının faaliyet alanlarının sınırlanması, sendikaların bütün müdahale araçlarının yok edilmesi ve sembolik örgütler haline getirilmesi Özal'a geniş hareket imkânı sağlıyor.

İktisatçılar Haftası uygulanan politikanın gerisindeki ideolojik motifleri gündeme getirmesi açısından da önemli. Bu konuda İdris Küçükömer'in bölüşüm, demokrasi ve politika arasında kurduğu ilişki çerçevesinde uygulanan politikaya ve bu politikanın gerisindeki ideolojik tercihlere yönelik eleştirileri Özal'ın uygulamalarına karşı eleştirilerde modelin parçalarının değil, bütününün tartışma gündemine getirilmesi açısından önemli bir açılım sağladı.

Monetarist politikaların popüler "peygamberi" Milton Friedman Türkiye'de 1980 sonrası iktisat politikası uygulamalarının da içinde yer aldığı, moneter uygulamaların gelir dağılımını bozucu ve sınıflar arası eşitsizliği ve işsizliği artırıcı etkileri karşısında önemli bir "kehânet"te bulunuyordu: "Herkes Marlene Dietrich gibi güzel bacakalara sahip olamaz ki."

Her ne kadar "herkes Marlene Dietrich gibi güzel bacaklara sahip" olmasa da "Dietrich'in bacakları eksik olsun" diyenler de olabilir. Ne de olsa artık uygulanan politikanın geniş bir sanayici kesim açısından da çekici bir yanı yok. Büyümeye dönük politikaları ileri sürdüğü istekler manzumesiyle açıklayan ve uygulanan politikanın gelir dağılımını ciddi şekilde bozduğu ve işsizliğin son yıllarda önemli ölçüde arttığını söyleyen, genel olarak sol denebilecek bir politika tercihi içinde de olmayan biri; Friedman'ın "güzel bacaklılar" sınıfından Halit Narin.

Narin "İstihdam ve Gelir Dağılımı" konulu tebliğinde tarım kesimi de dahil işsiz sayısının 3.5 milyona çıktığını belirtiyor. Ve yüzde 10 sınırının "o ülkede yaşayan insanları sosyal patlamaya hazır hale getirebileceğini", ülkemizdeyse işsizlik oranının yüzde 16.5'a ulaştığını söylüyor. Ayrıca Narin'in sosyal kesimlere göre gelir dağılımı tablosu, uygulanan politikanın kaynak dağılım mekanizmalarını hangi kesimler adına düzenlediğinin kısmen de olsa görülmesi açısından ilginç. Narin'e göre, nüfus içinde en düşük paya sahip olan sermaye ve serbest meslek sahipleri gelirden en büyük payı alıyor. Ücretliler ve küçük üreticilerin toplam nüfus içindeki paylarıysa toplam yüzde 89.3, gelirden aldıkları toplam pay ancak yüzde 64.8. Halbuki sermaye ve serbest meslek sahipleri nüfus içindeki yüzde 10.7 olan payına karşılık toplam gelirin yüzde 35.2'sini almaktadır; yani nüfus payının üç katı.

Tekel adayı bir kesimin dışında, küçük ve orta sanayiciler de dahil bütün çalışan sınıfların kendilerine karşı bir politikaya alternatif üretememeleri herhalde mümkün değil. Bundan dolayıdır ki, İktisatçılar Haftası'nda geçmiş beş yılın değerlendirilmesiyle birlikte yeni politika önerileri gündeme geldi.

Bu öneriler Özal'ın bugüne kadar söylediği ancak önemli bir gelişme sağlayamadığı piyasa ekonomisini de öngörüyor, ancak yapılması gerekli yapısal reformların devreye sokulması ve çalışanların kararlara katılım mekanizmalarının önündeki engelleri açmak şartıyla. İşte bu noktada demokrasi gündeme geliyor. Çünkü sorun öncelikle büyümeye dönük politikaların devreye sokulması kadar, bir bölüşüm sorunudur da.

Bugün hedeflenen büyüme hızlarıyla kalkınmanın imkânsızlığı ortada. Bugünkü konjonktürde kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için gerekli büyüme hızının oldukça gerisindeyiz. Seyfettin Gürsel'in çizdiği tabloya bakarsak bu hedefler için gerekli büyüme hızı yüzde 6.5. Bu büyüme hızına ulaşabilmenin koşulu ise 9 milyar dolar civarında ihracat, 13 milyar dolar civarında ithalat; aynı zamanda hızla yatırımların devreye sokulması ve GSMH'nın yüzde 25'i oranında yatırım ve GSMH'nın yüzde 22'si oranında bir tasarrufu sağlamak gerekiyor. Bu hedeflere, bir grup iktisatçıyla Ankara'da basına kapalı toplantılar düzenleyerek uygulamaların değerlendirmesi planlansa da ulaşılamayacağı açık. Çünkü gereklilik yeni politikaların devreye sokulmasında. Özal'ın bunu başarması ideolojik tercihleri doğrultusunda kurduğu iç ve dış bağlantıları açısından imkânsız görünüyor. □

Demokrasinin fazlası...

SADIK ÖZBEN

Yazar olmak, yanlış anlaşılmak demek. Ben zaten hayatta anlaşılmamaktan çok çektim. En son geçen sayıdaki "Azmi Buyurgan" imzalı yazıyı benim yazdığımı sananlar bile çıktı. Oysa açıkça söylemiştim, o yazının bir mektup olarak geldiğini (o üstümde tepindiği zevksiz resmi de yazarın kendisi çizmişti). Hatta bundan önce de, "Azmi Kararlı" imzalı bir başka mektup gelmişti. Bunlardan anlaşıldığına göre, memlekette bol miktarda Azmi var. Aziz Nesin'in hikâyesinde Emniyet, vilayetlere yazıp "Fil Hamdi"nin arandığını bildirir. Bunun üstüne çeşitli il emniyet müdürlükleri'nden, "İl sınırları içinde eşgale uygun yirmi iki Fil Hamdi yakalanarak merkeze gönderilmiştir" yollu telgraflar yağmaya başlar. Bu Azmi olayı da böyle gelişecek galiba. Çünkü aldığım o mektuplar benim tanıdığım Azmi'den değil, bunu biliyorum -ben Azmi'yi tanımaz mıyım? Bu mektupları yazanlar, olsa olsa Nazmi olurlar.

Bu son mektupta en sinirlendiğim şey, hostesler konusunda söylenenler. Ne demek? Ne ilgisi var? Behlül bey gibi düşünen asıl **ben**mişim! Laf! Ama böyle ince konuları Azmi'nin sahtesiyle de, sahicisiyle de konuşmak mümkün değil. Geçelim, sinirleniyorum.

Bir de son paragraf! "İçki kokusu, insan gürültüsü, kadın kahkahasıyla sulanmayan bir sohbet"miş. Neyi ima ediyor? Sanki ben hep bu tür yerlerde geziyorum. Bu da ilgisiz. Hem gezsem kime ne? Arada bir gidiyorum tabii. Herkes gidiyor. Sonra, ben daha çok toplumsal gözlem yapmak için uğruyorum böyle yerlere. Yani, şimdi bunu mazeret olsun diye de söylemiyorum. Canım, neyse ne? Gerçekten kızdırıyorlar insanı.

Dedikodu yapmasınlar, "anti-demokratik" filan demesinler diye, gelen mektubu yayımladım. Ama bu demokrasinin de fazlası can sıkıyor. **YeniGündem** çok demokratsa bir de "Azmi" köşesi açsın. Ben artık mektup filan yayımlamayacağım.

Birtakım eğlence yerlerinde "toplumsal gözlem" yapılabildiğinden söz etmiştim. Gerçekten öyle. Bakın, bir gözlemimi size aktarayım. Bizim memleketin erkekleri. Yanlarında göz koydukları bir kadın olunca, tanıdıklarına selam vermiyorlar. Şimdi adını söylemeyeyim -gene başım derde girer sonra- gazeteci-yazar bir tanıdığım vardır. Geveze ve yapışkandır, bir saatten sonra da mutlaka kavga çıkarır. Geçen gün yanında tanımadığım bir hanımla Bilsak'ta gördüm. Her zaman ödüm kopar, gelip yanıma oturacak diye; bu sefer hiç bakmadı, görmedi. Bu tabii tek örnek değil; çok gördüm böylesini. Ben kadın olsam, yanımdaki adamın tanıdıklarına selam vermekten kaçındığını sezsem, "bu adamın benimle ilgili niyetleri kötü olmalı" diye huylanırım.

Bir de bunun öbür türlüsü var. Beni yanımda bir hanımla gördüklerinde gene bana selam vermiyorlar. Şimdi bu da bir tuhaf. Sanki ben öyle gizli kapaklı bir hallerdeyim de, selam vermemekle beni kayırıyorlar. Bizim memlekette bu işler bir türlü düzelemeyecek galiba. Şöyle "uygar" bir bakış açısı oluşamayacak. Biraz daldan dala atlıyorum, ama "uygar" deyince, bu sözcükten de bir türlü hoşlanamadığımı söylemek istedim. Bir kere sesi kötü, otomatikman "aygır" çağrışımı yapıyor ("cihaz" anlamında kullanılan "aygıt" daha da beter). Belki de bu sözcüğün tersliğinden ötürü, "uygar"laştıkça kabalaşıyoruz. Nereden türediğini tahmin edebiliyorum: En "uygar" Türkler "Uygur" oldukları için zamanında böyle türetilmiş herhalde. Ama o zaman, bir Fransızın "uygar" olması, Fransızın "Uygurlaşması" demek oluyor. Bir Fransız niçin "uygurlaşsın"? Öbür yandan, eski sözcük, "medenî" de, Medine'den geliyor -o dönemde kentlerin en "medeni"si Medine olduğu için. (Ya da, en "uygar"ı.) O zaman bir Floransalı niye "Medineleşsin?"

Bu konuyu geçenlerde bizim büroda açacak oldum. Sakın "ukalalık" filan demeyin, ama böyle biraz incelmiş kültürel konularda "zihin açıcı" gözlemler yapmak hoşuma gidiyor. Renksiz yaşamımızda biraz kafa egzersizi olsun diye. Behlül bey, "Monşer ben zaten 'sivilize' diyorum. En iyisi o," dedi. Ayla hanım,

"ne kadar enteresan" dedi ve hiç ilgilenmedi. Bazı kadınlar bu gibi konulara hiç yakınlık duymuyorlar. Üzülüyorum onlar adına. Gene bizim Azmi -bizim sahici Azmi- ilgi gösterdi. Bir süre tartıştık, "uygarlık" kavramının "kentleşmeden", "yurttaşlıktan" geldiğini. Fakat ne olsa Azmi işte, sonunda "gelecekte bütün dünya proleterleşecek. O zaman böyle 'uygar', 'medeni' filan gibi kavramlara gerek kalmayacak" dedi. Beni kızdırmak için kasten mi yapıyor, anlamıyorum. Bu kadar da olmaz ki.

Bizim bu dil sorunumuz epey karışık. Ben kendi hesabıma öz Türkçe sözcükleri kullanmaya özen gösteriyorum. Çünkü ben de bu ülkenin "ilerici" kesimi içindeyim. Geçen haftaki "pseudo-Azmi"nin dediği gibi -ama tabii onun sorunu koyuş mantığına kesinlikle katılmıyorum. Her neyse, "ilerici" kesimden bir birey olarak arı bir dille yazmaya çalışıyorum, ama konu üstüne kafa yorunca olay bir tuhaf görünüyor. Bernard Shaw'un bir sözü var: "İngiltere ve Amerika aynı dil tarafından bölünmüş iki ulustur" diyor. Aşağı yukarı tersi de bizim için geçerli sanki. "Milletin ümidi falanca" demek ve "ulusun umudu filanca" demek bizde ciddi bir siyasal ayrım oluyor.

Vaktiyle, ilerici bir kültür bakanı iş başındayken, "Terimleri Türkçeleştirme" toplantıları yapılmış. Konuşmalar sırasında yaşlı bir üye "çaga-kaga" filan gibi sesler çıkarmaya başlamış. Toplantıdakiler ilkin adamcağızın Çağatayca kökenli yeni terimler önerdiğini sanmışlar. Meğerse adam kalp krizi geçiriyormuş, oracıkta fücceten gitmiş.

Evet, bu dil konusu böyle biraz karışık işte. Gene de, Sadık Özben olarak arı dilden yana tavır almam gerektiğine inanıyorum. Çünkü şu zamanda başka türlü konuşmak yanlış anlaşılabilir.

Not: Söz verdiğim Uludağ'da tatil konusunu unutmuş değilim. Ancak bu sefer de araya Azmi'nin taklidi girdi ve gene düzenimi bozdu. Bir dahaki sayıda tatili yazacağım diye söz verdikçe Osman Balcıgil alaylı bir yüz ifadesiyle bakıp, kaşlarını kaldırıyor. Onu da mahçup edeceğim inş -pardon- umarım. □

GENÇLİK

Tuttuğunu eğitmek

Gençliğin temel meselelerinden biri, eğitim. Bu konuda gençler arasında başka hiçbir konuda olmadığı kadar güçlü bir fikir birliği var. Denebilir ki, gençlik yılı kutlayıcıları ile gençlerin üzerinde anlaştıkları temel gençlik sorunu bu: eğitim. Herkesin üzerinde anlaştığını söylediği ortak değerler sözkonusu olduğunda yerleşik bir alışkanlığımız vardır. "Tamam ama, kimin için... Ne için eğitim?" diye sorarız. Bunu sormaktaki amaç, eğitimin hangi kesimin/sınıfın çıkarına, hangisinin zararına işlediğini deşifre etmektir genellikle. Bu soruyu böyle bir deşifrasyon kaygısı olmadan, gerçekten "kimin" eğitileceğini/eğitilmesi gerektiğini öğrenmek amacıyla sorunca daha vahim bir durumu deşifre etme olanağı ortaya çıkıyor. Şöyle:

200'ü aşkın şehirli gençle yaptığımız "gençlik anketi"nde en önemli meselenin eğitim olduğunu söyleyenler "Çözüm ne olmalı?" sorusuna ilginç cevaplar verdiler:

— Ailelerin eğitilmesi (üniversite öğrencisi, kız, 20 yaşında).

— Üniversitelere insan ilişkileri diye bir ders konmalı (üniversite öğrencisi, kız, 21 yaşında).

— Televizyon ve yayın organları ile daha büyük yaştakiler eğitilebilirler (lise öğrencisi, kız, 17 yaşında).

— Eğitim ya da basın yoluyla halkı bilinçlendirmek (lise öğrencisi, kız, 16 yaşında).

Öyle görünüyor ki, eğitimin kimin çıkarına olduğunu bir yana bırakalım, kimin eğitilmesi gerektiği üzerinde de pek sağlam bir mutabakat yok. Fakat bu cevapların, yakınılan temel sorunların çözümüne yönelik olarak verildiğini düşününce, herkesin pek hazzetmediği, önünde engel olarak gördüğü "kesimleri" eğitmek istediği anlaşılıyor ("Herkes tuttuğunu eğitir" gibi bir özlü söz geçerli olabilir). Bu da eğitimin Türkiye'de ıslah etme yönü belirleyici olan, tek yanlı uygulanan bir "önlem" olarak kurumsallaşmış olduğunu düşündürtüyor. Eğitim, insanları, nasıl olacağını/neler getireceğini bilemedikleri gelecek içinde bir konuma yerleştirecek tek aygıt olarak belleniyor. Peki ama, gelecekteki yaşama eğitim tarafından hazırlanırken, **şimdi** yaşanan sorunlar, karşılaşılan güçlükler ne olacak? Genç insanlar yaşamın gidişini düzenleyen tek merciin eğitim olduğuna ikna edildikleri ölçüde, her tür sorunu bu kuruma havale ediyorlar ya da çözümsüz olduğuna inanıyorlar. Eğitim geleceğin güvencesi olan gençlerin geleceklerinin güvencesi olarak sunulduğu için... Ve "bütün meselelerimiz eninde sonunda gelip eğitime dayandığı için" herhalde, insan ilişkileri gibi karmaşık bir sorunun çözümü bile "üniversitelere insan ilişkileri diye bir ders konması"na bağlanabiliyor. Belki "tüm sorunlar özünde eğitim sorunudur" demek kolaycı olmayan, soğukkanlı bir yaklaşım gibi geliyor; ama tüm sorunları sonsuza dek ertelemeye dayanak oluşturması çok uzak bir ihtimal değil. Zaten, hemen hemen bütün insanî sorunları "uzun vadede" bir tek kurumun misyonu altında toplamak da kolaycılığın dikalâsı değil mi?

Bu eğitim konusu gerçekten çok önemli bir yara halini almışa benziyor. Ama sorun galiba eğitimin kimin için, ne için, nasıl bir eğitim olmasından çok, bizzat "eğitimin çok önemli bir sorun" olduğunu kafalara rapteden yaklaşım tarzı. Eğitimi bir araç olarak görmek yerine, kendi içinde tartışmak bu bakımdan daha "soğukkanlı" bir şey olacakmış gibi görünüyor... □

Tanıl BORA

Edgar Morin:

İyimser olmanın tek yolu

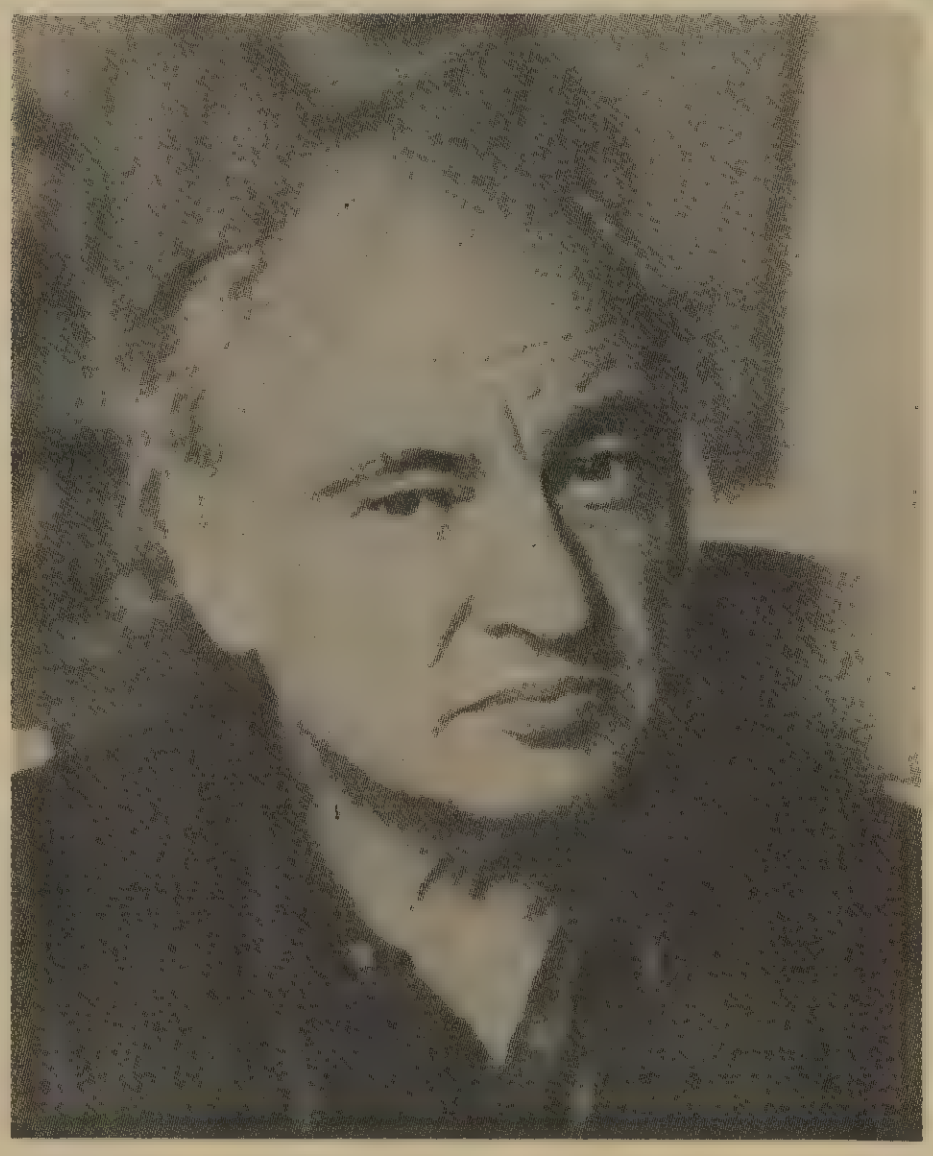

Yaşayan Fransız sosyologlarının önde gelenlerinden biri olan Edgar Morin, 1921'de Paris'te doğdu. Direnme Hareketi'ne katıldı ve aynı yıllarda Fransız Komünist Partisi'ne üye oldu. 1951'de Stalinizme direndiği gerekçesiyle partiden ihraç edildi. 1957'de devrimci teoriyi "kutsal kitabın" ötesine giderek yeniden düşünmek isteğiyle uzun soluklu bir araştırmaya girişti. Önceleri, yönettiği ***Arguments*** *(1957-1963) dergisinde, daha sonra* ***İnsan Siyasasına Giriş*** *(Seuil, 1965) adlı kitabında ilk ifadesini bulan bu çaba, sonradan onu, belki de zorunlu olarak, kökleri fiziki ve biyolojik evrenlerde araştırılması gereken bir temel "antro-pososyoloji" araştırmasına yöneltti (****Yitirilmiş Paradigma****, 1973;* ***Metod****, 1978). Bu kapsamlı projeye girişmeden önce de antropoloji (****İnsan ve Ölüm****, 2.b., 1970) ve sosyolojinin çeşitli alanlarında (****Sinema ya da Hayali İnsan****, 1956;* ***Yıldızlar****, 2.b., 1972;* ***Komün****, 1967) pek çok ilginç yapıtı bulunan Morin, partiden ihracına yol açan Stalinizm eleştirisini "amacı ihbarcılık değil, insan düşüncesinin, inancına aykırı düşen olguları haklı kılıp aklileştirme ya da önemsizleştirip, köşeye atma eğiliminin 'psiko-lojik' temelini çözümlemek olan" bir Özeleştiri'de (ilk baskısı 1958, Seuil, 1974) dile getirdi. Kısa bir süre önce Nouvel Observateur dergisinde yayımlanan söyleşisinde Morin, günümüzde sosyalist teorinin ve ideallerin tarihsel ve toplumsal gerçeklerin ışığında geçerliliğini soruşturuyor.*

— Kısa bir süre önce sağcı bir gazeteye "hâlâ" solcu olduğunuzu söylediniz. Neden "hâlâ"?

— Bu biraz, kendimi beceriksizce (ya da solakça) anlatmak olmuş, tek kelimeyle hem katılımımı hem de çekincelerimi anlatmak istemiştim... Ne demek istediğimi biraz daha etraflıca anlatırsam, şunu söyleyebilirim: Bana göre "sol" kelimesi bir sıfattır, bir ad değil. Ben Sol'dan bu sanki kendi başına bir gerçeklikmiş gibi sözeden, Sosyalist Parti'yi (PS) ya da Komünist Parti'yi (KP) bunun uzantıları ve sözcükleri olarak gören, dolayısıyla bu partileri solun taşıyıcıları, sahipleri ve doğrulayıcıları haline getirenlerden değilim. Sol göreli bir kavramdır. İçinde yaşanan siyasi iklimin değişmesi solla sağın farklı gerçeklere tekabül etmesine yeter. Tarih içinde bir yandan öbürüne kaymalar da görülmüştür: Radikal Parti soldan merkeze kaymıştır örneğin. Devrimci komünizmin totaliter bir sisteme dönüşmesine yol açan önemli altüst oluşlar da yaşanmıştır. Bu sistemi ne sağ ne de sol kelimeleriyle anlatmak mümkündür.

Sol, aynı şekilde, devrim, sosyalizm ve demokrasi gibi kelimelere göre de yeterli bir kavram değildir. Devrimci sözü sizi sola yerleştirir belki ama, bunun çok ötesinde bir anlam taşır. Aynı şekilde "sosyalizm" sözcüğünde "sol"dan daha fazla bir şey yüklüdür. Nihayet demokrasi'ye gelince, sol-sağ karşıtlığı, bizim de aralarında bulunduğumuz toplumlarda tehlike anında çok daha büyük önem kazanan temel karşıtlığı, demokrasi -diktatörlük karşıtlığını ve daha da temeldeki, demokrasi-totaliterizm karşıtlığını gözden kaçırmaya yol açmamalıdır. Dünyayı politik ve ideolojik koşullar ve sınırlar içinde bir anlam taşıyan sol-sağ karşıtlığı çerçevesine hapsetmeye çalışmak aptallıktır. Söylenebilecek tek şey bu karşıtlığın az ya da çok derin olduğudur. Örneğin savaştan önce sağ gerici, aşırı milliyetçi ve Yahudi düşmanı iken, bu karşıtlık çok derindi. Sağ evrilmeye açık, sol ise ılımlı bir hale geldiğinde, karşıtlık da keskinliğini yitirdi. Özetle söylersem, sol ve sağ, kesin, açık seçik, çürütülemez, zamandışı, metafizik nitelikler değildir. Bozulup yozlaşabilirler. Zaman zaman yeniden tartışılıp, yeniden ortaya konulmaları, yeniden temellendirilmeleri gerekir.

Şahsen bana göre, "sol" sosyalist parti ile komünist partiyi içine alan bir bütün değildir...

— Peki, "Sol Birlik"in anlamı neydi?

— Benim için pek çok hayal kırıklığı, ikiyüzlülük ve kurnazlık anlatan bu deyimi, bir türlü sözlüğüme alamadım. Kendimi solda hissettiğim ve benim için sol düşüncesi, göreli olmakla birlikte ciddiyetini koruduğu için, PS'ye duyduğum sempatiye karşın, Sol Birlik bana çok itici gelmiştir. Onun için de 1981 sonrası "sosyalizmden hayal kırıklığına uğrayanlar"dan değilim. 1973-1981 döneminin acınası "Sol Birlik" ideolojisinden ve PS içinde yol açtığı entelektüel yoksulluktan zaten o kadar hayal kırıklığına uğramıştım ki, sonradan olanlar zaman zaman birer hoş sürpriz gibi geldi bana...

— Sol kavramını siyasetle sınırlandırıyorsunuz. Oysa soldaki bazı düşünürler...

— Siyasi açıdan solda yer alan bazı düşünürler var, ama eğer bunlar gerçekten büyük düşünürlerse, düşüncelerini siyasi yelpazenin bir yerine yerleştirmek pek kolay bir iş değildir. Hegel'i ya da Nietzsche'yi sola ve sağa yerleştirmek biraz saflık olur. Düşüncelerini sağ ya da sol kullanabilir ama onları bu kategorilere indirgemek mümkün değildir. Marx "sol"cu değildi, içinde yetiştiği sol-Hegelci çevreye karşı çıkan devrimci bir düşünürdü ve bence, bugün Marksist akım gerici olmuştur.

Darwin... Solcu muydu? Sağcı mıydı? Teorisi birbiriyle çelişen üç akımı etkiledi: 1) Güçsüzlerin güçlülerce tasfiyesini meşrulaştıran sosyal Darwinizm; 2) Evrimleşmede çatışmanın oynadığı motor rolün meşruluğunu onda bulan Marx'ın düşüncesi; 3) Kropotkin'in ondan çıkarak doğal ayaklanmanın dolayısıyla varkalmanın bir öğesi olarak yardımlaşmayı meşrulaştıran mutlak özgürlükçü (liberter) düşüncesi.

— Sol sizin için yüzeysel, adeta anlamsız bir kavram haline gelmiş...

— Anlamlı olduğunu söyledim, ama bunun belirli geçerlilik sınırları ve koşulları olduğunu belirttim. Bunları kabul etmezsek o zaman onu anka kuşu yapmış oluruz. Buna ayrıca içinde derin bir şey taşıdığını da eklemeliyim. Bu, sosyalizm düşüncesidir; köklü bir sosyal dönüşüm projesi anlamında sosyalizm. Ama "sosyalizm" kelimesinin anlamı konusunda mutlaka anlaşmamız gerekiyor.

Bana göre sosyalizm bir mittir-ve benim gözümde bu terimin hiçbir olumsuz yanı yoktur; çünkü gerçek olanı kavramak için bile mitlerden vazgeçemeyeceğimizi düşünüyorum. Bu mit, çağdaş dönemin daha çok özgürlüğe ve yeni bir topluluğa olan büyük özlemini somutlaştırmaktadır. Bu özlemleri XIX. yüzyılın ana akımlardan sapan, kendi kendini yetiştirmiş düşünürleri dile getirmiştir. Aklımdaki düşünürler, Fourier, Prodhon, Bakunin, Leroux, Marx. Özgürlük özlemi onları sömürü ve egemenliğin, devlet de dahil egemenliğin (unutmayalım ki Marx "devletin sönmesi"ni amaçlamaktaydı) içerdiği şeylere karşı çıkmaya götürdü. Topluluk özlemi ise, enternasyonal düşüncesinde tüm insanlığı kapsayacak biçimde genişledi.

Bunlar hâlâ benim özlemlerim. Ulusötesi, ne kadar zor olursa olsun batı-ötesi bir bilinçle düşünmeye, insanlığın tüm çeşitliliği içinde tek olduğunu unutmamaya çalışıyorum. Bu çeşitliliğe saygı gösterilmesi de çok önemli. Öte yandan bu iki tamamlayıcı özlemin birbiriyle çelişebileceğini de biliyorum. XIX. yüzyıldan beri özgürlükçü sosyalizmle devletçi sosyalizm, ardından da otoriter sosyalizmle, demokratik sosyalizm arasında bir kopma oldu; bu kopma, sonunda, bolşevizmin totaliterizme dönüşmesine vardı. Bu aşamada artık "sosyalizm", gerçeği gizleyen bir sözden başka bir şey değildi.

Eğer sosyalist olmak, içinde bu birincil özlemleri taşımaksa, sosyalistim; eğer SSCB'yi sosyalist kabul etmek ise o zaman anti-sosyalistim. Eğer sosyalizmle demokrasi arasında bir çelişki varsa, demokrasiyi seçerim. Eğer sosyalizm demokrasinin yükselmesi ve derinleşmesi ise demokratik sosyalizmden yanayım. Eski bolşevizmin jargonunu kullanacak olsam, bugün ve her zaman bir "sağcı-goşist" olduğumu söyleyebilirim: Hoşgörü ve özgürlük tutkusu nedeniyle sağcı, büyük bir dönüşümün mümkün olduğuna inanmaktan ötürü solcuyum.

Eğer sol düşünceye toplumun köklü biçimde dönüştürülebileceği ve dönüştürülmesi gerektiği düşüncesi dahil ediliyorsa, işte o zaman sol-sağ arasındaki temel karşıtlığa parmak basılmış olur. "Hâlâ" solcuyum çünkü, varolan sosyal örgütlenmemizin barbarca olduğunu düşünüyorum. İnsan ilişkilerinin, hem insanlık katında bir bütün olarak hem de imparatorluklar, sınıflar, devletler düzeyindeki egemenlik/sömürü ilişkileri katında, hem de bireyler arası ilişkiler ve insanın kendi kendisiyle olan ilişkisi düzeyinde, iyileştirmelerin/dönüşümlerin mümkün olduğuna inanıyorum. Kısacası, biz, gelişmiş denilen toplumlar ve o toplumların bireyleri de dahil olmak üzere, insanların zihnî entelektüel, duygusal ve sosyal açıdan tam bir azgelişmişlik düzeyinde bulunduğuna inanıyorum.

— Yani dünyayı değiştirmeyi, insanı değiştirmeyi, hayatı değiştirmeyi umabilir miyiz?

— İnsanlar arasındaki ilişkileri ve dünyanın durumunu, evet. Ama, bunun için, "Yeryüzü Cenneti" ve kendiliğinden "İlerleme" mitlerinden kurtulmamız gerekir. Siyasi umudu, insanlık tarihinin sorunlarına "Çözüm" bulabilecek proletarya mitiyle Marksizme sızan kurtuluşun geldiği son güne imandan ayırmamız gerek. Bu yüzyılda, mutluluğun, dünyada, "sosyalist cennette" gerçekleşmesinin ne kadar yalana ve acıya mal olduğunu gördük. Siyasete insan acılarını dindirmek görevini yüklemeyelim. Dinî kurtuluşu üstlenmek siyasi imana düşmemeli.

Bence kendimizi kurtarmamız gereken ikinci mit de ilerlemenin zaferi miti, böyle bir ilerlemenin tarihin "yasaları"nca belirlendiği ya da bilimlerin ve teknikle-rin gelişmesinin kendiliğinden böyle bir ilerleme sağlayacağı inancıdır. Bu gelişme ikirciklidir. Tarihte tümüyle raslansal kopmalar olmuştur. Pek çok ilerleme gerilemelere de yol açar, ya da bunun tersi olabilir.

— Demek ki iyimserliği mahkûm ediyorsunuz.

— Kendini iyimserlik sarhoşluğuna kaptırmayı mahkûm ediyorum. İhtimaller düşünüldüğünde daha çok kötümser olmak gerekir. Çünkü günümüzdeki tüm süreçler gerilemelere ve facialara doğru gidiyor. Ama ihtimal nedir? Bugün oluşum halindeki süreçlere bakarak geleceği tahmin etmektir. Örneğin, Persler'in Salamis savaşını kazanmaları ya da Roma Imparatorluğu'nda Mitra kültünün küçük Jüdeo-Hıristiyan mezhebine baskın çıkması tahmin edilebilirdi. Ama ihtimaller hesabı, belirleyici kazaları, beklenmeyen olayları, yeninin ortaya çıkışını ve en önemlisi yaratıcılığın ve dönüşümün kaprislerini gözönünde bulundurmaz. Örneğin, on bin yıl önce, insanlık küçük avcı-toplayıcı topluluklardan oluşmuşken, kim, hangi dikkatli gözlemci, devletli, tarımsal ve kentsel toplumların ortaya çıkacağını ve bunların yüz binlerce, giderek milyonlarca insanı barındıracağını kestirebilirdi?

Metamorfozları, ortaya çıkmalarından önce tasarlamak olanaksızdır. Belki zaman zaman hayal edilebilirler ya da gelişleri sezilebilir. Bugün insanlık katında bir dönüşümün -eğer kavram onca kirletilip onca gerici bir anlam kazanmasaydı "devrim" derdim- gerektiğini hissediyoruz, ama bunun ne olduğunu bilemiyoruz. Bugüne kadar öne sürülen yolların hepsi, hemcinsini sevmek, eğitim, sömürenlerin sömürülerine son vermek, hepsi yetersiz kaldı, hattâ istenenin tam tersi sonuçlar verdi. Benim umudum, bu yüzden tarihte önemli her şeyin, önceden ihtimal verilmeyen şeyler olmalarına dayanıyor. Onun için bugün iyimser olabilmenin tek sağlıklı yolu, ilerlemeye olan körükörüne bağlılığı bir yana bırakıp, muhtemel olmayanı ummak gibi görünüyor bana.

— Evrensel olarak sağa doğru bir kaymanın olacağını düşünür müsünüz?

— "Sağ" kelimesi, bugün dünyada olan iki tip gelişmeyi ancak kısmen karşılamaktadır. Birinci olgu "fondantalizm" (köktencilik) hareketidir. 1960'lı yıllarda, yeni arkaizmin canlanışına parmak basmıştım: *arke* kelimesi, temel, ilke, kaynak anlamına gelir; o yıllarda, gerek Batı Avrupa'nın yeni bölgecilik hareketlerinde, gerekse özel hayatta belirli bir köklere dönme eğilimi teşhis etmiştim. Bugün hemen her yerde toplumuna ve yerine göre özgün ve belirgin biçimler alan bir yitirilmiş ya da yitirilmekte olan temellere, köklere dönüş arayışı var. Bu arayış bir yandan kuşkuculuk-nihilizme bir yandan da teknik-sanayici uygarlığın türdeşleştirici, anonimleştirici etkileri altında kimlik kaybına karşı, yer yer her ikisine de karşı bir mücadele vermeye çalışıyor.

Eski ve büyük İslam uygarlığının topraklarında bu fondamantalist hareketin entegrist bir biçim aldığını gördük ve bu bakımdan Humeyni'nin İran'ı bizi yalnız ürkütmemeli, eğitmeliydi de. Her zaman olmasa da çoğu zaman fondamantalizm milliyetçilik biçiminde ortaya çıkmakta ya da yeni milliyetçilikler yaratmakta. Ama, bu hareketlerin aslında özün, kimliğin, kesinliğin yitirilişine karşı derin bir tepkiyi dile getirdiğini görmek lazım. İlginç olanı ABD'de de Reaganizmin bir sarkaç hareketinden çok Amerikan tarzı bir fondamantalizm oluşturması, yani, Amerikan kimliğinin temel mitleri ve Amerika'ya özgü değerleri, bu arada şüphesiz hür teşebbüs yüceltmesine coşkulu bir geri dönüş anlamına gelmesi.

— Peki, öyleyse Fransa'da liberalizme gösterilen büyük ilgiyi nasıl yorumlamalı?

—Amerikan neoliberal mesajının yayılması sadece, Amerikan ekonomisinin son yıllarda durgunluk ve işsizliğe karşı kazandığı başarılarla açıklanamaz. Bu, Batı toplumlarının bambaşka, ama gerçek bir sorununa tekabül ediyor. Devletlerin teknobürokratikleşmesi ve refah-devletinin içine düştüğü, işi sadece para-ya bağlayan anemisine karşı önlemler geliştirebilme sorunu. Bize gelince, unutmayalım ki özgürlükçülük sol bir gelenektir ve aynı şekilde unutmayalım ki Amerikan neoliberalizmi içinde altmışlı yılların karşı-kültürünün özgürlükçü özlemlerinin metamorfoza uğramış bir ürünü olan "özgürlükten yana" bir öge vardır. Yurttaşlar ve onlardan da çok yurttaş olmayan göçmenler üzerinde bürokrasinin ağırlığı ve hunharlığının ezici etkileri olduğunu gözardı edemeyiz. Bayağı teknokratizmin dar kafalılığının sosyal hayat üzerinde yarattığı yıkımları bilmezlikten gelemeyiz. Sosyal sigorta emniyet müdürlüğü ya da postane gişelerine gitmeyenler, kaybettikleri kimlik belgesini bir telefonla torpil yaptırarak alanlar, Fransız bürokrasisinin yüzbinlerce silahsız (teçhizatsız) insana çektirdiği acıları, haksızlıkları, gözyaşlarını bilemezler.

Öte yandan, SSCB deneyi bize genelleşmiş devlet planlamasının toplumun kendi kendini yönetmesi yönünde bir ilerleme değil, tam tersine Nomenklatura'nın, keyfî kısıtlamaların devleşmesi olduğunu gösterdi. Öyle ki, bunların baskısı altında kalan ekonominin tek oksijen bulma yolu karaborsa ve işbilirlik haline geldi.

Bu yüzden "sol"un görevlilerine küçük tavsiyem, liberalizm sözünü duyduklarında hemen tabancalarını çekmek yerine biraz düşünmeleri. Burada üzerinde ciddi şekilde düşünülmesi gereken gerçek bir sorun var: devletten gelen iradi, bilinçli düzenlemelerle, yalnız "pazar"dan değil ama her tür sosyal ilişkiden kaynaklanan kendiliğindenci denetlenmeyen düzenlemelerin arasındaki bütünleşme nasıl olacak? Çünkü hem daha fazla devlet müdahalesine (hakemlik işlevini yerine getirebilmek için olsun, korporatizmlere ve feodalitelere karşı koyabilmek için olsun) gerek duyuyoruz, hem de devletin teknobürokratikleşmesinin yarattığı baskının

azaltılmasına ve sosyal hayatın damar sertliğinden kurtarılmasına ihtiyacımız var. Solda bu sorunları düşünmeyi, devlet eleştirisi sağdan geldiği için reddedenler, onlarca yıldır "düşmanın oyununa gelmemek için" gerçeklere gözlerini yumanlar kafilesine katılmaktadırlar. Bunlar, o zaman Marx'ı da hasımları arasında saymalıydılar, çünkü Marx "devletin sönmesini" öngörmüştü; aynı şekilde Lenin'e de karşı çıkmalıydılar çünkü o da *"Devlet ve Devrim"*de, biraz ihtiyatsızca da olsa devletin sönmekte olduğunu müjdelemekteydi.

Şüphesiz devlete karşı çıkmanın iki biçimi vardır: Bunlardan biri, sağdan yapılan eleştiri, her türlü dayanışma, yeniden paylaşım, hakkaniyet düşüncesine karşı çıkarak, ekonomik mekanizmaların serbestçe işlemesinin sağlanmasını istiyor. Ama bu ekonomik anti-devletçilik aynı zamanda jandarma-devletin gücünün sınırsız biçimde artırılması talebini içeriyor. Öbür, bana göre sol eleştiri ise, devletin sınırsız büyümesine, her alanda en üst güç haline gelmesine, her şeyi denetimi altına almasına, hiçbir yerinde bir çatlak bulunmayan bir anonimliğe bürünmesine karşı çıkıyor. Buna şunu da eklemeliyim: Sosyal karmaşıklığın düzensizliğe, çatışmaya, karşıtlıklara ihtiyacı vardır ve bunlar ortak oyun kuralları benimsendiğinde kendi aralarında bir çözüme varırlar. Ama aynı zamanda, düzensizliklerin onu çökertmemesi, karşıtlıkların acımasızlaşmaması, yıkıcı olmaması için, sosyal karmaşıklığın da çok güçlü bir dayanışmaya ve çok canlı bir birliktelik duygusuna ihtiyacı vardır.

— Bunalımın yararlarına inanıyor musunuz?

— Bunalımın zararlarına ve yararlarına inanıyorum. Her ikisinin de kaynağı aynı: Bir bunalımın yolaçtığı istikrarsızlık ilerlemeye de yol açabilir, gerilemeye de. Bunalım, eski modellerin, eski şemaların sorgulanmasına yol açabilir, yenilikleri teşvik edebilir, yeni düşüncelere zemin hazırlayabilir. Ama aynı zamanda, düşüncenin gerilemesine, günah keçileri yaratılmasına, mucizevi çözümlere inanılmasına da neden olabilir.

Bana öyle geliyor ki, yapılması gereken, içinde yaşadığımız bunalımın karmaşık niteliğini düşünmeye (anlamaya) çalışmaktır. İçinde bulunduğumuz bunalım basit bir durgunluk değil, çokboyutlu bir bunalımdır: Doğrudan, sosyal dokunun geçirdiği muazzam dönüşümlerle, bilgi işlemin gelişmesiyle ilintisi var. Bilgi-işlem yeni bir teknolojinin çok ötesinde bir şey, tüm sosyal dokunun yapay biçimde beyinleştirilmesidir. Öte yandan bunalım, yalnız ABD ve öbür ülkeler arasındaki parasal dengesizlikle ve zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki iktisadi dengesizliklerle ilgili olmakla kalmayıp, dünyanın her yerinde patlayan ve büyük acılara yol açan, siyasi, askerî, etnik, dinî sorunlarla ilintilidir. Unutmayalım ki, son bunalım, Ortadoğu savaşıyla başladı ve bize petrolün pahalılaşmasıyla ulaştı. Onun için de, modernleşme gibi sorunların aciliyeti de dahil olmak üzere, yalnız bugüne, içinde yaşadığımız ana bakmak yetmez. Onun ötesine ve çok geniş bir açıdan bakabilmeliyiz.

Bana göre sosyalizm bir mittir- ve benim gözümde bu terimin hiçbir olumsuz yanı yoktur; çünkü gerçek olanı kavramak için bile mitlerden vazgeçemeyeceğimizi düşünüyorum.

— 1929 Bunalımı'nın kesin çözümünün II. Dünya Savaşı'yla bulunduğunu düşünmek tüyler ürpertici bir düşünce değil mi?

—Çözümün nasıl bulunacağını, ya da bir çözüm bulunup bulunmayacağını bilmiyoruz. Ama Avrupa'da 1930'ların bunalımına göre fevkalade önemli bir fark var. O bunalım olağanüstü umutlar ve dehşetli öfkeler yaratmıştı: İki siyasal kurtuluş mitolojisi, nasyonal sosyalist ve sosyalist-nasyonal (SSCB) mitolojilerin kıvılcımını bunalım çaktı. Oysa 1973'te bunalıma girdiğimizde, tüm mesiyanizmler ve her türlü siyasi kurtuluş miti dalgası geri çekilmekteydi. Faşist mitler daha önce, Nazi Almanyası'nın 1945'te çökmesiyle çözülmüş ve yeniden dirilebilmelerine hiç olanak tanınmamıştı. Sonra, SSCB mitolojisi Kruşcef raporuyla kendi kendine yıkılmaya başladı ve 1973'e kadar yavaş yavaş kurudu, kabuk tuttu. Gulag'ın ve Nomenklatura'nın ne menem şeyler olduğu, kesin olarak, 1973-1975 arasında öğrenildi. Aynı yıllarda Lin Piao ve "Dörtlü Çete" ile Çin miti de kendi kendine çözülmekteydi; Vietnam, Kamboçya, Küba mitleri de tek tek, her biri kendine özgü biçimlerde kendi kendilerini yok ettiler. 1968'in son düşleri de oraya buraya dağıldı. Artık ideoloji pazarında Büyük Umut yok, Kurtuluş Vaadi yok. Yerine bok (dışkı) geldi.

Paradoksal olarak bu Mitterand'ın şansıydı. Toplumu ve hattâ "hayat"ı değiştireceklerine yalnızca PS'nin fildişi kulesinde yaşayan ideologlar inanıyorlardı. Ne mutlu onlara ki, seçmenleri aynı hayali beslemiyorlardı. Seçmenler, yirmi beş yıldır iktidara çöreklenmiş bir siyasal kadrodan kurtuldukları için memnun ve iyi niyetliydiler. Umutları vardı ama Büyük Umut peşinde değildiler. Kimse işsizliğe son verileceğine, ekonominin yeniden harekete geçeceğine, sosyal adaletin sağlanacağına inanmıyordu. Umdukları, biraz daha az işsizlik olması, bunalımın geriletilmesi, sosyal adaletsizliklerin biraz azalmasıydı. Eğer bir Büyük Umut olsa, herkes işi gücü bırakıp, tıpkı 1936'da olduğu gibi sokaklara dökülürdü.

Bugün de ne "stal'lar" (Stalinciler), ne sağ ne de le Pen bir kurtuluş vaadinde bulunabiliyorlar. Mitoloji sularının çekildiği bu dönemde bu yüzden belirli bir şüphecilik, bir gerçekçilik aynı zamanda da bir uyurgezerlik havası hâkim; bu da kötülüklerine karşın Mitterand döneminin yararına oldu bugüne kadar. Ayaklar altına alınan umutların yol açtığı öfkeler yerine, insanlarda yalnızca hayal kırıklığının burukluğu var. 1929 Bunalımı komünizm-faşizm ve demokrasi-totaliterizm karşıtlığını körüklemişti. Bugüne kadar bizim bunalımımızsa yalnız sol-sağ karşıtlığını alevlendirdi biraz.

Şüphesiz halen bir geçiş anını yaşıyoruz. Umarım, yeniden özgürlük-kölelik, demokrasi-totaliterizm ikilemleriyle karşı karşıya kalmayız. Ama bu ikilemler üstü örtülü biçimde Avrupa'da hep vardır ve zaafımızı artırıp, Yeni İmparatorluğu güçlendiren her şey bu ikilemleri su yüzüne çıkarabilir. Aynı şekilde ölüm-kalım ikilemi de bizden pek uzakta değil ve Avrupa'da oynanacak bir termonükleer poker bununla da yüzyüze getirebilir bizi. Ama muhtemel olan, mutlaka olacak demek değildir. Daha şaşırtıcı pek çok şey göreceğiz ve beklenmeyenin olmasını ummalıyız. □

(**Nouvel Observateur** adına Catherine David'le görüşme, No 1046, 23-29 Kasım 1984.)

Çev: ŞİRİN TEKELİ

Şehir: Yazı ve boya karmaşası

Türkiye Turing Otomobil Kurumu Genel Müdürü Çelik Gülersoy son kitabı **Reklamlar ve Biz***'de, kendisine "Türkiye'de reklamların boyutları ve sakıncaları"nı konu ediniyor. Türkiye'deki reklam sorununa toplum-bilim, hukuk, estetik, tarihi/doğal çevreyi koruma ve trafik güvenliği açılarından yaklaştığı kitabında Gülersoy, "Su konulduğu kabın biçimini alır" diyor ve ekliyor; "Kültürü zayıf, yeter medeni düzeye ulaşamamış, ruhu fakir insanlar, kendilerine göre bir yerleşim çerçevesi kurarlar. Sonra o çerçeve de içinde doğup büyüyenlere, kendisi gibi bir kişilik ve karakter aşılar."*

— Sayın Çelik Gülersoy, bize biraz "Reklamlar ve Biz"den söz eder misiniz?

— Reklamların bugün Türkiye'de olması gereken boyutların çok üstüne çıktığı, bir yazı ve boya kargaşasına dönüştüğünü görüyoruz. Şehirler zaten çok olumlu bir gidiş içinde değilken; kalabalıklaşma, belediye hizmetlerinin bozulması, yapılardaki hem estetik hem teknik sakıncalar ve başka bir sürü çapaçulluk her yeri kaplamışken, şehirler bir de yazı ve resim kargaşasıyla büsbütün çirkinleştiriliyor. Ben, bu tür bir tehlikeye on, onbeş sene önce de dikkatleri çekmiş, ufak bir etüd yapıp yayımlamıştım. Reklam kargaşasının son dönemde çok büyük boyutlara varması, bu çalışmanın çapını genişletmeme, renkli örneklerle daha geniş bir yayın haline getirmeme neden oldu. Üstüme düşen bir görev olarak gördüğüm bu çalışmayla hem uyarıda bulunmak hem de sorunu ortaya koymak istiyorum.

— Sizce, sorunun temel nedeni nedir? Batıyla da karşılaştırarak lütfen.

— Şimdi meseleye en genelinden bakarsak, şu teşhiste birleşiriz: Reklamcılık serbest ekonominin, liberal ekonominin, yani kapitalizmin bir yan ürünü, bir çocuğudur. Bir alanda birçok girişimci faaliyet gösterince bunlar birbirlerinin önüne geçmek için bir tanıtma faaliyetine girişirler. Bu oyunun bir gereğidir. Bu bütünüyle önlenemez, sınırlanamaz bir iş değil tabiî. Dünya önlenebildiğinin, sınırlandırılabildiğinin örnekleriyle dolu. Ekonomik yapının reklamı zorladığı yerlerde, kültür üstyapısı elverişliyse, bir kıvama varmışsa ve kendine göre bazı kuralları oluşmuşsa -Batı'yı kastediyorum- olumsuzlukları engelleyen, şirazeye sokan bir fonksiyonu üstlenebilir. Önceden bir kültür hayatı olmakla beraber zamanla çökmüş, özelliklerini kaybetmiş üçüncü dünya ülkelerindeyse durum bizdeki gibi. Ekonomi tamamen gemi azıya almış, meydan kendisine kalmış kendi kurallarını uyguluyor. Onu etkileyecek, kendini ona empoze edecek bir kültürel ağırlığın olmaması bunun en önemli nedeni kuşkusuz.

— Bize Türkiye'de reklamın, özellikle de duvar reklamlarının kısa bir öyküsünü anlatır mısınız?

— Duvar reklamları, Türkiye'ye Batı etkisinin, Batı kapitalizminin girmesiyle beraber başlar. 1880-1890'lı yıllarda, reklamların İstanbul caddelerinde boy göstermeye başladığını görürüz. Türkiye'de Batılılaşma, Tanzimat olayı ve Kırım Savaşı'yla birlikte başladı. Ekonomi düzeyindeyse bu, ticaretin, ithalatın başlaması anlamına gelir. Ama sözünü ettiğimiz dönemde zaten Batı'da reklamcılık zayıf olduğundan, Türkiye'ye yansıması da kendiliğinden zayıf olmuştur. Asıl kuvvet kazandığı yıllar Abdülhamit dönemidir. Düyûn-u Umumiye kurulmuştur, ülke pazarı Batılı ülkelere olduğu gibi teslim edilmiştir, ithalat kapıları bütün bütün açılmıştır. Galata'da mesela, o dönemde bina boyu bir Avrupa çizme reklamına rastlarız, bir şemsiye reklamıyla karşılaşırız... Diyebiliriz ki, Türkiye'de reklam olayı Batı endüstri ürünlerinin ülkeye boca edilmesiyle paraleldir, fakat sınırlıdır. Sonra, Cumhuriyet döneminde, Batı kapitalizmine millileştirmelerle bir çizgi çekildi. 1950'lerden sonra tekrar ekonominin rotası değişince, bu, şehirlerin fiziksel görüntülerine de yansıdı. Olay budur. Ama bunun boyutlarının son iki/üç yılda çok arttığını görüyoruz. Rahatsız edecek demiyorum; kendini bilen zihin yapılarını ve gözü medeni ölçülere alışmış insanları bedbaht edecek bir hal almış durumda. Boş duvar kalmadı gibi bir şey. Mezarlık şit reklam. Dediğim gibi medeni bir kente alışmış olanlar için iğrenç bir durum. İnsanın sinir sistemi yok olunca ne olursa, şehirlerde de o oluyor; kültür unsuru olmayınca her şey şirazesinden çıkıyor.

— Batı'da bu işin önü nasıl alındı?

— Konuya mevzuat açısından yaklaşacak olursak, Avrupa'da mevzuat bu konuyu iki alanda değerlendiriyor: Şehir içi ve şehir dışı. Şehir içlerinde de korunacak varlıklar ikiye ayrılıyor: Orijinal görüntüsüyle başbaşa bırakılan tarihî anıtlar -en sıkı koruma altında bulundurulan varlıklar -ki bunlara hiç reklam ve boya yaklaştırılmıyor. Bunlar tescilli anıtlardır. Tabiî Türkiye'de anıtların tescili de tam yapılabilmiş değil, Batı'yla böyle de bir farkımız var. Hem binanın kendisi hem de çevresi bu kabil girişimlerden uzak tutuluyor. Şehirler içinde ikinci korunma bölgesi, parklar, yeşil alanlar, okullar, hastahaneler, mezarlıklar ve tabiî tipik ve mimari özelliğini sürdüren bütün köşeler. Böylece gezdiğiniz zaman binanın tepesinden aşağıya kadar inmiş bir yazı filan gibi şeyler göremiyorsunuz. Bu mevzuatın, bu alışkanlıkların, geleneğin sonucu olarak Avrupa şehirleri güzel oluyor.

Şehir dışlarına gelince: Birçok ülkenin trafik mevzuatında, otobanlar ve belli başlı karayolları önce trafik açısından reklamlardan uzak tutuluyor. Sadece ticaret bölgelerinde, meselâ limanlarda, antrepolarda, depoların olduğu yerlerde, boyutları sınırlandırılmış kanun tarafından belli edilmiş olmak üzere şehrin içinde reklama izin veriliyor. Şehrin genel resmini etkileyecek, şehri yutacak boyutlarda bir reklam faaliyetine ise asla izin verilmiyor. Londra'yı ele alın: Bu şehrin bir tek yerinde reklamlara izin verilmiştir, Picadilly. Burada sinemalara da resimlere de geçen bina boyu Coca-Cola levhası filan görürsünüz. Ama Picadilly'nin üstündeki sokakta bir damla bile reklama raslayamazsınız. Yanındaki Regent Street'de yarım metrekare dahi reklam göremezsiniz.

— Reklamlar açısından Türkiye'de sonuç alabilmek için izlenecek yol ne olmalı?

— Kültür meselesi bu. Kültür endişesi taşıyan hükümetlerin üstesinden gelebilecekleri bir konu. Ve bir hükümetin, hattâ arkası arkasına gelecek birkaç hükümetin siyasi ömrünü çok aşacak bir zaman dilimine ihtiyaç gösterir. Hattâ toplumun ölümsüz hayatına uzanan bir süreç söz konusu bu noktada. Bugünden yarına alınacak tedbirlerle bir sonuç alınabileceğine kani değilim. Ama bir yerden başlamak lazım tabiî. Batı'da çok önce başlanmış. Şehirlerin korunmasına müteallik hükümler Almanya'da Prusya devletinin zamanında yerlerini almışlar. İki yüz senelik mazisi var. Nedendir o? Çünkü Prusya halkının bina denen şeye ilişkin bir fikri var. Bina nedir biliyor. Halkın büyük bir kısmı, doktriniyle filan olmasa da güzel bir bina nedir, tarihî bir bina nedir biliyor. Ampirik olarak biliyor. Binaların şehir için ifade ettiği anlamın farkında. Yerleşik hayat tarzının insanlarda yerleştirdiği ölçüler bunlar. Bu bir toplumun bir yerde ne kadar bulunduğuyla ilintili bir şeydir. Aynı yerde uzun yıllar yaşayan toplumların konser salonları, bale salonları... olur. Kaldırım denen nesneye sahip olurlar. Çamura basmazlar. Altyapı tesisleri olur. Ve bütün bunlar doğru dürüst olunca, onları reklamlarla heba etmez insanlar. Bir kültür yapısının oluşması için nasıl yüzyıllar gerekiyorsa, bu konunun çözümü de o kadar uzun bir zamana ve çabaya bağlıdır. □

OSMAN BALCIGİL

Çelik Gülersoy'a göre; "Estetikle ilgili olarak gözümüzü Batı'ya çevirdiğimizde, eski yapıların bir dantel gibi dizildiğini, cadde ve bulvarların iki kenarının anıtlar, ağaçlar ve çiçeklerle bezendiğini, kırlarında yolların gümrük, bâkir (yani banka eli değmemiş), ormanlarla örülmüş ve mavi-mavi sularla, göllerle boyanmış olduğunu görürüz." Sağda Avrupa'dan bir kent; solda İstanbul

Şiir okuma -ve tartışma- kılavuzu

"Şiir hayatiyeti korumak için ortaya atılır. (...) Şiiri tanımak başlıbaşına bir iştir çünkü" (s. 16).
"Çünkü şiir okumak ancak hayatlarında şiir için yer açmış insanların önemli ve yararlı bulabileceği, doğrusu ancak onların altından kalkabilecekleri etkinliklerden biridir" (s.18).
"Her kim şiir önemlidir, büyüktür derse, aslında ben önemliyim, ben büyüğüm diyordur" (s.26).
İ. Özel, **Şiir Kitabı**

ZEKİ COŞKUN

Kusurlu olana ilgi, hatta sempati de duyulur. Çünkü (kasıt taşımıyorsa) kendi içinde bir doğruluğu, gerçekliği vardır; tartışmaya açıktır. Bu da, hangi konu olursa olsun **yeniliğe** kapı açar, şiirde de böyle. Özellikle 1980 sonrası edebiyat tartışmalarında şiir, hemen hemen başköşeyi tutuyor zaten. Ancak, tartışma biçimi, ögeleri, yaklaşımlar epey yadırgatıcı. Şiir üstüne konuşanlar, genellikle şairler olduklarından mı nedir, geneldeki şiir ve sorunları özele -kişinin kendi şiirine- dönüşüyor. İ.Özel'in **YeniGündem**'deki yazılarında da böyle bir kusur görünüyor.

İ.Özel, şiiri temel bir değer olarak benimseme, ona sahip çıkma çabasını beş yıldır özenle, değişik düzlemlerde sürdürüyor. Genel edebiyat ve tartışma ortamına bakıldığında, bunu **ilginç** sayılabilecek belli bir **düşünce** düzeyinde yapıyor; **varlığı(nı) şiirle açıklamaya** çalışıyor.

Sorun da burada başlıyor. XX. yüzyıl insanının ilgilerinden, etkinliklerinden birine, bir sanat dalına böylesi bir işlev yüklediğimizde, "sanırım/işimiz fazlasıyla ciddileşir"... En basit deyimle, şiirin omuzları bu yükü taşıyacak güçte görünmüyor. Şiire **dışarıdan** bakmak ya da uygun bir "medium" aramak sorunu çözer mi, bilemem.

Bilinenleri yineleme pahasına, işin boyutlarını ortaya koyacak bir ayraç açalım. İ. Özel'in şiire yüklediği işlev ilginç, ama yeni değil; eski, toplumların tarihi kadar eski. İlkçağlarda şiir ve şair, varlığı -dünyayı ve gerçekliği- açıklama işlevini görüyordu. Bu işlev "kelâm"ı da, söyleyeni de yüceltiyordu. Çünkü evrenin var-olan, kısıtlı bilgisi söze, **seçilmiş söze** döküldüğünde, gerçekliğin ta kendisi olarak algılanıyor, ortak düşünce, söz ve sese dönüşüyordu. Şiir ve şair **ilâhi** bir konumdaydı.

Sonra bilinen talihsizlik geldi! Düşünceler, işler, topluluklar ayrıştı, **bütün** parçalandı. Şiir de, şair de... Bilim sözün büyüsünü bozdu, zamanla bütün ilâhi şeylerin yerini aldı. Ama şiir, mevzilerini birer birer terkederek de olsa, varlığını korudu, yüzyıllardan bu yana. "Anlatıcı"-lığı sürdürdü epey bir zaman. Katı gerçeklik karşısında insana özgü olanı, "duyarlılığı" simgeleyerek bir taban buldu kendine. Tragedya oldu bu, coşku oldu. Dayanılmaz şeyler karşısında tepki oldu. Ama hayat hep akıp gitti, kendi farklı dinamiğiyle. Şiire de daha geriden, "istisnaî" bir yer ayrıldı bu evrede. Çoğu zaman anlamlı bir dudak bükmeyle karşılansa da, kimi zaman -ve çevrelerde- para ettiği de oluyordu. Şaire de bunlara razı olmak düştü; kendi alanında, kendi diliyle konuşmak, biraz **meczupça**...

Büyüyü bozan bilimin etkisiyle, çok sonraları şiir de kendi mistik evreninden çıkma gereğini duydu. Öteki düşün alanları, akımlarıyla bağlantıya girme eğilimleri belirdi. Kimi zaman belli düşüncelerin sözcülüğüne dönüşen bu bağlantılanma, şiire görece güncellik ve yaygınlıktan başka bir şey getirmedi. Ama, dünya ve nesnenin -bilgisinin de- değişimine koşut, şiirin bunlarla ilişkisini değiştirmeye yönelmesi önemli bir adımdır. Bu, şiirin yeniden tanımlanması anlamına da gelir.

Bütün sanat dallarında yaşanan yenilenme çabası, anlam ve anlatım sorunlarını da kapsamakla birlikte, gerçekliğin-varlığın açıklanması, yani yeniden ilâhiliğe yönelmez hiçbir zaman. Tersine; varlığın algılanmasındaki yöntem, yaklaşım biçimleriyle düşün ve imgelem düzeyinde yeniden üretimi, dış dünyaya iletimidir olay. "Bilim/sanat", "öznellik/nesnellik" ayrımlarından, kıskaçlarından çıkma çabasıdır şiirin gündemindeki sorun, görebildiğim kadarıyla.

Özel'in serüveni

İ.Özel bu alana, ilkin 1980'de yayınlanan **Şiir Okuma Kılavuzu** ile müdahale etti. Buradaki "okuma" çoğu zaman şiiri anlama, yapma biçimine de karşılık geliyordu. **Kılavuz**'un 8. metni, "Günümüz aydınları -yani şiir okuma eylemine girişeceği umulan kümedeki insanların çoğunluğu- siyasetin, bilim kuramlarının baskısı altındadır" cümlesiyle başlıyor, "bu baskılar yüzünden aydınlar -hiç olmazsa düşünme yeteneklerini muhafaza edenleri- ideolojileri el üstünde tutmak, **çağın gerektirdiği** hurafeleri savunmak zorunda kalıyorlar" yargısına varıyordu. Nitekim, Ocak 1982'de **Sanat Olayı** dergisindeki "Demokrat-O-Federal Şiircilik Ltd." yazısıyla da bunu Türk şiirinin asıl sorunu olarak koydu. Ardından "Şairler Intellect'in Pençesinde" yargısı geldi (**Yazko Edebiyat**, Nisan 1982). **YeniGündem**'deki yazılardaysa "son yirmi yıllık bunalım"ın tartışmasına girildi.

Büyük ölçüde doğruluklar içeren -Türk şiirine ilişkin- yargılarında katılmadığım yan, yukarıda belirttiğim nedenlerle şiire biçilen paye, verilen yer ve onun düşünceyle ilişkisi noktalarında toplanıyor. Buradaki açmazı kendisi de görüyor: İ.Özel'e göre, "şiirin düşünce dünyasıyla ilişkisi onu zaafa uğratmıştır ve şiiri güçlendirecek olan da yine şiirin düşünce dünyasıyla kuracağı ilişkidir." Peki, "hurafe"lere kapılmadan bu nasıl olacak? Ayrı, başlıbaşına "bizatihi bir düşünme tarzı niteliği kazanarak" diyor.

Doğrusu bu pek açık gelmiyor bana. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak gibi neredeyse. İ.Özel, kimi zaman üstü örtük, kimi zaman da açıkça şiiri zayıflatan etkeni **ideoloji** olarak koyuyor -ki, bence de doğru-. Ama bunun karşısına yüzyılların -var eden ve varolan- "şair"lik ideolojisini çıkarıyor, "şairin bilgisi onun ait olduğu halkın neyi olduğuyla ilgilidir" cümlesiyle. "Şiirin basamağı" olarak da "bizzat ideolojilerin de varoluşlarını borçlu oldukları o dili konuşan halkın bir bakıma kavrayış gücünü temsil eden bir **bilgi**" olarak gösteriliyor (**YeniGündem**, s.19). Bu sözleri çözümlemeye çalışmamız gerekecek. Ama, İ.Özel daha önce farklı bir "basamak" gösteriyordu galiba, "Türkiye'de şiir önemini toplumun kavrayış tarzını geride bıraktığı zaman kazanmıştır" sözleriyle (**Sanat Olayı**, Ocak 1982). Buradaki "halk", "toplum" kavramları bir tanımlanmamışlık, belirsizlik taşıyor, şiir de öyle. Yine ideolojiye dönersek, **şiir her halükârda ideoloji içerir** -şairin algılama, bilme, duyma, düşünme ve yazma düzeyleriyle- **ve iletir**. Bunu bildiğimizde geleneksel "şair" ideolojisinin dışına çıkmak durumundayız. Şiiri bütünleyici, ifadelendirici bir olgu, mutlak -ya da şeffaf- bir şey olarak değil, somut nesnel gerçeklik içinde ilettiği ve okuyucusunun bu somut nesnel dünya içinde algıladıklarıyla "yeniden üretilen", bütünlenen bir şey olarak görmek durumundayız. "Uhrevî" bir şiir arayıp, ondan "beşerî" bir karşılık bekleyemeyiz.

Bunlar tartışmaya açık düşünceler, İ.Özel'inkiler gibi. Ama asıl kusur (!) şu "Türk şiirinin bugün yaşadığı ve yirmi yıldır sürmekte olan bunalımını" tartışırken ortaya çıkıyor. Şimdi, İ.Özel yazılarında oldukça bütünsel bir yaklaşım ortaya koyuyor, enine boyuna düşünülmüş. Sık sık, "Türk şiiri son büyük atılımını 1954-1959 arasında yaptı" saptamasını getiriyor. Bu, modernleşme-yenilenmeyle de eş anlama geliyor çoğu zaman, sonrası bunalım... Aklıma takılan, niçin beş yıldır konuşma gereğini duyduğumuz; neden daha önce müdahale etme gereğini duymuyordu İ.Özel? Bu zamanlama işi pek rastlantısal gözükmüyor bana.

"Kusur"

Yine de "bunalım" saptamasına genelde katılıyorum. Ancak bunun **YeniGündem**'deki çözümlenişi, ortaya konuş biçimi bir garip. "Haziran Gibi Ölmek" yazısında 1960'ların şiir ortamı İ.Özel ve şiiri yönünden -ama Türk şiiri adına- ortaya konuyordu. Eksen olarak da **Halkın Dostları** dergisi alınmıştı. Dergi için "çıkış bildirgesinde ajitasyon ve propaganda gereğinden söz ediyor, ama günlük politikanın durmadan değişen sorunlarına eğilmemek gibi bir tutum benimseniyordu" deniyor. Doğrusu, dergiyi incelediğimde bunun pek yerinde bir tanımlama olmadığını görüyorum. Hele sözü edilen yazının "Gerici Sanata Hücum" başlığı anılan niyete hiç izin vermiyor. Sonra, derginin çıkışından önce **Ant**'ta yapılan bir açıkoturum var, yayını üç sayı sürüyor (2, 9, 16 Aralık 1969). Buradaki konuşmalara neredeyse "Türk şiirinin dörtlü takriri" diyesim geliyor. İ.Özel'in sözleri, çıkış bildirgesinin de kaynağını oluşturuyor galiba. İ.Özel, 1954-1959 atılımını anıştırarak **YeniGündem**'deki yazısında "Modern Türk şiirinin yürürlükteki ölçülerini yıkmak gibi bir tutumdan uzaktık, tersine bunun yeri doldurulmaz bir anlatım gücü sağladığının bilincindeydik" diyor (s.17). Oysa 1969'daki sözleri tam tersini gösteriyor: "Türk edebiyatında bugün iki tür gericiliğin sözü edilebilir. Bunlardan birincisi sağcı, idealist düşüncenin uzantısı, kokuşmuş bir edebiyattır. (...) Biri de gerici gibi görünmediği halde gerici olan bir başka edebiyatın varlığı görülmektedir" deniyor. Bu ikincisi, "kendini hayatla yenileyemeyen, hayat tarafından eskitildiği için gerici olan edebiyat" sözleriyle niteleniyor ve 1954-1959 atılımına yönelik. "Gerici Sanata Hücum" yazısında da benzer biçimde yer alıyor.

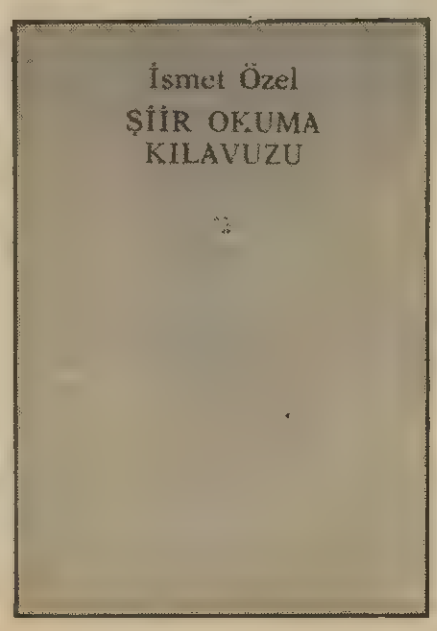

"Tartışmaya açık bir düşünce olarak şunu da belirtmek isterim" diyor İ.Özel 1969'da, "... Bir sanatçının ilerici olmasa bile iyi sanatçı olabileceği iddia edilebilir. Bunun böyle olabileceğini kabul de etsek, belirtmek istediğim, Türkiye'de bugün **yalnızca** 'iyi' sanatçının bile yeri olmadığıdır. Bir halkın değerleri hayasızca sömürülürken birtakım biçim oyunlarıyla oyalanmak mazur görülemez." Eh, burada "Gerici Sanata Hücum" derken kimin hedeflendiği de açıklık kazanıyor artık. Şimdi kalkıp "**Halkın Dostları**'nın bir çıkış yaparken en sağlam güvencesi kendinden önce gelen kuşağın edebiyat değerlerine sadakati idi" ya da "**Halkın Dostları** 1954-1959 yıllarında atılım yapan şairlerin vicdanıydı" demek biraz tuhaf kaçmıyor mu?

Bu konu üstünde daha fazla durmak gereksiz. Dünkü sözleri bugünkülerin karşısına çıkarıp, hangisi doğru demek gibi bir basitliğe de düşmek istemiyorum. Sadece, bir sorunu tartışırken niyetler ve onun zihnimizdeki biçimleriyle **gerçekliği** karıştırmamak gerektiğini vurgulamaya çalışıyorum (İdeoloji denen hikâyenin temel özelliklerinden biri de budur). Şiirin tartışılmasında da böyle bu. Hem yazma, hem okuma düzeyinde oldukça bireysel, kişiye özgü bir olay şiir. Dolayısıyla, şiir üstüne konuşurken özelle geneli ayırabilmek pek kolay değil. Ama en azından açık olunabilir gibi geliyor bana. Kendimizi eksen alıp, geneli konuşmaya kalkarsak, bu "kusur"u aşan bir şey olur.

İ.Özel, "Şiir 'neye göre' yenileşir" diye sorarken, uzunca bir dipnotla kitabı üstüne **-Celladıma Gülümserken-** değerlendirmeleri de cevaplıyordu! (**YeniGündem**, s: 18) Orada da ilginç bir tutumu var. Birisi, "bu şiirler, bu çıkmazın nasıl aşılabileceği şeklindeki bir soruya da kendiliğinden bir cevap getiriyor", bir başkası da -ben- "tıkanmanın kendisi, karşılığı değil" demiş. Artı/eksi birbirini götürüyor! İ.Özel savunmasını sürdürüyor yine de, "Eğer bir çıkış yolu bulamadıysam şiir yazmayı nasıl sürdürebiliyorum? Sürdürebiliyor muyum?" Soru ilginç. Ama soruya temel alınan yargıları neden çarpıtıyoruz acaba? İ.Özel'in de dediği gibi bu iki görüş, yaklaşımda -"ideoloji"de de galiba- birbirinin zıddı. Ama buna karşın, sonuçta değil!

Ahmet Çiğdem, "Cevap getiriyor" derken ekliyor: "Ama bu kitapla İsmet Özel hiç de iyi bir yerde durmuyor. (...) Sözü edilen çıkmaz bütün boyutlarıyla ortaya serilmiş değil, en azından **şiirsel olarak** böyle. Bir de çoğaltılabilecek şiirler bunlar. Şairin çoğaltabileceği şiirler, başkasının değil" (**Ütopya**, Aralık 1984). -Merak etmesin Sayın Çiğdem, başkaları da çoğaltıyor İ.Özel'in şiirlerini. Yazısının hemen altındaki şiir bunun örneği-. Ben de yazımın sonlarında, "İ.Özel, tek bir şiiri sanki değişik düzlemlerde yeniden ve yeniden üretiyor. Her birinde ötekinin karşıtı bir görünümde, ancak aynı sorunsal çevresinde dönerek" yargısını getiriyorum (**Çağdaş Eleştiri**, Ocak 1985). İ.Özel, en azından bu noktada açık olmalıydı. Geçmişi yanlış hatırlayabiliriz ama, bugün gözümüzün önünde! Buradaki tutumu da kendi sözleriyle, "şiir piyasasında yer tutanlar"dan farklı değil ve "Türk şiirinin yenileşmesinde büyük bir engeldir."

Bunların şiir adına yapıldığını düşünmek pek anlamlı gelmiyor, niçin yapıldığını ise anlayabilmiş değilim. Ama İ.Özel bir yazısında şiir alanında andın çiğnenişinden söz ediyordu ki, çok doğrudur! Fakat, merak ettiğim, neden "uyup hainin iğvasına/sancaklarını yere düşürürler?"

Halkın Dostları'nın vicdanı olmak

KURTULUŞ İBRANOĞLU

Türkiye'nin 1965-1971 dönemini ve bu tarihî dilim içindeki edebiyat ve özellikle de şiir "piyasası"nı düşündükçe daha çok seviniyorum. 18 ay süren ve 1971'in Eylül'nde son bulan **Halkın Dostları**'nın tek önemli sorunu vardı: Bir **ahlâk** anlayışı.

Hem nasıl olmasındı ki? 1963'de "şiir çıkmazdadır, çünkü insan çıkmazdadır" demenin, 1965'ten başlayarak bir bedeli olmalıydı. Bu bedeli istemek belki değil ama, görmek istedikleri kesindi ve haklı da sayılırlardı. Ataol Behramoğlu'nun yakın yıllarda **Türk Dili** dergisindeki bir soruşturmaya verdiği cevapla; "Ankara'nın göğü o yıllar sonsuz derecede genişti" ve artık insan çıkmazda olmayabilirdi. Olmamalıydı. Şiir de. **Beşerî karşılık**'ın artık o büyük toplumsal patlayışla değişen bir anlamı vardı ve bu anlama kayıtsız kalınmamalıydı. Bir ara "kaabiliyetli çömezleri" oldukları ustaları da üstelik yeri geldiğinde, şiirde "bilinçli, özgün, vurucu bir düşünce-hayat birliğinin yer alması gerekiyor" diyorlardı. 54-59 şairlerinde bu değerlendirmeler, entelektüel bir saptama olarak kalırken, örneğin **HD**'nin iki kurucusundan biri, biraz sonra gireceği MYK toplantısından önce FKF lokalinde öbürüne belki de **Aynı Adam** şiirini okuyordu. Doğruydu. Şair, aynı adamdı. Aynı adam, aynı zamanda şairdi. Bu da doğruydu.

Soyutlama sanırım yerindedir. İsmet Özel'in edebiyat değerlerine sadık olduklarını söyledikleri bir önceki kuşak, güzel bir aşk şiiri yazıp bunu karısına ithaf ediyor, ama buna daktilosunda son halini verirken karısının açık çay getirmesine bozularak, Latif Demirci'nin müşfik ve entel erkeği gibi bardağı suratına fırlatıyordu: "Lan kahpe karı! Ben senin için ne şiirler yazıyorum, sen nasıl çay getiriyorsun". Bu bir şizofreni miydi?

İsmet Özel, **HD**'nin 11. sayısında "Ahmed Arif'e Dostça Bir Açıklama" yazısında, bu olguyu şizofrenik olarak tanımlıyordu. **HD**'nin tarihi açısından büyük bir önemi olduğunu gördüğüm, çıkış amacını ve tepkinin başından sonuna ahlâkî olduğunu bence kuşkuya yer vermeksizin çok net anlatan yazıda, hattâ varoluşları bile, bu hastalığın aşılmasına bağlanıyordu.

Bir kısmını elimde olmayan nedenlerle aktaramıyorum.

"Edebiyatta (özellikle de şiirde) burjuva düşüncesinin kesin egemenliği ile siyaset alanında genel anlamda solun ağırlık kazanışı arasında belirgin bir çatışma göze çarpıyordu. Ama bu çatışma ustaca bir üçkâğıtçılıkla örtülüyor, ikinci yeni şairleri en radikal dergilerin sanat yapraklarında yer alıyor, düzyazılarında tumturaklı sol (!) yargılar oturtuyorlardı. Böylesi bir gelişim onların hâlâ solcu görünmelerine yol açtı. (...) İkinci yeni şairleri düşünce ve dilekleriyle solda, davranışlarıyla (şiirleriyle) sağda yer alıyorlardı." Bu sözler, katılıyorum, bugüne şöyle tercüme edildi: "Yalnız şiirlerinin değil, hayatlarının da kaldıramayacağı 'toplumsalcı' edayı benimsediler. Halkın Dostları onların bu tutumuna bir tepki idi." Son söylediği ise Ocak 1971'deki şu sözlerin temize çekilmiş hali: "Yaptığımız bir namussuzluğun açıklanmasını sağlamaktı."

Bu tepki, karşı durdukları anlayışı aşmış olanların tavırlar toplamı mıydı? Yine o yıllardaki açıklama biçimine göre; evet, "hastalığın üstesinden gelme gücünü" gösterenlerin tepkisiydi. **HD**, kendileri de içinde olmak üzere 1960-1965 arasında aydın çevresinde şöyle bir açmaz görüyordu. "Burjuvalaşmak, ilerici olmak anlamını taşıyordu. Eliot'a ulaşabilmek (!) için çaba harcıyorken, Nazım Hikmet karşısında duyduğumuz coşkuyu saklamak gereğini duymuyorduk. Oysa bu şizofrenik durumdu." İkinci Yeni'de çıplak olarak ortaya çıkan bu hastalık, üstesinden gelecek gücü gösteremedikleri için onlarda müzminleşti, bizde ise bunu aşmak varlığımızın temeli oldu. **HD**, özetle bunu söyledi.

HD, gerçekten bu çıkmazdan kurtulabilmiş miydi? Yoksa karşılaştığı yeni bir şizofreni mi oldu?

Kısa **Halkın Dostları** Tarihi'ne, 1969 yılının Aralık'nda **Ant** dergisinde yayımlanan, Osman S.Arolat'ın yönettiği, Özkan Mert, Süreyya Berfe, Ataol Behramoğlu ve İsmet Özel'in katılımıyla gerçekleşen oturumla başlanabilir. **HD**'nin çıkacağı, oturumda dile getirdikleri görüşler çerçevesinde bir dergi olacağı, haber olarak o günden söyleniyor.

Şimdi bir saptama: **Ant**'daki 4 şair, kendilerini politik bir tahkimatın arkasından tanımlıyorlardı. Oturumda, varolan durumun sistemli bir eleştirisini, sorgulayan bir şiir anlayışının oturtulması çabasını göremezsiniz. Tersine, toplumsal yükselişin temel alındığı bir zaman diliminde, bunun avantajıyla (rantı demek mümkün) geçmişe yaklaşım sözkonusudur ve **geçerli olan**'ın doğrulanmasıdır. Örneğin Süreyya Berfe'de dile gelen bir suçlama noktası, nerdeyse bir alternatiftir: Anadolu'ya halkı bilinçlendirmeye gitmek. TİP'in 69 seçim yenilgisinden sonra Türk solunda misyoner bir ruhla vücud bulan bu popülizm, günün politik söylemidir. Üstelik bir nokta daha var. Hemen her birinin, ya da o konuşmaya damga vuran İsmet Özel ve Ataol Behramoğlu'nun, belirgin politik rütbelerinden kaynaklanan bir siperleri sözkonusu değil miydi? Bu siper **HD**'ye de taşındı.

Politik siper

Bugün de, ideolojiye saldırmanın kaydadeğer bir rantı var. Dün, "kitle"yi ziyadesiyle rahatlatan, bir boş güveni önüne koyan gündelik politika, ideolojinin yerine ikame edilince, bu rantın önemi daha da artıyor. O nedenle, ısrarla söylemeliyim. **HD**'nin arkasına gizlendiği, yakın dönemde olduğu gibi, ideolojik değil, politik siperlerdi. Bu formasyonla da, 65-71 döneminin devrimci pratik içindeki insanına istemediği kadar dayanak verdi. Hattâ içlerinde en eleştirel, en dinamik tavrı barındıran İsmet Özel'in şiiri bile. Çok sonra, **Evet İsyan**'da yalınkat bir ideolojinin savunması mı var? Yoksa insanın temel sorunsalına bir atıf mı var? "Bu kitabın ontolojik boyutu anlaşılmadı" ya da "benim şiirlerimin rağbette oluşlarını politik backgroundları sağlamıştır. Örneğin kitabımın adının **Evet İsyan** oluşu. Örneğin aptallar bunu böyle değerlendirmiştir" derken neyi anlatmak istiyor? Bu şiirleri tüketen okur'un özgür, kendi merkezlerine ve ordan dünyaya açılan bir anlam arayışı yerine, insanı bir süre korusa da, sonuçta öldüren **sığınak** arayışını seçimlerini değil mi?

Evet İsyan, bir şiir toplamının okur katında, metnin birçok amacından sadece tek ve kendi istediği boyutuyla tüketilmesinin tipik örneğidir. **Evet İsyan** ve (kuşkusuz) **Bir Gün Mutlaka**'daki **insanın halleri**'ni, bırakın "devrimci üniversite öğrencilerini" dergilerinde her iki kitap üzerine yazan **Nokta**'nın şimdiki başyazarı Haluk Şahin -ki **HD** yazarlarındandır- bile anlayamamıştır. **HD**'nin Haziran 1970, 4. sayısındaki "Şiirimizin Gürleşen Sesi"ne göre, bu şiirler, yeni toplumcu şiirin, İkinci Yeni'ye zaferidir. Ama o kadar.

İsmet Özel'e katılıyorum. Öğrendiğim, her zaman da iştahla okuduğum **Evet İsyan**'ın ontolojik boyutu vardır. Bunun bu denli gizli saklı değilmesi, ilkin şaşırtıcı görünmesine karşın, bana anlaşılabilir geliyor. Ne demek?

İsmet Özel'e katılamıyorum. HD ve İsmet Özel **ontic** kaygıyı "ben kendimi yeni bir tasarıma (yani Özel'in deyimiyle, cumhuriyetçi, pozitivist ve kendine özgü laik eğitimin önlerine koyduğu sosyalizm) fırlatmak üzere burdayım" dediği yerde duymadı. "Marksizmi bilmeden" kendilerini "devrimci mücadelenin içinde buldukları" yerde yaşadılar. Bir kültür dergisi olmaktan çok bir şiir dergisi olan **Halkın Dostları**, eğer bir otopsi yapmışsa, bunu varolanı meşrulaştırma çabaları üzerinde yapmıştır. Yapılan ise artık bir otopsi değil, 71'in Eylülü'nde son bulacak bir rehabilitasyon işlemidir. En iyimser bir deyişle. Anakronizm yapmayalım. **Ontic** kaygı, şiddetle 71'in ertesinde yaşanacaktır ve ağırlıklı olarak İsmet Özel'in boyutunda. Politik referansların eşiğinde değilmek istenen boyut, bu nedenle gerektiği kadar cesur olamamıştır. Biraz ürkektir. Bu durum, aynı zamanda ve çoğunlukla **HD**'nin trajiğidir. Sezar'ın hakkı Sezar'ın, Allah'ın hakkı Allah'ın. Bu **trajik**, kuşkusuz o zaman diliminde, kavgasızlıkta anlam bulan **komik**den kıyas kabul etmez bir dinamizm taşımaktadır. Ancak, "Partizan'ın yerine haziran'ı koysaydın, bir şey değişmezdi" konformizminin medium'una göre, önemli bir fireyi de getirecektir bu trajik. Bu yeni okur, Partizan'da kendini doğrulayacaktır, Partizan'ın fetişini ıskalayarak, "Evet İsyan" şiirinde, Erkek devrimciyi değil, kollarında parti pazubenti taşıyan devrimciyi bulacaktır. **Evet İsyan**'daki özneye göre, "yaşamak/berrak bir gökte çocuklar aşkına savaşmaktır" ama, "dopdolgun elmalarıyla o bahçede/o geniş kalçalı yarimizi dört kere" de onun gerçeğidir. Bir türlü dikkati çekmez bu gerçek.

Bireyin, hayatına bir karşılık; bir liman değil, bir anlam arayışı, bir düşünsel sistemin içinden yapılamaz. Hayır, kesinlikle bu değil vurgulamak istediğim. Bu sorgulama, insanların kendilerini -küçük harfle- politika yapan ve bunu da sınıfın ideolojisi diye estetize eden bir **çatı**'nın altında olmakla tanımladığı hattâ **onore** ettiği bir düzlemde yapılamaz. Yapılan, üretken bir faaliyet değil -sonuçta- gündelik bir politika jargonudur. Yakın dönemimizde de yaşadık. Sağlıklı bir politika için, bir daha **daha** yaşamak istemiyoruz.

İşte, dergidekilerin bile gözünden kaçan -yukarda söylediğim nedenlerden dolayı- "insanın temel sorunsalına" ürkekçe yapılan göndermelerin anlaşılamamasının sorumlusu okur mudur? Evet. Ama, **HD**, ya da İsmet Özel, ya da Ataol Behramoğlu'ndan kesinlikle fazla değil. Bu açmazın içinden söylenen/söylenebilen **Evet İsyan** ve **Bir Gün Mutlaka**, olsa olsa **takdir-i tahfif** nedenidir. O nedenle, 1984'de o okura aptal demek kolaydır. Zor olan, ideoloji/kültür/bilinç ve birey ilişkisini, bu trajiğin (onun için buna şizofreni diyemiyorum: En azından Özel'in **HD**'de İkinci Yeni için kullandığı anlamda) sınırlarını zorlayarak ve kesinlikle politikaya maletmek üzere sorgulayabilmekti.

Şimdi, tekrar başa dönebilirim. **HD**'nin sorunu ahlâk anlayışıydı. Ancak ahlâk, eleştirilenden çok, **eleştireni** anlatmalıdır. Bir yargı ölçütü olduğu yerde ise karşı ahlâk anlayışının soyut bir imgesini değil, maddi varoluş şartlarını ve doğrudan neden-sonuç ilişkilerini hedef almalıdır. İşte o zaman bu eleştiri, bize **bahşedilen** bir noktadan değil, aynı zamanda kendini de geliştirecek, özgürleştirecek bir noktaya doğru yapılan bir faaliyettir. Ancak, Sezar'ın ve Allah'ın ikinci hakkı; çifte standardın bu kadar açık sırıttığı "bir" dünyada, üstelik de o üretken faaliyet için gerekli donatımdan yoksunluk sözkonusuysa, moral değerler açısından bile olsa bir ahlâk anlayışına tutunmak, kesinlikle kötü değildir. "Bazen ölmemek daha iyidir." **HD** bunu -övünmek hakkıdır- yapmıştır.

HD, bunca yıl üzerinde dişe tırnağa dokunur tek söz edilmemeyi hak etmiş miydi?

Derginin yayımlanmasıyla birlikte, "yılda bir-iki şiir yazdıkları sürece seslerini geniş bir çevreye duyuracaklarını sanmıyorum" veya "dergideki yazıları yazacaklarına, oturup birer şiir yazsalardı" diyen **loncamızın muhkem mensuplarına** göre: Evet, layıktı buna. Lonca, bu tür çıkışları normalize etmenin sayısız örnekleriyle doludur. Kapanmasından başlayarak da gerek İsmet Özel'i (Müslüman olması işlerini kolaylaştırmıştır), gerek Ataol Behramoğlu, gerek de Murat Belge'yi (bir bilgi: Dergide, "dergimizin İstanbul'daki sorumlusu. Çok daha 'müdahaleci' bir politika izlemeye kararlı" diye tanıtılıyor) ısrarla **HD**'nin dışında düşünmüşlerdir. Adları, dergiyle ilişkileri anlamında, sadece ansiklopedilerin "Türkiye'de Dergiler" maddesinde yazılıdır.

Bu duruma seyirci kaldıklarını söyleyebilirim. Özellikle Ataol Behramoğlu'nun. Çünkü Ataol için **HD**'yi konuşmak o döneminin trajiğinin bedelini İsmet Özel'in boyutunda (neden sadece onun boyutundaydı, sormadan edemiyorum. Gerçekten tek onun boyutunda mıydı?) sonradan yakalayan birisi için, şiir sorunlarını politik rantın uzağında tartışabilmek demek olacaktı. Yazın ortamı da **HD** geçmişini unutunca ("geçmişi unutalım, şimdi hep birlikteyiz") Ataol Behramoğlu'na şunları söylemek düştü: "... O günden bugüne edindiğim yeni bilgiler, duygular ve zevkler, o sıradaki çıkışın bazı eksik ve yanlışlarını göstermekle birlikte, temeldeki haklılığını daha çok duyurdu diyebilirim. Neydi o haklılık, hangi eksikler, hangi yanlışlar? Neden konuşulmadı bunlar?

"Biz" neden **HD**'yi konuşmadık? Bende, kısaca bir cevabı var. 12 Eylül'den önce, "dün", zaten hiçbir boyutta bizi ilgilendirmedi. Hepimizin bugünü vardı ve hem bugün **'korunuyorduk'** hem de yarın korunacaktık. 75-80 dönemindeki "biraz şair, biraz devrimci"den geriye "artık her şey bitti"ği için, usta çırak ilişkilerimiz kaldı ve o beş yılda, doğrusu edebiyat ortamına ustaca "sızdık." Bugün de bizi bu cemaat koruyor. Dün'e bakmamıza ne hacet.

Önemli olan **HD**'nin vicdanı olmaktı. Yazık, egosu olduk. □

Erol Evgin:
Profesyonellik namustur

— Hafif müzik alanına girdiğinizden beri, bu ortam nasıl değişti, siz nasıl değiştiniz?

— Konuşmaya başlarken açık sözlülükle itiraf etmek gerekir ki biz bu işin teorisine çok az zaman ayırabildik. Ben bu işin pratikçisiyim. Ben sahneye çıkıp yıllardır şarkı söyleyen, seyircinin gözünde pırıltı yakalamaya çalışan, şarkı söyleyip karşısındakini etkilemeye ve o şekilde sonuca gitmeye çalışan bir müzisyenim. Fakat son yıllarda bu işin teorisi üzerinde de düşünmeye başladık. Ben yaklaşık yirmi yıl önce başladım müziğe. İstanbul'da Moda'da doğmuştum, yani bir şehir çocuğuyum. Ailemden gelen bir Türk müziği ilgisi ve sevgisi vardı. O ilgi bir süre devam etti, ortaokul yıllarında diyelim. Bu sıralar hafif Batı müziği, konserler vb. ile İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde gençleri bayağı etkiliyordu. Beni de etkiledi doğal olarak. O yıllarda arkadaşlarımla bir orkestra kurdum. Hafif Batı müziği söylüyordum. O zamanlar yaptığımız Batı'nın ünlü olmuş şarkılarını alıp hatta aynı yorumlarıyla mümkün olduğu kadar benzetmeye çalışarak söylemekti. Daha sonra Balkan Festivalleri başladı. Orada milli orkestralar kurulmuştu. Folklorik şarkıların çok seslendirilmesini yapıyorlardı. Orada kendi değerlerimizden çıkış noktası bulmak gibi birtakım düşünceler...

— Hangi tarihlerde?

— Tam olarak hatırlayamayacağım, ama 60'lardaydı sanırım. Daha sonra dünyada folklor modası hâkim oldu. Bizde de -ben daha o zamanlar ünlü değildim- arkadaşlar folklorik şarkılarla pop müziğe egemen oldular. Bir ara Türk müziği rüzgârları esti. Türk müziğinden esinlenerek birtakım şarkılar yapılmaya başlandı. Tavır olarak kendi değerlerimize daha yaklaşmaya başladı pop müzik. İlk zamanlar yabancı gibisin, prozodi, yanlış bir prozodiyle söyleniyordu. Giderek düzeldi. Sonra laflar tercüme olmaktan çıkıp kendi deyişlerimiz halini almaya başladı.

— O benim de çok ilgimi çekerdi, yabancı şiveli Türkçe...

— Bunlar zamanla düzeldi. Giderek yerli ezgiler, yerli motifler; konular da bizden konular olmaya başladı. Ve artık yapılan hafif müziğe Türk hafif müziği, Türk pop müziği deniyordu. Ben o yıllarda iyi bir hamle yaptım. Yani 75-76 yıllarıydı. Çiğdem Talu ve Melih Kibar'la birlikte bir ekip kurduk. Söz yazarı, besteci ve yorumcu üçlüsü ilk defa kitlelere ulaşan şarkılar yaptık. Şarkılarımızda Türk müziği makamlarını kullanmıştık. Mesela iki şarkımız çok büyük sükse yapmıştı. Bir plağın arkası ve önüydü: "İşte Öyle Bir Şey" ile "Sevdan Olmasa". O şarkılar hicaz makamındaydı, ikisi de. Türk ritimlerini taşıyordu, Türk aksağı denen 5/8'likti biri. O zaman ilginin daha büyük olduğunu gördük. Tabiî insan ne olsa eleştirmenlerden etkileniyor. Bizde bir hastalık vardır; bir şeyin biraz üzerine gittiniz mi "kendini aşamadı" ya da "kendini yenileyemedi" derler. Biz de aynı tarzda birkaç iş yaptığımız zaman bize de "hep aynı şeyleri tekrarlıyor" dendi. Oysa biz yıllar sonunda bir yere varmıştık. Onun üzerinde daha çok durmalıydık. Şimdiki kanım o benim. Sonra başka şeyler yaptık, doğru şeyler de yaptık, yanlış şeyler de yaptık. Çiğdem Talu'nun aramızdan ayrılmasıyla o ekip dağıldı. Ben Türk müziğine daha çok yaklaşılması gerektiği inancındaydım. Bunun üzerine birkaç yıl önce Türk müziği dersleri almaya başladım, yani usulleri, makamları daha bir ciddiyetle öğrenmek için. Bayağı oturup Türk müziği teorisi üzerine çalışmalar yaptım. Bizim yaptığımız müzik, Türkiye'de, daha doğrusu popüler müzik, politik değilse ve de seviyeli olmak durumundaysa TRT antenlerinden yayılmak zorundadır. Yani benim yaptığım müzik TRT'den geçmek durumunda. Öyle olunca TRT'nin denetleme kurulları var. Bu kurullar zaman zaman zevk denetimi de yapıyorlar.

Bizim yıllardır yaptığımız Türk hafif müziği ile şimdilerde moda olan çok sesli Türk müziği önümüzdeki yıllarda kesinlikle birleşecek. Arabesk zaten bir modaydı, birtakım izler bırakarak yok olacak. Ben, sonuçta popüler Türk müziği kalacak diyorum.

— Yararlı mı böyle bir denetim olması TRT'de?

— TRT'de denetim olması yararlı. Mesela sizin derginize girecek yazının bir kalitesi olması lazım. Bu bir denetimdir. O açıdan yararlı. Ama zevk denetimi tamamen yanlıştır. Nitekim onun yanlışları 70'li yıllarda ortaya çıktı. TRT'ye rağmen arabesk denilen bir müzik oluştu.

— Belki yasaklanmasa bu kadar yaygınlaşmayacaktı...

— Ya da TRT halkın o zevklerine, o isteklerine başka türlü cevap verseydi bu türlü yayılmazdı. Tamamen TRT'nin 70'li yıllardaki günahıdır bu. Fakat şimdilerde TRT bunun farkına varmıştır bence. Daha hoşgörülü denetimler yapmaktadır.

— O zaman devletin bayağı belirleyici, yönlendirici bir işlevi oluyor.

— Evet. Şimdi kurullar daha hoşgörülü. Şöyle bir inancım var: Her ülkenin bir klasik müziği vardır, bir folkloru vardır. Onun dışında bir de popüler müziği vardır. Oysa bizde baksanız belki kırk çeşit müzik vardır. Terminolojisini ben hâlâ kavrayamadım. Oysa bir klasik müzik, bir halk müziği olacak, bir de ülkenin renginde evrensel çizgiye de yakın popüler müzik.

— O da kentleşmeye bağlı bir olay. Folklor artık bitiyor...

— Şehir folkloru oluyor bir yerde. Popüler müziğin bir kaynağa yaslanması lazım. Bu Türkiye'de klasik Türk müziğine ve Türk folkloruna yaslanacaktır. Bu olacaktır. Belki beş yıl sonra, belki on yıl sonra. Tek bir müzik olacaktır. Klasik müzikle folkloru saymıyorum, çünkü onlar bir yerde arşiv müziği olacaktır. Yeniden üretilmiyor, üretilse de, Dede Efendi gibi eser üretmek bağnazlık. Bugünün eserini üretmek lazım. Böyle olunca bir tek müzik, o da popüler Türk müziği olacak, ya da adını tabiî halk koyacak. Bunun için Türk müziğine eğildim. Neden folklora eğilmediniz diyebilirsiniz. Ben şehir çocuğuyum...

— Onu da yapmıştınız...

— Zaman zaman yaptım, ama klasik Türk müziği bana daha çok tad veriyor. Çünkü daha nüanslı; bütün dünyada klasik müzik folklora göre daha nüanslı.

— Ben de buna tamamen katılırım. Bizde genel bir sol bakış, kokuşmuş, yozlaşmış divan müziği ile temiz halkımızın müziği diye bir ayrım yapar.

— O da ayrı. Ben ona katılmıyorum. Belki daha temizdir, ama belki bir yerden sonra az lezzet vermeye başlar insana. Bütün dünya folklorları böyledir, temizliği ve saflığıyla, netliğiyle, pürlüğüyle güzeldir. Oysa ben şehir çocuğuyum, bana nüans daha bir keyif veriyor. O yüzden Türk müziğinden çıkış noktası bulmak gereğine inanıyorum. Bir yıldır yeni bir repertuvar seçtim. Bir plak hazırladım, **Yeni Bir Gün Doğarken** diye. Erdoğan Berker'in, Sadettin Öktenay'ın ve Teoman Alpay'ın, yani günümüz popüler Türk müziği bestecilerinin tamamen akademik Türk müziği makamları içinde hazırladıkları nihavent ve hicaz besteler çıktı, üç tane de kendi bestem var. Bu long-play, bas, davul, gitar ve klavyeden oluşan bir Batı altyapının üzerine oturuyor. Kemanları da kullandım, çünkü entonasyon sorunu çok daha sağlam çözülüyor o zaman. 22 kişilik bir yaylı grubu. Ayrıca Türk müziğinin ana sazları, ud, bir kanun, yaylı ve mızraplı tanbur ve darbuka olmak üzere. Bir de Türk müziği korosu. O da çoğu yerde ünison olmak üzere, zaman zaman çok sesli, genellikle Türk müziğinin kokusunu bozmayacak dozda bir koro kullandım.

— Bir sürü tür olduğundan bahsettik. Zaman içinde bu türler arasında bir yakınlaşmaya veya birleşmeye gidilebilir mi?

— Tabiî. Bir kere bizim yıllardır yaptığımız, Türk hafif müziği dediğimiz müzikle şimdilerde moda olan çok sesli Türk müziği ya da hafif Türk müziği: bu ikisi kesinlikle birleşecek önümüzdeki yıllarda. Arabesk zaten bir modaydı...

— O da kendi içinde değişiyor.

— Birtakım izler bırakarak yok olacak. Türkiye'yi dolaştığımız zaman arabesk izler her tarafta var. Müzikte de olacak, doğaldır bu. Ama moda olarak geçip gidecek. Ben, sonuçta popüler Türk müziği kalacak diyorum.

— Sizin bir de müzikalleriniz vardı. Onlar ne gibi bir düşünceyle ortaya çıktı. Ne getirdi?

— Müzikaller... Türkiye'de bir büyük eksik, konser alışkanlığının ve konser düzeninin olmaması. Bu korkunç, büyük bir eksiklik. Bu yüzden bacağı güzel hatunlar sahnelerde arz-ı endam edebiliyorlar. Sansasyonu olan ya da başka türlü marifetleri olan hatun kişiler şarkıcıymış gibi, sanatçıymış gibi magazin sütunlarında ya da sahnelerde çalışma imkânı buluyorlar. O tür marifetleri olmayan bir sürü gerçek sanatçı da köşede oturmak zorunda kalıyor. Oysa yaptığımız işin halkla bir diyaloğu olmalı. Olmadığı zaman sanatçı tamamen kendi içine dönen, küsen, küstükçe kendi içinde soyutlanan kişidir. Çok yanlıştır ve çok tehlikelidir sanatçı için.

— Yüzyüze temas herhalde çok gerekli bir şey...

— Kesinlikle temas olmalı. Bizim işimizde özellikle.

— Bu koşullar da olsa olsa gazinoda oluyor. O da ayrı bir ortam.

— Gazinoda zaten. Belli bir fiziği olmayan bir erkek zaten giremiyor gazinolara. Kadın hiç giremiyor. Dolayısıyla kendi içinde soyutlanan, küsen bir sürü gerçek sanatçı arkadaş var.

— Bu böyleyse, halkın da müzikle ilişkisi çok sağlam bir ilişki değil gibi.

— Değil. Aslında Türk halkı çok müzik sever, çok şarkı sever... Herkes çalıyor, söylüyor. Bütün Akdeniz insanları gibi...

— Ama cazır cuzur müzikten de rahatsız olmuyor...

— Olmuyor. Mesela dolmuşta şoför şarkı söyler; işçi badana yaparken söyler, herkes şarkı söyler. Zannediyorum şov mesleğindeki bir eksiklik bu, konser salonlarının olmayışı, konser alışkanlığının olmayışı... Bundan 20-30 sene önce alaturka gazino geleneği kurulmuş, o da rakı geleneğinden kaynaklanıyor. Onun kendi içinde ekonomisi çözülmüş. Öte yandan, kasetler, plaklar korsan olarak gelişmiş; bunların hepsi birbirine bağlı.

— Televizyonda, dikkat eder misiniz, bir müzik programı olduğunda, bayılırlar hemen bir gazino dekoru kurmaya.

— Hemen, evet. Tek formasyon oymuş gibi. Aslında ben doğduğumdan beri gördüğüm tek formasyon o. Sinema, açık hava sineması konserleri olurdu. Tek formasyon bu, başka bir dünya yok herhalde diye düşünürdük. Oysa insan dışarı çıktığı zaman bakıyorsunuz bir Yves Montand Olimpya'dan bir ay geçiyor. Her sene Olimpya'da bir ay konser veriyor. Biz salon kiralamaya gittiğimiz zaman Avrupa'da, Amerika'da düğün salonu bile ancak bir yıl sonrası için gün verebiliyor.

Ben şimdi müzikallerden geldim bu konuya. Konser olmayınca tabiî müzik de başka yerlere gitti. Oysa koltuğunda oturup içki içmeden, karısıyla, çoluğuyla çocuğuyla bizi seyreden seyirci karşısında sanatkâr çok daha ciddi, çok daha disiplinli ve hazırlıklı olmak durumundadır. 1979 yılıydı galiba, İzmir Fuarı'nda Egemen Bostancı'nın müzikali vardı, "gel seyret" dedi. Ben oyundan çok seyirciyi seyrettim. O kadar hoşuma gitti ki, iki-üç bin kişilik bahçeydi ve tamamen doluydu. Sahneyi ilgiyle izleyen çok güzel bir seyirci vardı. Tabiî sahnedeki ses, dekor, kostüm, dans koreografi hepsi bir arada çok derli topluydu. Ondan sonra Egemen Bostancı'yla konuşmalarımızda "ben de bu tarz bir çalışma yapmak istiyorum" dedim. Daha sonra Haldun Dormen'in bir projesi, **Hisseli Harikalar Kumpanyası**'nı yaptık. Tipik bir Broadway müzikaliydi o. 12 Eylül öncesiydi. Kimsenin sokağa çıkmadığı bir dönemde Şan Sineması'nı birkaç ay doldurduk. Oyunun içinde içerik olarak hemen hiçbir şey yoktu. İnsanlara moral veren bir yönü vardı. Müzikal oynamaktaki tek amacım az önce de dediğim gibi gazinolardan çok sıkılmıştım, koltuklarında oturup bizi insanların keyifle izlemesi...

— Konserde olması gerekip de olmayan şeyi...

— Olmayan şeyi müzikal verdi. Nitekim o düzen müzikallerle oturdu, birkaç yıl devam etti. Tabiî o bir başlangıçtı. Daha sonra bir çalışma daha yaptım **Şen Sazın Bülbülleri** diye. Bir öncekini drama olarak biraz aşan bir çalışmaydı, ama daha önemli bir iş olmasını beklerdim. Şimdi burda da aynı, bizim şarkıların yıllar önce bir yerden başlayıp belli bir yere gelmesi gibi müzikallerde de o Broadway formasyonundan kurtulup kendi öz değerlerimize daha yakın bir içerik ve ona bağlı bir formasyon yakalamamız gerekiyor.

— Biraz daha içerikli bir hikâye herhalde kurulabilir.

— İçerikli ve bizden bir hikâye. Daha bizden... Tarihî bir şey olabilir. Dinî bir şey de olabilir. Eğlenceli bir şey de olabilir. Ama daha bizden, müziğiyle de çözmek lazım onu. Müzikallerin en büyük yararı konser dinleyicisini bize getirmek oldu.

— Yani müzikalde yine de bir potansiyel, henüz üstüne gidilmemiş bir potansiyel var diyorsunuz. Şimdi bütün bunlara bağlı, kısmen bu konuşmalar içinde cevabı da verildi gibi. Hafif müzik alanında para kazanmak da lazım. Bu para kazanmanın yolları zaten büyük ölçüde o dünya tarafından sizden bağımsız bir şekilde belirlenmiş. Bunu nasıl çözüyorsunuz ve müzik kalitesiyle nasıl bağdaştırabiliyorsunuz? Yani burada karşılaştığınız güçlükler neler?

— Türkiye telif yasasının işlemediği dünyanın ender ülkelerinden biri. Zannediyorum Afrika'da birkaç yer vardır. Bir de biz işte.

— Şimdi düzenleniyor mu?

— Düzenleniyor gibi, ama ne kadar olur bilemiyorum. Türkiye'de sanatıyla para kazanan insan sayısı herhalde çok azdır diye düşünüyorum. Şiirde, yazıda, belki de yok gibidir. Mutlaka bir ek gelire sahip olmak gerekir. Müzikte de üreticilerin bu şansı yoktur. Ancak icracıların şansları vardır. O da değişti belli alanlarda, alaturka gazino, içkili gazinolarda, müzikallerde ya da konserlerde filan, onun yanı sıra radyo, televizyonda da para yoktur.

— O bir tanınma yolu zaten.

— Tanınma yoludur. Dünyada öyle değil. Yalnız televizyonla çalışan sanatçılar var, çok iyi kazanıyorlar. Dolayısıyla başka hiçbir iş yapmadan bütün mesailerini televizyona veriyorlar. O zaman da daha kaliteli işler çıkıyor. Bizde hep halka hizmet şeklinde alınıyor. Ama dediğim gibi icracı olunca insan para kazanma imkânı buluyor. Gene de başka dallardan sanatçılara nazaran çok şanslıyız, çalıştığımız sürece rahat yaşama imkânımız var. Ama bu da çalıştığımız sürece olacak bir iş. İleriye dönük birtakım şeyler yapmamız gerekiyor, arsa alıp, daire alıp falan...

— Bir çeşit işadamlığı da yapmanız gerekiyor herhalde.

— Evet, yapmamız gerekiyor. Demin kaliteyle profesyonelliğin ilgisi gibi bir şey sormuştunuz galiba, değil mi?

— Yani şu koşullarda profesyonel olduğunuzda bunu kaliteyle bağdaştırmanın güçlükleri...

— Evet. Aslında bir sanatçının çözmesi gereken en önemli sorun bence. Profesyonellik ile kaliteyi belli bir çizgide birleştirip... O zaman sanat çok daha sağlam oluyor. Çünkü kendi içinde olduğu zaman mutlaka soyutlanıyor. Sanat halk için, şu şu şu insanlar için onlara hizmet etmek içindir. Bütün sanatçılar yaşama sanatına hizmet eder diye bir söz vardır. Hizmet vermeli. O hizmet de parasal kayguyla bir ölçüde kontrol altına alınabiliyor. Yani o zaman uçup gitmiyor sanat. Çünkü o endişe kalktığı zaman, gişe endişesi, parasal endişe kalktığı zaman mutlaka sanatçı yapmak isteyip yapamadığı yerlere doğru yükseliyor. Halbuki, o açıdan ben profesyonelliği gerekli buluyorum. Bir de ayrıca tabiî amatör-profesyonel diye, sanki amatörlük çok daha hevesmiş, profesyonellik de işin para yönüymüş gibi bakarlar. Oysa profesyonellik namus. İnsan, her şeyini işine, ekmek parasına, sanatına, amacına koyar. Profesyonellik, gerçek profesyonellik namustur.

— Pop müziği dünyasında söyleyenin görünüşü, kişiliği, kendi kişiliği olmayabilir, ama algılanışı çok önemli bir konu. Klasik müzikte icracının durumu pek öyle değildir. O açıdan bakarsak sizin Türkiye'de halk tarafından algılanışınız nasıl bir şey?

— Hafif müzikte icracının kişiliği çok önemli. Özellikle yıldız olunca, star sisteminde bayağı elektrikli bir kişilik gerekli. Ben müziğe başladığım yıllarda çok sessiz, sakin bir çocuktum. O yıllarda bana "Yahu sen nasıl şarkıcı olacaksın?" demişlerdi. Uzun saçlı, gayet havalı filandı şarkıcılar. Grup şefiydi galiba, "Sen bu tiple Adapazarı Mal Müdürü gibisin" demişti. Öbür havaya da girememiştim doğrusu. Fakat sonra giderek "nasıl star olunur" üzerine kafa yordukça şunu yakaladım: Halk en çok olduğu gibi kabul ediyor ve belli bir yere oturtursa sizi seviyor. Bir de tabiî bundan 20 yıl önce yıldızlar efsanevi tiplerdi. Çok güzel adamlar, çok güzel kadınlardı. Sonra giderek içimizden, sıradan insanlar olmaya başladı. Seyirci özdeşleşiyor o zaman. Dustin Hofman çıktı. Türk sinemasında da ona benzer isimler çıktı. O bir avantaj oldu benim için. Daha sonra içtenliği, samimiyeti, özel yaşamınızı ve samimiyetinizi olduğu gibi ortaya koyduğunuz zaman o samimiyetin bir başarı unsuru olabileceğini yakaladım ben.

— Bu da bir yolu.

— Evet. Bir hava yaratmaktı... Ben bunu farkettiğimde aslında bir sürü röportaj vermiştim. Mesela evliydim, çocuğum vardı. O zamanlar bunlar da dezavantajdı. Fakat bir süre sonra bunun bende bir avantaj olduğunu hissettim. Olduğum gibi, beni güleryüzlü... Ben öyleyim, güleryüzlü bir adamım, iyimserim dünyaya gülerek bakan, iyi bir pencereden bakan bir insanım. Bunlar giderek benim avantajlarım oldu. Saç, sakal, bıyık falan, böyle şeylerim de olmadı. Sonra giderek mesela yaşlı kadın "aman evladım" filan diyor, oğlunun benim gibi olmasını istiyor, beni öyle seviyor. Küçük çocuk babasına bıyığını kestiriyor Erol Evgin'e benzeyeceksin filan diye. Sonuçta anladım ki insan belli bir imaj, tutarlı bir çerçeve çizmeli, ama o çerçeve kendi içinde, özel hayatıyla ne kadar birbirini tutarsa o kadar az yorulursunuz bir kere, o kadar az rol yapmak durumda kalırsınız.

— Sizin ekleyeceğiniz başka bir şey var mı?

— Evet. Bir büyük sıkıntım az önce değindiğim Türkiye'de uluslararası düzeyde olabilecek bir sürü sanatçı var. Olamaması, kendim için de sözkonusu bu, benim büyük sıkıntım. Maalesef uluslararası çabalara giriştiğimiz zaman bize "azgelişmiş bir ülke" sanatçısı olarak bakıyorlar. Bunu aşabilmek gerek. Avrupa'nın ya da Amerika'nın kitlesine varabilmek.□

MURAT BELGE

EROL EVGİN

Aile şarkıcısı

Batının onu denilebilecek pop müziğinde (bir örnek, Rolling Stones olabilir) goreneksel değer yargılarını sarsan söz, müzik, jest ve kılıklar vardır. Türkiye'nin pop müziğinde böyle *aykırı* örneklere rastlamak zor. Kitle sanatı, ister istemez, kitle değerlerine uyum gösterecek. Ayrıca, hafif müziğin kitlelere yayılmasının temel aracı, Turkiye'de, televizyon. Halkının zevkini ve ahlâkını santim santim inşa eden TRT de boyle aykırı durumlara izin veremez elbette. Boylece, hafif muzik ulkemizde gorenekten pek uzaklaşamıyor.

Bu, kimileri için bir kısıtlamadır şuphesiz. Ama Erol Evgin için oyle değil. Çunku Erol Evgin kendiliğinden, kişisel yapısına da uygun bir şekilde, bir "aile şarkıcısı". Yani, televizyon karşısında oturmuş "mutlu" bir ailenin çeşitli yaşlardan bireylerinin, birbirlerinden utanmadan ve bir şeylerini gizlemeden, hep bir arada zevkine varabilecekleri bir şarkıcı. Bunu Erol Evgin de vurguluyor.

Yaptığımız konuşmada bu yargımı doğrulayan sozler soylediği gibi vaktiyle bir dergideki konuşmasına "7'sinde de hayranı var 70'inde de" diye başlık atılmıştı. Erol Evgin'in fiziği, yuzu, bu noktada birincil etmen. Kimseye kotuluk edemeyecek bir insanın yuzu. Dolayısıyla her aile de, sozgelişi, Erol Evgin'e "kızını verebilir", "İçkisi, kumarı, kotu huyları yoktur" sozunun cisimleşmiş hali, Erol Evgin. Şuphesiz yalnız yuz, yalnız fizik değil, onların ardındaki kişilik de pekiştiriyor bu imgeyi.

Şarkılarının sozlerinde "tutku" var. Orneğin "hırçın bir deniz" olabilen "deli gonul"unden soz ediyor. Yer yer hafif bir erotizme kayabiliyor. Yakışıklı bir erkek şarkıcı olarak mutlaka dinleyicilerinde -kadın ve ozellikle genç kız dinleyicilerinde- buna benzer bir duygu da uyandırıyor. Ama ses tonu ve fiziksel varlığıyla, butun bunların oyle çok tehlikeli, insanın içini kemiren yerlere varmayacağının garantisini veriyor sanki. Son plağında "başımda kavak yelleri" diyor, "uçar giderim gökyuzunde" diyor. Ama geride gene o güven veren "mazbut" kişilik. Kavak yelleri fırtınaya donuşmeyecek, az sonra meltemleşecektir.

Bu durum yalnızca Erol Evgin'in fiziğine bağlanamaz. Sahne sanatçılarının bir "basın kişiliği" oluyor. Bu, az çok "yapma" bir kişilik: sahnedeki goruntuyu desteklemek uzere kurulmuş bir şey. Ama bu kurmacalık gerçek hayattan beslenmeyince, kolaylıkla dağılabiliyor; pek manduriei olmuyor. Erol Evgin'in "magazin"deki değil "gerçekliktek" durmuş oturmuşluğu, yumuşaklığı "aile şarkıcılığı"nın temel dayanağı. Kendisinin de soylediği gibi, kişiliğini bir "başka"lığa doğru zorlamadan, boylece kendini sıkıntıya sokmadan bulmuş sahnedeki kimliğini. Bir tur masumiyeti temsil ediyor, çunku oyle bir masumiyeti yaşıyor.

Eleştirmenlerimizin duygusallıkları devam ederse...

PEHLİVAN

ÖMER UĞUR

Ekonomik sıkıntının halkı evlerine hapsetmesi, video ve Amerikan kaynaklı televizyon dizilerinin, ucuz ve kolay erişilebilen bir eğlence olarak seyirciyi televizyon karşısına çivilemesi ülkemiz sinemasında hızlı bir seyirci azalmasına yol açmıştır. Hal böyleyken, 1984 yılında yapılan film sayısı son yıllarda ilk kez yüz'ün üstüne çıkmıştır. Buna karşın nitelikli filmlerin sayısı yine de sınırlı kalmıştır.

Sinema eleştirmenlerimiz, bu yitik seyirciyi sinema salonlarına döndürmek ve az sayıda nitelikli filmlere sahip çıkmak adına abartılı bir iyimser tavır içindeler ve eleştirilerinde nesnelliklerini yitiriyorlar. Bunun sonucunda eli yüzü düzgün bazı filmler "eleştirilemez" nitelikler kazanıp başyapıt olarak lanse ediliyor. Gerekçe: "Zaman, zemin ve şartların kötülüğüne karşın böyle filmler yapılıyorsa sahip çıkmak gerekir." Bu şartlarda ve sektör bu denli bunalımdayken elbette iyi filmler yapmak çok zor. Ancak yine de eleştirmenlerin görevinin bir filme salt film olarak yaklaşmak olduğuna inanıyorum. Son kertede hepimiz orta-şarklıyız ve duygusalız. Övgülerimizde de yergilerimizde de doğal olamıyoruz, hep bir uca atıyoruz kendimizi. Yapılan filmleri, sonuçları ve onu film yapan ögeler açısından eleştirmiyoruz. Ya yönetmenin bir insan olarak dünya görüşünü biliyor, paylaşıyoruz ve yaptıklarını daha başından göklere çıkartıyoruz, ya da yönetmeni ve filmini başından reddediyoruz.

Bu türden bir eleştiri son günlerde **Pehlivan** için gündeme geldi. Tarık Akan da Berlin'de ödül alınca **Pehlivan** eleştirilebilemezler safına katıldı. 1985 Türkiyesi'nde **Pehlivan** önemli bir film, Tarık Akan da iyi bir oyuncu. Ancak bu belirleme **Pehlivan**'ın bir başyapıt, Tarık Akan'ın da bir virtüöz olduğu anlamına gelmemeliydi. Çünkü Zeki Ökten daha önce **Askerin Dönüşü, Sürü, Düşman** gibi önemli, hatta sinemamız için başyapıt sayılabilecek filmler yaptı. Tarık Akan da **Sürü** ve **Adak**'ta Bilal Pehlivan'la kıyaslanmayacak kadar başarılı roller çıkardı.

Şimdi eğri oturup doğru konuşalım: **Pehlivan** ne Zeki Ökten sineması için, ne de Tarık Akan oyunculuğu için bir aşamadır. Dahası, Zeki Ökten sinemasında **Faize Hücum**'la başlayan irtifa kaybının ikinci temel düşüş noktasıdır. Çünkü:

"Kırkpınar nere, Libya nere"

Bilal Pehlivan, yaşlı babası, karısı ve çocuklarıyla küçük bir Trakya kasabasında yaşamaktadır. Zaman zaman güreşir. Filmin başında işsiz olduğu için yurt dışına, Libya'ya gideceğini öğreniriz. Ama yakın köylerde iki güreş kazanınca, cazgır Mestan'ın ısrarı ve "Pehlivan bir milyon kazanır." sözüyle Kırkpınar'a katılmaya karar verir. Kendisini eski pehlivan Tevfik çalıştırır. Mestan kasabadan Bilal için yardım isterse de sonuç alamaz. Bilal Kırkpınar'a katılır, ilk iki güreşini kazandıktan sonra üçüncüde yenilir. Filmin kısaca hikâyesi bu. Bir de ellerinde flamalarıyla kasaba futbol takımının taraftarları ve Almanya'dan gelen Cevdet Ağabey var. Yirmi dakika güreşler, beş dakika antrenman, yedi dakika da deniz kıyısında piknik var. Filmin doksan beş dakika olduğu düşünülürse, geri kalan altmış dakikada ancak yukarıdaki kadarcık bir hikâye anlatılabilirdi. O nedenle **Pehlivan**'ın en büyük sorunu hikâyesizliğidir. Anlatılmak istenen şeye bağlı olarak bilinçli bir "hikayesizlik" seçilebilir, ya da varolan hikâye belli bir amaçla parçalanabilir. Ama **Pehlivan**'da bu iki seçenek arasında kararsız kalınmıştır, hikâye etmek istenmişse de bu başarılamamış. Güreşin kazanılmasına bağımlı olarak gerçekleşecek hayati bir beklenti yoktur. Bir sürü küçük şeyle beraber gerek aile için, gerek Bilal için önemli bir amaç belirlenseydi Bilal ile birlikte seyirci de yenilecek ve Bilal'in yıkılışı seyirciyi de yıkacaktı. Ancak seyirci bu biçimde hazırlanmadığı için Bilal yıkıldı, seyirci ayakta kaldı. Finalde Bilal'in soluğundan başka tüm seslerin yok edilmesi ve yenilenin gözüyle çayırın taranması bile seyirciyi bu yenilgiye, yıkılışa katamadı. İki sıra önümdeki seyircinin söylediği gibi "Bir dahaki sefere daha iyi hazırlanır gelir ve yener" dedirtti.

Film içinde karşılıksız kalan onca soru var: Bilal daha önceleri ne iş yapmakta, geçimini neyle temin etmektedir, nasıl bir güreşçidir, güreşle ne kadar uğraşmıştır? Sonra, Libya'ya gitmekten niçin vazgeçmiştir? Oğlundan aldığı ve oğlunun sürekli istediği ne parasıdır? Tevfik Usta güreşi neden bırakmıştır? "Güreşe para karıştı, bu işe hile bulaştı" demekle neyi anlatmak istemektedir? Tüm bu sorulara filmin içinde cevaplar bulmak mümkün değildir. Oysa bir filmin kendi mantığı içinde -bu mantık doğru da yanlış da olsa- tüm sorular cevabını bulmalıdır. Bu soruların cevabını bulmadan seyircinin filme katılması düşünülemez. Çünkü sinemanın onlarca yıllık deneyimi kanıtlamıştır ki, seyirci bir filmi şunlardan dolayı izler (hikâye eden bir filmi): ya, ne olacak diye, ya da nasıl olacak diye. Bir üçüncü durumda ise, seyirci ne olacağını da, nasıl olacağını da bilir, ancak bunun boyutlarını öğrenmek ister. Bir filmin hikâyesi de doğal olarak bu üç raydan birine oturmak zorundadır.

Bu tespitimize karşılık "Biz belgeci bir tavır seçtik, biz küçük insanların küçük kırıklıklarını anlatmaya çalıştık" gibi açıklamalar yapılabilir. Ama sinema tarihi bu tür filmlerin görkemli örnekleriyle dolu. Hepsinde de küçük insanların küçük dramları en çarpıcı biçimde anlatılmış. Yeni-gerçekçi akımın önde gelen örneklerinden **Bisiklet Hırsızları** (V.De Sica) filminde bir işçinin bisikletini çaldırması gibi küçücük bir olayın en kahredici biçimde hikâye edilebildiğini gördük. Bizde buna benzer bir örnek ise **Umut**'tur (Y.Güney). Filmin başından itibaren Cabbar'ın çaresizliğini anlarız. Tüm umudunu bir cinci hocaya bağlamasını onaylamayız, ama giderek filmin içinde hocanın gömüyü mutlaka bulmasını isteriz. Bunun olmayacağını bile bile isteriz. Çünkü Cabbar elindekini avucundakini bu işe yatırmıştır.

Pehlivan'da gerek karakterler, gerek olaylar arasında, gerek de karakterlerle olaylar arasında organik bir bağıntı yok. Baba filmde olmasa ne olurdu? Bilal'in karısı olmasa ne kaybederdi film? Tevfik Pehlivan'ın olmaması ya da oğulun olmaması hikâyeyi nasıl etkilerdi? Oysa gerçek hayatta herkes ve her şey karşılıklı birbirini etkiler. Ünlü bir oyun yazarının dediği gibi, "Eğer perde açıldığında sahnede bir yerde bir tüfek varsa, o tüfek oyunun sonuna kadar mutlaka patlamalıdır". **Pehlivan**'da yönetmen bize birçok tüfek gösterdi, ama bunlardan hiçbir tanesi ateş almadı. Yeri gelmişken, filmin senaristi F.Yaşar'ın bir dergideki konuşmasını buraya almak isterim. "Bizim halkımızın kendi sorunlarını anlatan filmlerle ilgilenmemek gibi bir takıntısı var" diyor. Bence halk bu konuda çok duyarlı. **Umut, Sürü** ve hatta **Kayıp Kızlar** örneklerinde olduğu gibi kendi sorunlarını **iyi hikâye etmiş** filmlere gerekli ilgiyi gösteriyor. Seyirci iyi kurulmuş, sağlam hikâyeler istiyor. Yoksa insanların akın akın **Kutsal Hazine Avcıları**'na, **Cazcı Kardeşler**'e gitmesi nasıl açıklanabilir? Sağlam hikâyelerde karakterler gerçekten yaşar, ne senarist, ne de yönetmen istedi diye girerler hikâyeye. Onlar hikâye istediği için vardır.

"Uzun Bilal elbette yenilir"

Bizde insanlar güreşe başlayacağı zaman iki şeye dikkat edilir; bir, **boyunun** fazla uzun olmamasına -çünkü kolay tırpanlanır-, bir de **boynunun** uzun olmamasına -çünkü elenseye dayanamaz-. Dolayısıyla Tarık Akan'da bir güreşçi tipi yok. Aldığı on iki kilo bile onun bir güreşçi görünümü kazanmasına yetmemiş. Gösterişsiz bir oyunculukla bu işin altından kalkmaya çalışmış ve oldukça da başarılı olmuş. Ama yine de şu soruyu sormadan edemiyorum. Bir makyaj hilesiyle Tarık Akan'ın kulağını kırmak on iki kilo almasından daha mı zordu? Bizde bir söz vardır "Manda dalağından, pehlivan kulağından", boksörler nasıl burun kemiklerini aldırırlarsa, güreşçiler de kulaklarını kırdırırlar. Akan güreşlerde çok başarılıydı, ama gerek köyde kazandığı güreş, gerek Tevfik Usta'yı yenmesi çok düzenlenmiş bir havadaydı. Sanki Bilal onları yenmedi de, onlar sırtüstü döndüler gibi.

Biraz daha araştırılsaydı, yağlı güreş için malzeme toplanır ve Bilal Pehlivan'ın antrenmanları da giderek "Rocky" antrenmanlarına benzemekten kurtulurdu. Ağaç kucaklatmak, boş arsada tavuk kovalatmak ve avuç içinde lastik bir topu ya da balmumu sıkıştırtmak gibi. Ayağında lastik ayakkabıları, eşofmanı ve bir kasabalının hiçbir zaman giymeyeceği bir tişortla sürekli koşan Bilal Pehlivan'ın antrenmanları inandırıcılıktan uzak. Üstelik film içinde çok uzun tutulmuş. Böylesine belgesel tavırlı filmlerde gerçeklik duygusunu bu türden küçük ayrıntılar sağlar.

Bir eleştirmenimiz, filmdeki "eski" ile "yeni türedi" arasındaki bir çelişmeden söz ediyor. Bu iddiaya katılmak da çok zor -burada güreş eskiye, futbol ise yeni türediye tekabül ediyor- çünkü güreşin, yağlı güreşin alternatifi futbol değildir. Ayrıca güreşi futbola karşı savunmanın bir mantığı da yok. Futbol-güreş çelişmesinde, eski-yeni çatışmasını anlatmak mümkün değil. Bir yağlı güreşçinin dramı (eski-yeni bağlamında) belki şöyle bağlanabilirdi: Bilal eski ve şanlı bir çayır pehlivanı olarak tanıtılırdı seyirciye ve çok önemli bir nedenden dolayı minderde güreşmek zorunda kalırdı. Bilal bu, kurallarını bilmediği, kaçak ve anlamsız güreşi, anlayamadığı bir biçimde sayıyla kaybederdi. Bilal, çayırların aslanı Bilal bu yenilgiyi kabul etmez, kendince rezil olurdu, vb., vb. Ama futbol mu, güreş mi sorusunun cevabı olmaz, bu sorunun cevabı yoktur ya da herkese göre değişir.

Sonuç

Yukarda anlatılanların ışığında sözü şöyle bağlamak mümkün: **Pehlivan**, iyi filmler yapmış bir yönetmenin bu kadar çok övgüyü haketmemiş bir filmi. En azından Zeki Ökten sineması içinde değerlendirildiğinde böyle bir sonuca varılabilir. Doğala yakın mizansenleriyle, teleresimlerle biz filmden zaman zaman bir Zeki Ökten tadı aldık. Ama hepsi o kadar. Bu filmi olduğundan fazla abartmak, önce Türk sinemasındaki yerini tartışmasız şekilde kanıtlamış Zeki Ökten'i, sonra da seyircinin beğenisini hafife almak olur. Eğer eleştirmenlerimiz bu duygusallıklarında devam ederlerse **Pehlivan**'lar belki bir güreş daha kazanır, ama Türk sinemasının sırtı ömrübillah yerden kalkar mı, onu bilemem. □

KİTAPLAR

Yaz Ortasında Ölüm
Yukio Mişina (Can)
Çev: Gökşin Taşkın

Ölüm... (çeviride dendiği gibi "Aşk" değil) *yaz mevsiminin görkemli saltanatında daha derinden etkiler bizi* demiş Baudelaire; Japon yazar Yukio Mişima da, bu sözleri *Yaz Ortasında Ölüm* adlı hikâye kitabının ilk hikâyesine öndeyiş olarak seçmiş. Yukio Mişima hayatını keskin karşıtlıkların adamı olarak yaşamış; imparatorluğun simgelediği Japon gelenekçiliğine derin, duygusal bağlarla bağlı, *body-building*'ci bir eşcinsel, Batı edebiyatının birçok yazarıyla göbekbağı olan bir Japon yazarı, cinsellikle ölüm arasındaki gelgitleri oldukça yoğun hissetmiş bir kişi... (Yazarın *seppuku* yaparak kendi eliyle hayatına son vermesi, Japon savaşçı geleneğine bir *hommage* olduğu kadar, ten hazlarının en yücesi saydığı ölüm'e duyulan özlemin bir ifadesi olarak da görülebilir herhalde.) Mişima'nın ilginç yanı, özünde neredeyse mitik bir yan taşıyan bu ölüm arzusu izleğini çağdaş Japonya'ya, çağdaş Japonya görünümlerine taşıyabilmesi ya da bir ölçüde çağdaş Japon hayatında da sürüp gittiği anlaşılan ölüm motifini yakalayabilmesi... Kitapla aynı adı taşıyan ilk hikâye bunun en kusursuz örneği. Adeta karşı konulmaz bir çekime kapılarak çocuklarının boğulduğu plaja geri dönen, büyülenmiş gibi çocuklarını yutan denize yönelen bir annenin hikâyesi bu. Kitabın en sersemletici hikâyesi *Vatanseverlik*'te ise cinsellik ve ölüm teması yeni evli bir çiftin karşılıklı intiharları çerçevesinde ele alınıyor. Mişima'nın, sevişmenin yücelticiliği ile ölümün yücelticiliği arasında kurduğu paralellik, ancak büyük ve usta bir yazarın ağzından çıktığında okurunu ikna edebilecek benzersizlikte... Bu iki önemli "Mişima hikâyesi" dışında *Yedi Köprü, Üç Milyon Yen, Termos Şişeleri, Kundak Bezi* gibi alaylı çağdaş Japonya görünümleri çizen hikâyeler; *Onnagata* ya da *Siga Tapınağı Rahibi*... gibi gizemli, ince cinsel ve duygusal dengeler kuran hikâyeler var kitapta (Bir de yapısında bir Henry James giriftliği sezilen "pek Batılı" bir örnek, **İnci** hikâyesi...) Bundan önce Türkçe'de *Bir Maskenin İtirafları, Denizini Kaybeden Denizci* gibi önemli kitapları da çıkmış olmasına rağmen, gerektiği kadar tanınmış sayılmaz bizde Mişima. *Yaz Ortasında Ölüm*'ün ve Ada Yayınları'ndan yeni çıkan *Şölenden Sonra*'nın yeni bir "Mişima dalgası" yaratacağını umalım.

Fatih ÖZGÜVEN

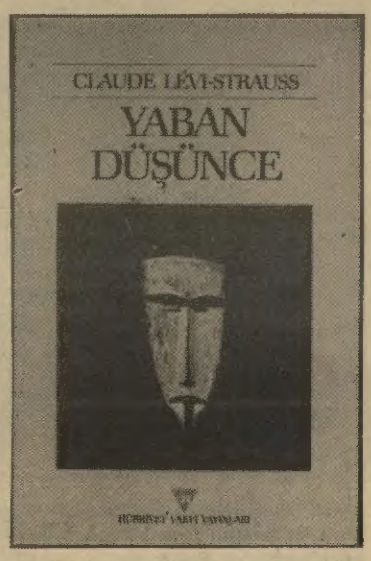

Yaban Düşünce
Claud Lévi-Strauss
Çev: Tahsin Yücel
(Hürriyet Vakfı)

Ünlü Fransız bilim adamı Lévi-Strauss, aynı yıl, yani 1962'de yayımlanan **Günümüzde Totemizm** adlı araştırmasında, "totemci yanılsama" diye adlandırdığı olgunun çöküş sürecini irdelemişti. **Yaban Düşünce**, (La Pensée Sauvage), bu kez madalyonun öteki yüzünü sergiler ve özellikle 19. yüzyıl etnoloji bilginlerinin totemizmi değerlendirme konusundaki yanlışlarını vurgular. Bu bilginler, "ilkel" diye nitelendirilen toplumların çevrelerini gözlemleme ve "sistemleştirme" konusunda gösterdikleri büyük özeni gözden kaçırmışlardır. Lévi-Strauss'a göre "nesnel bilgi edinmeye yönelik bu içgüdü", ilkel toplumların belki de en önemli özelliklerinden birini oluşturmaktadır. "Yaban" düşünce, bilimin sistemiyle benzeşen bir sistem sergiler. Bu, en azından biçimsel olarak böyledir. İlkel insan, örneğin, yeryüzündeki bitkileri, duyusal yoldan algılanabilir olgular düzeyinde, renk vb. gibi ayrımlara göre sistematize ederken, botanik uzmanı aynı sistemleştirmeyi işlevlere, yani üreme mekanizmalarına göre yapar.

Yaban Düşünce, her şeyden önce uzun bir süre boyunca salt "dış" belirtileri çıkış noktası yaparak, ancak yüzeysel sonuçlara varabilmiş insanbilimin yanılgılarını sergilemesi, bu sergileyişle birlikte de "ilkel" diye adlandırılan toplumların, evrensel düzeyde, "ilkel olmayanlar"dan sanıldığı kadar derin uçurumlarla ayrılmadığını kanıtlaması bakımından önem taşıyor. Örneğin yazara göre, totemizmi yalnızca "ilkelliğin dili" sayıp geçmek, totemist sistemin hayvan türlerine göre ("Kurtların Klanı", "Geyik Klanı" vb.) yaptığı "sosyal" ayrımlaşmayı, bir transformasyonla bilinen kast sistemine yansıtabilme olanağını tümüyle gözden kaçırmak demektir.

Yaban Düşünce'nin dilimize Prof. Dr. Tahsin Yücel tarafından çevrilmiş olması, değerini hiç kuşkusuz daha da artırıyor. Çünkü kitap, konusu gereği, içinde **dil** ve **simge** olgularının ağırlıklı yer kapladığı bir yapıt ve Tahsin Yücel gibi bir yazın - ve dilbilimcinin katkısını gereksiniyor. Yücel'in kitabın başına koyduğu ayrıntılı giriş yazısı, gerek Lévi-Strauss, gerekse **Yaban Düşünce** konusunda çok değerli bir başvurma kaynağı niteliğinde.□

Ahmet CEMAL

Sinema Dili Üzerine Yazılar
Seçil Büker (Dost)

Sinemayla olduğu kadar, felsefe, imbilim, genel olarak dil konularıyla ilgilenenler için çok dikkate değer bir kitap yayımlamış Seçil Büker. Şöyle bir karıştırmak niyetiyle elime almışken, baştan sona büyük bir ilgi ve takdirle okuyup, kimi notlar alma gereğini duydum.

Kitapta, her biri bağımsız olmakla birlikte, bir arada bir bütünlük de taşıyan ve sinema dilinin çağdaş bir yorumla irdelenişinin örneklerini oluşturan 12 birbirinden ilginç yazı yer alıyor. Her yazıda, duyarlı ve işinin ehli bir bilimcinin bilinçliliği, titizliği, kendini açıklıkla ortaya koyuyor.

"Sinemaya Dilsel Yaklaşım: Ayzenştayn" ve "Öncü Bazin", sinemada 'dil' sorunsalına giriş niteliğinde yazılar olarak okunmalı. Bunları, "Bazin-Peirce Benzerliği" ve "Göstergebilimsel Yaklaşım: Metz" başlıklı yazılar izliyor. Bu yazılarda, imbilimin (göstergebilim/semiotik) temel kavramları da aydınlatılarak, sinema ve imbilim arasında kurulabilecek bağlantılar çok anlaşılır bir biçimde serimleniyor. "Sinemada Simge Üzerine" de, Saussure ve Peirce'in 'simge' kavramına yükledikleri anlama da kısaca, ama yeterli olabilen bir ölçüde değinildikten sonra, sinemayla gerçeklik arasındaki sonuşmazlık (assimptotik) bağlantılarına Mitry ve Metz'in yaklaşımları anlatılıyor.

Sinemada eğretileme (metaphor) ve düzdeğişmece (metonymy) gibi iki kilit kavramı, Resnais, Chaplin ve Griffith örnekleriyle açımlıyor yazar. Gerçeküstücü eğretileme örneği olarak ise kitapta Bunuel'in çözümlemesine ağırlık verilmiş.

"Godard'ın Dili" başlıklı yazıda 'ikon', 'belirti' ve 'simge' kavramları yetkin bir biçimde canlandırılmış. Sinemada çağdaş anlatı sorunsalını; aracın ve yönetmenin kendilerini ve yönetmenin tanrıyı sorgulaması görüngesinden ele almış Seçil Büker. Örnek olarak; "Yolcu" (Antonioni), 8 1/2 (Fellini) ve "Yedinci Mühür" (Bergman) filmlerinin çözümlenmesine yer verilmiş.

Seçil Büker'in dili de, son derece temiz, duru, akıcı ve bilim dili olarak tek kelimeyle nefis. Kitabın sonunda yer alan Sözlükçe ve Kaynakça, ilgili bir okura kitapta kapsananların ötesine uzanabilmesi için ışıklar tutuyor.

Füsun AKATLI

Tamamı hazır, hemen alabilirsiniz.
(peşin ya da taksitle)

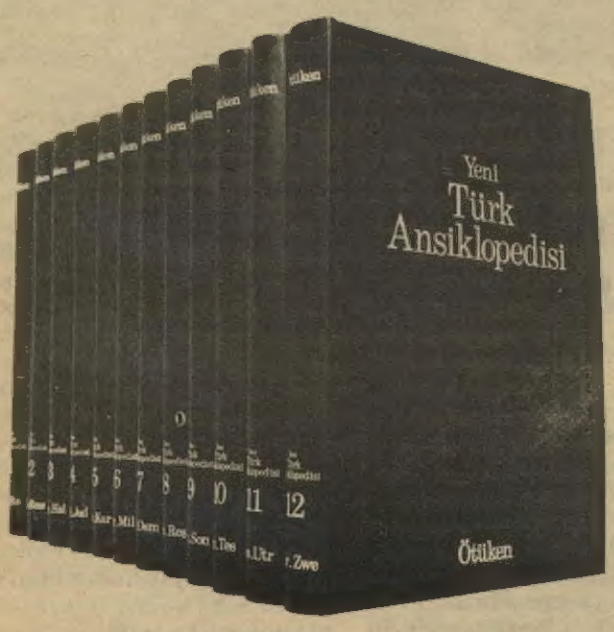

Yeni Türk Ansiklopedisi tercümeye dayanmaz. Bütün maddeleri Türkiye'de ve Türk ilim adamları tarafından hazırlanmıştır.

Yeni ve çağdaştır. Her madde günümüzün en yeni bilgileriyle donatılmış, ilmin en son verilerine dayandırılmıştır.

Herkese hitâb eder. İlkokuldan üniversiteye bütün öğrenciler! Öğretmenler! Veliler! Aydınlar!... Yeni Türk Ansiklopedisi'nde aradığınızı bulabilirsiniz.

Tamamlanmıştır. Artık yıllarca fasikül takib etmek zorunda değilsiniz! İster peşin, ister taksitle, tamâmını bir defada alabilirsiniz.

Ucuzdur ve her türlü ödeme kolaylıklarıyla te'min etmek mümkündür.

Fizik Kimya Astronomi Matematik Geometri Botanik Zooloji Tıb İktisat Türk ve Dünyâ Târihi Türk ve Dünyâ Edebiyatı Türk ve Dünyâ Coğrafyası Felsefe Mantık Din Dinler Târihi Ahlâk San'at Târihi Müzik Türk Mûsîkisi Hukuk Eğitim Biyografi Spor Folklör Âile... gibi ihtiyaç duyulan her konuda binlerce madde.... En geniş şekilde...

Ansiklopedik boyda 12 büyük cilt, 12.000 madde, 5000 sayfa, 6000'den fazla resim, şekil ve harita. Ayrıca renkli sayfalar, 90 gram I. hamur kâğıda nefis bir ofset baskı.

Her konuda güvenerek başvurabileceğiniz Yeni Türk Ansiklopedisi, üniversitelerimize, eğitim ve ilim hayâtımıza mensup seçkin, tecrübeli, değerli bir grup aydının dört yıllık emeğinin ürünü olarak hazırlandı. Her türlü bilginin Türk kamu oyuna, düşünce istiklâli, ilmî zihniyet ve formasyon sâhibi, millî dikkat ve hassâsiyetlerine güvenilir aydınlarımızın kaleminden berrâk bir Türkçe ile sunulması başlıca prensibimiz oldu. İfâde ve muhtevâ olarak ilmî ve millî bir âhenk ve bütünlük sağlayabildiğimizi sanıyoruz. Böyle bir kaynağı kültürümüze kazandırabilmiş olmaktan dolayı kıvançlıyız.

Ötüken Neşriyat A.Ş.

Yeni
Türk
Ansiklopedisi

"Yazarıyla, muhtevasıyla bizim ansiklopedimiz"

Genel Dağıtım:
TUR YAYIN LTD. ŞTİ.
İnönü Cad. No: 37/6 Taksim-İstanbul. Tel: 149 99 13
ANDA ANA NEŞRİYAT VE DAĞITIM A.Ş.
Ankara Cad. No: 46 Cağaloğlu-İstanbul. Tel: 527 65 11

KUTLAMA

Bahar Bayramınız kutlu olsun!

-Yiğit'e-

Başlangıçta, en başta, belki Bahar bayramlarında toplu şölenlere o kadar ihtiyaç duyulmuyordu. Çünkü her tekil eylem, örneğin bir hindistancevizini yemeden önce ondan izin istemek, yemiş sunan ağaçlarla girişilen uzun söyleşiler, kendi törenselliğini kendi içinde barındırdığından, yaşanan dünyanın ışıltılı düzeni içerisinde hemen bir anlam kazanabiliyor, bu düzenin sürmesine doğrudan doğruya katkıda bulunabiliyordu.

Törenler ancak bu ışıltılı düzende bir gedik açıldığında, örneğin biri bir ağacın gövdesini zamanı olmayan bir anda yolarsa, yapılıyor; bu anlaşılmaz müdahalenin bir başka müdahale ile telafi edilmesi gerekiyordu. Belki bu yüzden ilkel toplumların törenleri bugün bize o kadar dehşet verici geliyor. Çünkü, yolunan örneğin bir ağaçsa, yalnızca ağaçta değil, evrensel düzenin kendisinde açılmış olan yamanın, suçlu (ya da günahkârın) kendi derisi ya da bağırsakları ile örtülmesi gerekiyordu. Birbirleriyle akraba olduklarından birinin yaşamı öbürününkine dönüşebilirdi; sözkonusu olan bir cezadan çok bir tamirattı.

Sonra insan emeği ile dünyanın bir bölümüne temellük eden, köyü yabandan, yukarıyı aşağıdan, çiftçiyi çobandan ayıran tarım ve tarımla birlikte mevsim dönümü şölenleri geldi. Tarım, bir yandan ilk kez kelimenin gerçek anlamından bir kültür yaratımını mümkün kılarken, diğer yandan da yepyeni tatminsizlikler, yeni korkular yaratıyordu. Gerçi dünya hâlâ insanların dünyası, görkemli bir düzendi ama, bu dünyanın sürekliliği, ilkel toplumlarınkine kıyasla, insanın katkılarına çok daha muhtaçtı.

Tarım öncesi insan için bahar, yağmur ve su cinlerinin bağışı, evrensel düzenin kendi hareketliliğinin doğal bir sonucu idi. Ama köylülerin tanıdığı mevsimler, ilkel insanın tanıdığı mevsimler değildi. Bahar, yağmurlarla olduğu kadar sızlayan kaslar, bükülmüş bellerle, terle, tılsımlı sözlerle yoğruluyordu. Ve kış geldiğinde büyün bunlara rağmen, bunları yadsıyarak gelmiş oluyordu.

Belki de avcı-toplayıcılığın ilkel dünyası ile tarım toplumunun karmaşık ve görkemli düzeni arasındaki en önemli fark buydu: İlkel insan yekpare, kesintisiz, evrensel bir düzen içersinde yaşıyordu; oysa tarım toplumunun düzeni sürekli olarak kendi karşıtının, karmaşanın, düzensizliğin, yabanın tehditi altında sürüyordu. Bir gün karanlık suların yeniden taşması, bir tufanın her şeyi silip süpürmesi işten bile değildi. Bunun için tarım toplumu insanının terle, tılsımlı sözlerle kurduğu, koruduğu, yaşattığı düzen, kışa, kıtlığa, yabana, ölüme karşı sürekli kazanılan bir zaferdi.

Dahası, gerçi insanlar hâlâ aynı yıldızlı gök altında yaşayıp aynı kara toprağa düşüyorlardı ama, kendi eylemlerinin bu zafere nasıl katkıda bulunduğunu, yaratılan bütünlük içerisinde kendi yerlerini gündelik yaşamın doğal akışı, dar çerçevesi içerisinde göremiyorlardı; çünkü emek artık tam anlamıyla toplumsallaşmıştı. Yabana karşı kazanılan hiçbir tekil zaferin, örneğin yeni kurulan bir yerleşimin, açılan yeni bir yolun, ya da kaldırılan hasadın şanına tek bir kişi ya da eylem tamamıyla sahip çıkamazdı. Eylemlerle toplumsal ve dünyevi sonuçları arasındaki ilişki dolaylı bir nitelik kazanmıştı.

İşte mevsim dönümü şölenlerinin, özellikle de Bahar Bayramı'nın önemi buradaydı: Eğer kış başında kutlanan Karnaval'da kendilerini yabanileştirerek, yaklaşmakta olan yabana, toplumsal emeğin ve törenin yenilgisine daha tahammül edilebilir bir çehre kazandırmaya çalışıyorlardıysa da, Bahar Bayramı'nda, aksine, tanrılarını bizzat dirilterek, toplumsal emeğin başarısını kutluyorlardı. Böylelikle kendi yaşamlarının dar çerçevesinin büyük düzen içersindeki yerini ve anlamını görüyor, kendi faaliyetleri ile baharın üretilmesi arasındaki sürekliliği; yaşama olanağını buluyorlardı. Kişinin değerinin ortaya çıkabilmesi için, yalnızca hemcinsleri tarafından değil, evrenin büyük mozayiğindeki yeriyle de görülebilmesi gerekiyordu.

Sonra şenliksiz kapitalizm geldi, bir yandan emeğin üretkenliğini akıl almaz boyutlara ulaştırırken, diğer yandan da kimi zaman iktisadi mekanizmalara, kimi zaman siyasal tedbirlere başvurarak insanlara içinde barındıkları dünyanın ölü-doğa olmadığını, kendi emekleri ve düşleriyle yaşadığını, onlara can veren bu dünyanın onlardan aldığı canla yaşadığını unutturdu. Dünyayla ilişkimizin seyreldiği, neredeyse bir pamuk ipliğine dönüştüğü ve dolayısıyla şölenlere ihtiyacımızın da en çok olduğu bu zamanlarda şölenleri de kutlamaz olduk. Oysa kendi emeğinin, kendi üretkenliğinin başarılarını kutlamayan toplum kendisine güvenini yitirmiş demektir.

Bahar Bayramı'nız kutlu olsun! □

İskender SAVAŞIR

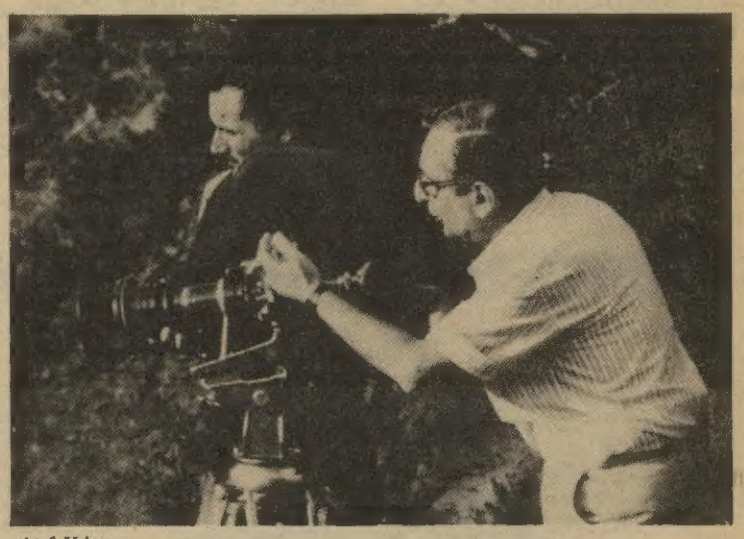

Atıf Yılmaz

SİNEMA

Altın Lale "1984"ün

Uluslararası İstanbul Sinema Günleri '85'in resmî yarışma bölümüne katılan 14 film içinde **Altın Lale** ödülü İngiliz yönetmen Michael Radford'un **1984** adlı yapıtına verildi. Macar yönetmen Karoly Makk başkanlığında eleştirmenler Thomas Harlan (F.Almanya), Chris Peachment (İngiltere), Jerzy Plazevski (Polonya), Umberto Rossi (İtalyan), yönetmen Ömer Kavur ve yönetmen ve oyuncu Türkan Şoray'dan oluşan uluslararası jüri, bu kararı oy çokluğuyla aldı. Türkan Şoray oyunu Federal Alman Percy Adlon'un **Salıncak**'ı için kullandı.

İngiliz gazeteci ve yazar George Orwell'in tüm dünyada olduğu gibi bizde de çok iyi bilinen aynı adlı romanından Radford'un senaryolaştırarak filme aldığı **1984**, jüri tarafından, "yalnızca bir sanat ürünü olmanın ötesinde, dünyanın dört bir yanında bugün hâlâ varolan tüm kötülüklere, baskı ve işkenceye karşı çıkmaktan çekinmeyen gözüpek ve olağanüstü güzellikte sunulmuş bir yapıt" olarak değerlendirildi. Bu film, yönetmenin ikinci uzun konulu filmiydi. İlk yapıtı **Bir Başka Zaman, Bir Başka Yer**'i de geçen yılki Sinema Günleri'nde gösterilmiş ve büyük beğeni toplamıştı.

Jüri ayrıca Erden Kıral'ın Osman Şahin'in bir öyküsünden yaptığı filmi **Ayna**'ya "yalın üslubu ve şiirsel yaklaşımı nedeniyle, kendi ülkesinden çekilmemesine karşın kendi dünyasını ve insan dramını ustalıkla yansıttığı" gerekçesiyle, oy birliğiyle özel mansiyon verdi. İkinci bir özel mansiyon da oy çokluğuyla Jean-Mari Straub ve Danièle Huillet'nin birlikte yönettiği **Sınıf İlişkileri**'ne verildi. Kafka'nın iki yapıtından uyarlanan bu filme verilen ve herhalde en tartışmalı karar olan mansiyonun gerekçesi, "Alman sinema dilinin kalıplarını altüst eden yönet-

Jack Nicholson ve yönetmen Roman Polanski Çin Mahallesi filminin setinde.

menlerin, iki sinematografik dünyanın sınırında yeni bir anlatı biçimi yaratmaları"ydı. Oysa -diyaloglar düzeyinde- Kafka'yı çok iyi anladıklarını göstermelerine karşın yönetmenlerin bu filmdeki anlatı biçimi sinemadan çok fotoromana yaklaşıyordu.

Sinema Günleri '85'in bir tür Ulusal Film Yarışması niteliğinde olan "1984-1985 Türk Sinemasına Bir Bakış" bölümündeki 13 uzun konulu filmi değerlendiren Eczacıbaşı Vakfı Ödülü jürisi, ödül plaketini ve 1 milyon liralık para ödülünü **Bir Yudum Sevgi** filminin yönetmeni Atıf Yılmaz'a verdi. Lütfi Akad'ın başkanlığında Atilla Dorsay, Onat Kutlar, Alim Şerif Onaran ve Nijat Özön'den oluşan jüri, geçen yıl Antalya Film Festivali'nde büyük ödülü kazanan, Latife Tekin'in senaryosunu yazdığı, Hale Soygazi ve Kadir İnanır'ın başrollerde oynadığı **Bir Yudum Sevgi**'yi en başarılı film seçerken, **Pehlivan** filminin yönetmeni Zeki Ökten'e de üstün başarı belgesi vermeyi kararlaştırdı. □

Ahmet GÜNLÜK

TELEVİZYON

Mayıs'ın 5'i ve 7'si

Sinema Günleri '85 bitti, televizyonun rekabeti de bitti. Mayıs'ın ilk yarısında iki savaş filmi, melodram türünde iki Amerikan televizyon filmi yayınlayacak olan TRT kayda değer yalnızca iki yapıt sunacak: Leningrad Kirov Balesi'nin "Giselle" gösterisi iki bölüm olarak yayınlanınca ertelenen **Şanghay Ekspresi**'ni 5 Mayıs gecesi, **Çin Mahallesi**'ni 7 Mayıs gecesi. **YeniGündem**'in geçen sayısında Sternberg'in yönettiği, Dietrich'in oynadığı **Şanghay Ekspresi** üzerinde durmuştuk. Roman Polanski'nin 1974'te yaptığı **Çin Mahallesi**'ne ise öbür -önemsiz- filmlere kısaca değindikten sonra genişçe yer vereceğiz.

4 Mayıs akşamı, Andrew Mc-Laglin'in yönettiği bir ABD televizyon filmi, **Stowaway** gösterilecek. "Aya Kaçış" adıyla gösterilecek film, çocuklara yönelik bir bilim kurgu. 5 Mayıs Akşamı yayınlanacak **Kartal Yuvası** yıllar önce sinemalarımızda oynamıştı. Televizyon oyunculuğu ve yönetmenliğinden sinemaya geçen serüven filmleri yönetmeni Brian Hutton'ın 1969'da yaptığı filmde Richard Burton ve Clint Eastwood oynuyor. Bavyera'da mahpus bir Amerikan generalinin kurtarılması için düzenlenen -ve tabiî başarıya ulaşan- bir komando harekâtı, fazla bir şey vermeyen, ama gerilim dozu yüksek bu filme tam iki buçuk saat konu oluyor. 14 Mayıs gecesinin 1978 yapımı savaş filmi **Hedef General** (Brass Target) ülkemizde ilk kez gösterilecek. 1973'ten beri ABD'de çalışan genç İngiliz yönetmeni John Hough'un Sophia Loren, John Cassavetes, Max von Sydow gibi yıldızları yönettiği bu orta halli filmde, savaş sonunda Almanya'dan kaçırılan büyük tutarda paranın araştırılması anlatılıyor. Amerikan militarist generali Patton'ın da dalavereye karıştığından kuşkulanılıyor. Aynı gece, **Şanghay Ekspresi** gösterilecek. Kaçırmayın. 11 Mayıs akşamı ise Glenn Jordan'ın yönettiği hafif bir Amerikan televizyon melodramı **Aşk Mucizesi** yayınlanacak.

Bu on beş günün **Şanghay Ekspresi**'nin yanı sıra en önemli filmi 7 Mayıs gecesi yayınlanacak olan **Çin Mahallesi**. Polonya asıllı -artık Fransız vatandaşı- yönetmen Polanski'nin filminde Jack Nicholson, Faye Dunaway, John Huston ve Polanski oynuyor. Filmlerinde şiddet, gizem, güvensizlik ve özellikle kadın-erkek ilişkilerinde ifadesini bulan ruhsal bunalımları anatema edinen Polanski hırçın, bunalımlı, ama iyi gözlemci, sinemanın tüm teknik yönlerini çok iyi bilen ve üstün başarıyla kullanan bir yönetmen.

Kısaca özetlediğimiz bu fırtınalı özel yaşamı başlı başına trajik bir film olan Polanski'nin tüm filmleri korku, şiddet, gerilim, bunalım üstünedir; tek güldürüsü olan **Vampirlerin Dansı** bile. Film çalışmaları sırasında da sert, buyurgan, küçümseyen davranışlarına karşın oyuncu yönetiminde çok başarılıdır. **Repulsion**'da Catherine Deneuve, **Rosemary'nin Bebeği**'nde Mia Farrow, **Tess**'te Nastassja Kinski'yi yıldızlaştırdı.

Stilize bir dedektif filmi olan **Çin Mahallesi**'nde ise zaten yıldız sanatçıları yönetti -birçok filminde olduğu gibi bunda kendisi de oynadı. Dedektif romanı yazarı Raymond Chandler'ın sıradan bir öyküsünden Roberte Towne'ın senaryolaştırdığı film, yönetmenin senaryosunu yazmadığı ya da yazımına katılmadığı tek yapıtı. 1937'de Los Angeles'ta bir özel dedektifin aldığı basit bir işin, sonunda cinayete ve politik bir skandala dek varışını anlatan film 1974'te yedi dalda -en iyi film, yönetmen, senaryo, görüntü yönetimi, müzik, aktör, aktris- Oskar'a (Akademi Ödülü'ne) aday gösterilmiş, senaryo dalında ise ödülü almıştı. Sudan bir öyküden böylesine görkemli bir sinema ürünü çıkaran Polanski, bu türde de çok başarılı olduğunu kanıtladı.

"Kanıtlama" diyoruz, çünkü filminde yardımcı erkek oyuncu olarak yan yana oynadığı, yönettiği John Huston, özellikle Dashiell Hammet'in romanından uyarladığı **Malta Şahini** ile dedektif filmlerinin gelmiş geçmiş en büyük yönetmeni olarak tanınıyordu. Polanski hem fırtınalı özel yaşamı, hem sinemadaki başarısıyla büyük paralellikler taşıdığı Huston'ı -hem de onun üstad sayıldığı bir türde- yönetip onunla birlikte oynayarak yalnızca onunla yarışmamış, aynı zamanda çocukluk günlerinin büyük yönetmenine saygısını gösterip ona "rüştünü" kanıtlamıştı. -Huston'ın sayısız filmlerinden birini nasılsa ABD sinemasına büyük ağırlık veren TRT-TV'de izleyeceğiz; bu büyük serüvenci-yönetmen ve oyuncunun fırtınalı yaşamına ve yapıtlarına o zaman değinelim. Sinema Günleri '84'te izlediğimiz Wim Wenders'ın **Hammett**'inin de hem Huston'a, hem Polanski'nin bu filmine bir nazire sayılabileceğini de ekleyelim.

Dedektif filmi sevmeseniz de, sinemayı seviyorsanız **Çin Mahallesi**'ni mutlaka izleyin. □

Ahmet GÜNLÜK

alan yayıncılık

YENİ KİTAPLAR

Mario Vargas Llosa
KENT VE KÖPEKLER

Thomas Hauser
KAYIP/Missing

Anna Saghers
ÖDÜL

Alejo Carpentier
BAROK KONSER

George Orwell
KATALONYA'ya SELAM

Bernd A.Laska
REICH

Wilfried Wiegand
PICASSO

Herbert Frank
VAN GOGH

Ali Yaşar Sarıbay
TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME, DİN VE PARTİ POLİTİKASI
'MSP Örnekolayı'

Adam Smith
ULUSLARIN ZENGİNLİĞİ

Muzaffer Şerif
SOSYAL KURALLARIN PSİKOLOJİSİ

Marianne Kesting
BERTOLT BRECHT
(çıkıyor)

Julio Cortazar
BÜYÜDÜKÇE/Blow Up
(çıkıyor)

J.P.Sartre
AYDINLARIN SAVUNUSU
(çıkıyor)

Claude Levi-Strauss
MİT VE ANLAM
(çıkıyor)

Yves Lacoste
İBNİ HALDUN
(çıkıyor)

M.Bloch/F.Braudel/P.Burke/L.Febvre/E.J.Hobsbawm
G.S.Jones/E.L.Ladurie/H.Lefebvre/G.McLennan/P.Vilar
TARİH VE TARİHÇİ
(çıkıyor)

Dünya Sorunları Dizisi-I

DÜNÜN VE BUGÜNÜN DEFTERLERİ

KRİZ, NEO-LİBERALİZM VE REAGAN DOSYASI

O.KREYE/J.HEINRICHS/F.FRÖBEL
Kapitalist Gelişme, Eşitsiz ve Düzensiz Gelişmedir

URS MÜLLER-PLANTENBERG
Kapitalizmin Üçüncü Büyük Bunalımının Tarihsel ve Siyasal Bir Yorumu

ELMAR ALTVATER
Yeni Liberal Karşı-Devrimin Mübtezelliği

CHANTAL MOUFFE
Demokrasi ve Yeni Sağ

MARK GREEN/GAIL MACCOLL
Çağımızda Politikacının "Yönetmen"likten "Showman"liğe Dönüşümü

MIKE DAVIS
Yeni Sağın Yükselişi ve Reagan

ALAN WOLFE
Reaganizmin Anatomisi/Sosyoloji, Liberalizm ve Radikal Sağ

NOAM CHOMSKY
Yunanistan'dan El Salvador'a ABD Dış Politikası

HELMUT SCHMIDT
Dünya Ekonomisi Kumar Masasında

F.C.RUZ
Bağlantısız Ülkeler 1983 Konferansı'nın Dünya Krizine İlişkin Raporu

Alan Yayıncılık: Başmusahip Sok. Talas Han Kat 3 No: 302 Cağaloğlu-İSTANBUL
Dağıtım: CEMMAY, ADAŞ, DATİC, CUMHURİYET, BİLGE KİTAP KULÜBÜ

FİYATLAR VE ETİKETLER

HAKAN KENİ

Müspet bilimlerin bir nosyonu olan doğru orantıyı matematik kesinlikler ve muğlaklıklar şehri İstanbul'un bir caddesinde yapacağınız yarım saatlik bir yürüyüşle, hem de tedrici bir biçimde yaşamanız mümkün. Tünel'deki ucundan İstiklal Caddesi'ni yürümeye başlayınca, sağlı sollu sıralanmış erkek giysisi satan mağazaların vitrinleri sarışın bir gülümsemeyle karşılar kimilerini. Vitrinlerdeki pantolon, gömlek, takım elbise gibi giysilerin üzerinde yarım metrekare ebadında sarı kartondan "etiket"ler vardır. Etiketlerle kamufle edilmiş olan buradaki giysilerin fiyatları Mahmutpaşa ya da Bitpazarı ile rekabet edebilecek kadar ucuzdur. 14.000 liraya takım elbise, 2.000 liraya gömlek. Hem de İstiklal Caddesi'nde.

Galatasaray'a doğru vitrinlerin sarışınlığı azalır. Hele liseyi geçtikten sonra birbirini takip eden namlı mağazaların vitrinlerinde etiketler serçe parmağı boyutlarına iner. Bu vitrinlerdeki etiketleri okumak için sağlam bir çift göz sahibi olmanın yanında gözlerinizin de biraz kara olması gerekir.

Aynı yolculuğu tersten yaptığınızda fiyatlar küçüldükçe etiketler büyür. Büyük etiketlerdeki küçük fiyatlar ise büyük bir çoğunluk için önemlidir tabiî. Bunun gibi "köfte ekmek 200 lira" türünden yazılı duyuruların yüzölçümleri de hitap ettiği kesimle doğru orantılı olarak büyüktür. Dolayısıyla etiketlerle fiyatlar arasındaki bu ters orantının hayattaki bir doğru orantıdan kaynaklandığı söylenebilir.

Tarihte aristokrasi uzun bir süre paraya alışamamıştı. "Görgüsüz burjuvazi"nin parayla içli-dışlılığını aristokrasinin alaya aldığı günlerin üzerinden çok zaman geçti. Artık burjuvazinin de bir "para etiği" var: Lüks lokantalarda hesap faturası bir kutu içinde geliyor, para da aynı gizli yolla gidiyor. Vitrinlerdeki eşyalara etiketler mahçupça iliştiriliyor. Bu konuda yasal bir zorunluluk olmasa, muhtemelen bu mahçup etiketler de olmayacak. Kürkçü, kuyumcu gibi mağaza vitrinlerinde zaten fiyat etiketlerine pek rastlanmıyor. Fiyat etiketleri yerine ancak kriptik uzmanlarının çözebileceği birtakım rakamların yazılı olduğu etiketler var bu çeşit değerli malların üzerinde.

"Görgülü burjuvazi"nin para etiği görünmeyen etiketlerde buluyor ifadesini. □